

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΜΕ ΘΕΜΑ:

**Πολιτική φιλοσοφία στο πλαίσιο της Ρωσικής Επανάστασης και της
πρώτης ΕΣΣΔ**

**ΤΗΣ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑΣ
ΑΝΔΡΕΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑΣ (Ι2017105)**

**ΚΥΡΙΑ ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ
ΒΑΚΗ ΦΩΤΕΙΝΗ**

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος 3

Εισαγωγή 3

1. Μαρξισμός και Ρωσία πριν την Επανάσταση 6

1.1 Μαρξισμός: Οι απαρχές και η διάδοση στην Ευρώπη 6

1.2 Η πολιτική σκηνή στην τσαρική Ρωσία 12

**1.3 Η διάδοση του Μαρξισμού στη Ρωσία- Ρώσοι αριστεροί διανοούμενοι
15**

2. Πολιτική φιλοσοφία στο πλαίσιο της Ρωσικής Επανάστασης 23

2.1 Η γένεσις του Λενινισμού 23

2.2 Ο ιμπεριαλισμός ως το ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού 30

2.3 Το κόμμα νέου τύπου 34

**2.4 Ο δημοκρατικός συγκεντρωτισμός στο στόχαστρο της Ρόζα Λούξεμπουργκ
38**

3. Από την Επανάσταση του Οκτώβρη στην ίδρυση της Ε.Σ.Σ.Δ. 47

**3.1. Το ξέσπασμα της Οκτωβριανής Επανάστασης – Η Ρωσία των σοβιέτ
47**

**3.2 Η πολιτική φιλοσοφία στο πλαίσιο του ρωσικού εμφυλίου και των
πρώτων χρόνων της Ε.Σ.Σ.Δ. 53**

3.3 Η Νέα Οικονομική Πολιτική 56

**3.4 Συμπεράσματα μέσα από την αποτίμηση της Ρόζας Λούξεμπουργκ για
την Οκτωβριανή Επανάσταση 59**

Επίλογος 65

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 67

Πρόλογος

Στόχος αυτής της εργασίας αποτελεί η παράθεση και η ανάλυση ιστορικών και θεωρητικών σχημάτων που οδήγησαν σε ένα από τα πιο καθοριστικά γεγονότα του 20^{ου} αιώνα, την πρώτη επιτυχημένη σοσιαλιστική επανάσταση παγκοσμίως, που έλαβε χώρα τον Οκτώβριο 1917 στην τότε τσαρική Ρωσία των Ρομανόφ και την επακόλουθη σύσταση του πρώτου σοσιαλιστικού κράτους. Η συγκεκριμένη έρευνα χωρίζεται σε τρία μέρη, με το πρώτο να πραγματεύεται το ιστορικό υπόβαθρο του μαρξισμού, την πορεία της διάδοσης του στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης και τη Ρωσία αλλά και την ανάλυση της πολιτικής σκηνής της τσαρικής Ρωσίας του 19^{ου} αιώνα. Το δεύτερο μέρος αποτελεί ουσιαστικά μια προσπάθεια απάντησης, μέσω της διερεύνησης της πολιτικής θεωρίας του Βλαντιμίρ Λένιν, ενός εκ των βασικότερων ερωτημάτων που ήγειρε η Οκτωβριανή Επανάσταση, δηλαδή το γιατί στέφθηκε με επιτυχία μια σοσιαλιστική επανάσταση σε μια χώρα που ήταν ακόμα στο μεταίχμιο ανάμεσα στο φεουδαρχικό και το καπιταλιστικό στάδιο, γεγονός που δεν συνάδει με τις αντίστοιχες προβλέψεις του Μαρξ. Τέλος, στο τρίτο μέρος θα ασχοληθούμε με την ίδια τη σοβιετική διακυβέρνηση των πρώιμων χρόνων της Ε.Σ.Σ.Δ, με στόχο την σκιαγράφηση της πρώιμης μετάβασης από την ιδεολογία στην πολιτική πράξη και τις διάφορες εκφάνσεις που εκείνη απέκτησε. Η εργασία θα κλείσει με τα συμπεράσματα που εκμαιεύτηκαν μέσα από την κριτική που άσκησε στη Ρωσική Επανάσταση η μαρξίστρια και επαναστάτρια του 20^{ου} αιώνα, Ρόζα Λούξεμπουργκ. Το πρώτο μέρος της εργασίας βασίζεται σε μια πληθώρα πρωτογενών και δευτερογενών πηγών, κυρίως ιστορικών, ώστε να μπορέσει να παρουσιαστεί ένα ολοκληρωμένο ιστορικό υπόβαθρο της περιόδου, ενώ το δεύτερο και το τρίτο μέρος είναι αφιερωμένα στη θεωρητική υπόσταση του φαινομένου της Ρωσικής Επανάστασης, τόσο όσον αφορά την προετοιμασία της, όσο και τον αντίκτυπο της.

Εισαγωγή

Στην Ευρώπη του 19^{ου} αιώνα οι συνθήκες ζωής των ανθρώπων είχαν ήδη αρχίσει να αλλάζουν δραστικά σε σχέση με το παρελθόν, ενώ όλο και περισσότερα φιλοσοφικά κινήματα έκαναν την εμφάνισή τους ως αποτέλεσμα της Γαλλικής Επανάστασης. Από τον οφελιμισμό, στον ουτοπισμό και από τον αναρχισμό στον εγγελιανό

ιδεαλισμό, η πολιτική φιλοσοφία του 19^{ου} αιώνα αντικατοπτρίζει τις πολλές διαφορετικές πτυχές και εκφάνσεις της ζωής των Ευρωπαίων, αλλά και την αγανάκτηση τους απέναντι στους αλλαζόνες μονάρχες που τους κυβερνούσαν ήδη για αιώνες. Ως αποτέλεσμα αυτής της αγανάκτησης, στις αρχές του 19^{ου} αιώνα πολλοί από αυτούς θα κατευθύνονταν ιδεολογικά προς τον εθνικισμό και τον κλασικό φιλελευθερισμό, δύο φιλοσοφικά ρεύματα αρκετά διαφορετικά μεταξύ τους, που όμως διέθεταν ως κοινό τους στοιχείο την ανάγκη απόταξης μιας ιστορίας –και επομένως ταυτότητας– βασισμένης στα κατορθώματα των κυβερνώντων ελίτ της κάθε χώρας.¹

Τόσο οι φιλελεύθεροι όσο και οι εθνικιστές προσπαθούσαν να αναδιατυπώσουν την εθνική τους ταυτότητα με πρόσημο πλέον την ιστορική πορεία του έθνους και του λαού που το απαρτίζει και όχι κάποιας μακραίωνης αριστοκρατικής ηγετικής τάξης.

Ως αποτέλεσμα της μεγάλης απήχησης αυτών των ιδεολογιών, η Ευρώπη βίωσε μια σειρά αστικών επαναστάσεων ενώ την ίδια στιγμή λάμβανε χώρα η ασταμάτητη διαδικασία της εκβιομηχάνισης, ενός πρωτοφανές φαινομένου που έκανε την εμφάνιση του στα μέσα περίπου του 18^{ου} αιώνα και που επεκτεινόταν αδιάλειπτα σε όλο και περισσότερες χώρες. Η ασταμάτητη πορεία της εκβιομηχάνισης από τη Δύση προς την Ανατολή, συνέβαλε στη δημιουργία ενός νέου τρόπου ζωής, ο οποίος θα συνεπαγόταν εν τέλει την ταξική αναδιάταξη του Ευρωπαϊκού πληθυσμού.

Με αυτές τις νέες συνθήκες ζωής που επέβαλλε η Βιομηχανική Επανάσταση άρχισε να κάνει την παρουσία του με ταχύτατους ρυθμούς το φαινόμενο της αστικοποίησης, καθώς οι πλειονότητα των εργοστασίων, δηλαδή των νέων εργοδοτικών μέσων, ήταν βασισμένα στις πόλεις που συνδέονταν μέσω των σύγχρονων σιδηροδρομικών δικτύων. Έτσι, άρχισαν να λαμβάνουν χώρα διαρκή μεταναστευτικά κύματα πρώην αγροτών προς τα νέα αστικά κέντρα, με σκοπό την εύρεση εργασίας και καλύτερων συνθηκών διαβίωσης.

Το κλίμα αυτό αποτέλεσε το καλύτερο εκκολαπτήριο για την γέννηση του αστικού καπιταλισμού, όπου το βασικό κεφάλαιο βρισκόταν υπό τον έλεγχο μιας νέας αναδυόμενης άρχουσας τάξης, αυτής των εργοστασιάρχων, ενώ το εργατικό δυναμικό, παρόλο που ήταν απαραίτητο για τη λειτουργία των εργοστασίων, δεν απολάμβανε παρά ψίχουλα του συνολικού κέρδους. Οι συνθήκες διαβίωσης τις οποίες ήλπιζαν να αντικρίσουν στις πόλεις αυτοί οι εργάτες δεν αποτελούσαν πλέον

¹ Burns E.M (2006) *Ευρωπαϊκή ιστορία: Ο δυτικός κόσμος: νεότεροι χρόνοι*, Εκδόσεις Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, σ.598-655

παρά ένα μακρινό όνειρο, από το οποίο θα ξυπνούσαν δυστυχώς απότομα, ήδη από την πρώτη τους μέρα ως εργαζόμενοι. Στις περισσότερες περιπτώσεις, το βιοτικό επίπεδο που οι εργάτες διέθεταν όσο ζούσαν στην επαρχία ήταν εμφανώς ανώτερο από αυτό που επικρατούσε στις πόλεις, όπου λόγω του υπερπληθυσμού, της φτώχειας, των ανύπαρκτων κανόνων υγιεινής αλλά και φυσικά των κοινωνικών ανισοτήτων, οι ζωές των εργατών ήταν συχνά τρομακτικά σύντομες και γεμάτες μιζέρια. Άλλα φαινόμενα, όπως η παιδική εργασία και η έντονη τάση προς την πορνεία, και τα δύο ως αποτελέσματα των απεγνωσμένων προσπαθειών των ανθρώπων να επιβιώσουν στις πόλεις, δεν είναι παρά θλιβερά παραδείγματα του τρόπου με τον οποίο ήταν υποχρεωμένα να ζουν τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα.

Στην περίπτωση της Ρωσίας, είναι γεγονός πως από τις ένδοξες μέρες του Μεγάλου Πέτρου και μετέπειτα της Μεγάλης Αικατερίνης, μέχρι και τη διακυβέρνηση του Νικολάου Β΄, πολλά είχαν αλλάξει στην ρωσική κοινωνία και το βασικότερο εξ αυτών ήταν η αντίληψη του λαού για τις συνθήκες διαβίωσης του. Οι Ρώσοι υπήκοοι ζούσαν ακόμα μέσα σε ένα φεουδαρχικό σύστημα, το οποίο εξαθλίωνε τους αγρότες, ενώ παράλληλα η κάποια εκβιομηχάνιση που άρχισε να λαμβάνει χώρα στη Ρωσία στα τέλη του 19^{ου} αιώνα οδήγησε στη επικράτηση άθλιων συνθηκών εργασίας, με αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας όλο και πιο δυσαρεστημένης «κατώτερης» τάξης αποτελούμενης κυρίως από αγρότες αλλά και όλο και περισσότερους εργάτες.

Η Ρωσία δεν είχε περάσει ακόμα στην πλήρη βιομηχανική της φάση, όπως είχε συμβεί πολύ καιρό πριν στις περισσότερες δυτικό-ευρωπαϊκές χώρες, αλλά εν αντιθέσει παρουσίαζε μια μεγάλη καθυστέρηση λόγω της έλλειψης υποδομών και της προσκόλλησης της οικονομίας της στην γεωργία. Ως αποτέλεσμα η κοινωνική εξέλιξη που ακολούθησε η χώρα ταυτίστηκε με ένα υβριδικό σύστημα που αποτελούνταν από ισχυρά απομεινάρια των φεουδαρχικών χρόνων, όπως τη δουλοπαροικία (έως το 1861) και τις πελατειακές σχέσεις, αλλά και την ταυτόχρονη βραδύρυθμη εισροή του κεφαλαίου, υπό τη μορφή ξένων και εγχώριων επενδύσεων στη χώρα. Με αυτόν τον τρόπο, δημιουργήθηκε μια κοινωνία που διέθετε μια αδύναμη αστική τάξη, αποτελούμενη σε μεγάλο βαθμό από αριστοκράτες, με αποτέλεσμα να μην κάνει την εμφάνιση του ο χαρακτηριστικός διαχωρισμός ανάμεσα σε παλαιά και νέα άρχουσα τάξη, όπως συνέβη στις εξελιγμένες χώρες.

Παρά τις διαφορές που παρουσιάζονταν ανάμεσα στη ρωσική κοινωνία του 19^{ου} αιώνα και σε χώρες όπως η Μεγάλη Βρετανία και η Γερμανία, όμοια φαίνεται πως

ήταν η κατάσταση των κατώτερων στρωμάτων, με τη διαφορά ότι στη Ρωσία, λόγω της καθυστερημένης εκβιομηχάνισης, οι πλειοψηφία αυτής της τάξης ήταν αγρότες και όχι εργάτες. Οι αγρότες αυτοί μέχρι το 1861 ζούσαν ως δουλοπάροικοι, ενώ παρόλο που ο θεσμός αυτός καταργήθηκε με τσαρικό διάταγμα, τα υπολείμματα του θα παρέμεναν ενεργά για αρκετά χρόνια ακόμα.

Οι συνθήκες διαβίωσης των αγροτών ήταν λίγο καλύτερες από εκείνες που είχαν να αντιμετωπίσουν οι εργάτες στα μεγάλα αστικά κέντρα της Δύσης, όμως η πείνα, η φτώχεια και η έλλειψη εκπαίδευσης δεν έπαυαν να μαστίζουν τον πληθυσμό, που δεν αποτελούσε παρά έρμαιο του εκάστοτε τσάρου και των αυλικών του.

Στο πεδίο της πολιτικής φιλοσοφίας, όπως θα δούμε εκτενέστερα στα επόμενα κεφάλαια, η Ρωσία ήταν ως ενός βαθμού αποκομμένη από τα κινήματα και τις ιδεολογίες που εξελίσσονταν στη Δύση, λόγω της τσαρικής ανασφάλειας που επέβαλε την λογοκρισία και την απαγόρευση καθετί φιλελεύθερου και δημοκρατικού. Όμως, παρά τις έντονες προσπάθειες των ηγεμόνων, αυτή η κατάσταση άρχισε να αλλάζει μέσω των διαρκών προσπαθειών της ρωσικής διανόησης, μέλη της οποίας θα πρωτοστατούσαν στον διαρκή αγώνα για την εισέλευση της δημοκρατίας στη Ρωσία.

Με το πέρασμα στον 20^ο αιώνα, οι συνθήκες στη χώρα άρχισαν να γίνονται διαρκώς χειρότερες, ενώ ήδη είχαν σχηματιστεί οι πρώτες αριστερές οργανώσεις που κινούνταν στις σκιές, με στόχο τους την ανεύρεση της κατάλληλης προσέγγισης που θα μπορούσε να οδηγήσει στην πτώση της μοναρχίας και την ανάδειξη του σοσιαλισμού στη χώρα. Οι θεωρητικές κατευθύνσεις εντός των οποίων κινήθηκαν οι Ρώσοι μαρξιστές ποικίλουν, όμως τα βασικότερα ρεύματα που θα αναλυθούν και αναλυτικότερα στη συνέχεια είναι ο ναροντικισμός του 19^{ου} αιώνα, η μαρξιστική ανάγνωση του Γ. Πλεχάνωφ, που οδήγησε στην κατάρριψη του πρώτου και η πολιτική θεωρία του Ι.Β. Λένιν, η οποία ήταν και αυτή που θα έδειχνε εν τέλει τον δρόμο προς την επανάσταση.

1. Μαρξισμός και Ρωσία πριν την Επανάσταση

1.1 Μαρξισμός: Οι απαρχές και η διάδοση στην Ευρώπη

Ο Κάρολος Χάινριχ Μαρξ γεννήθηκε στις 5 Μαΐου του 1817, στην Τριέρ της Πρωσίας, γόνος Γερμανό-εβραϊκής οικογένειας που ανήκε στην μεσαία τάξη.

Η Τριέρ ήταν μια περιοχή ιδιαίτερα ανεπτυγμένη οικονομικά και πολιτικά, έχοντας μπει από νωρίς στη διαδικασία εκβιομηχάνισης, ενώ παράλληλα μπορούσε κανείς εύκολα να διακρίνει την επιρροή που είχε το πνεύμα της Γαλλικής Επανάστασης στους κατοίκους της πόλης, με βασικό παράδειγμα να αποτελεί η κατάργηση της δουλοπαροικίας και η δημιουργία ενός ιδιαίτερα ελεύθερου πλαισίου λειτουργίας των πόλεων.

Όμως, λόγω της έντονης οικονομικής άνθισης που γνώρισε η περιοχή, άρχισε ήδη από νωρίς να φαίνεται παράλληλα και ο πρώιμος αντίκτυπος του καπιταλισμού, με τα πρώτα θύματα να είναι φυσικά οι εργάτες και οι αγρότες, των οποίων οι συνθήκες εργασίας και ζωής ήταν χειρίστες.

Ο Μαρξ μεγαλώνοντας σε αυτό το κλίμα, ήδη από νεαρή ηλικία έδειχνε το ενδιαφέρον του για τα κοινωνικά και πολιτικά δρώμενα της εποχής του, συμμετέχοντας φανατικά σε συζητήσεις που λάμβαναν χώρα στους -φιλικά προσκείμενους προς τα ιδεώδη του διαφωτισμού- κύκλους που κινούταν ο δικηγόρος πατέρας του, Χάινριχ, ενώ το 1835 γράφτηκε στο πανεπιστήμιο της Βόννης και μετέπειτα του Βερολίνου, όπου σπούδασε ιστορία, φιλοσοφία και νομική και ήρθε για πρώτη φορά σε επαφή με τις ιδέες του Γ.Β.Χέγκελ και του Λούντβιχ Φόιερμπαχ. Ολοκλήρωσε τις σπουδές του το 1841 υποβάλλοντας τη διδακτορική του διατριβή σχετικά με την Επικούρεια φιλοσοφία.

Ο Μαρξ σύντομα άρχισε να συμμετέχει στην ομάδα των Αριστερών Εγγελιανών του Βερολίνου, μιας και ο ίδιος αυτοπροσδιορίζονταν ως ιδεαλιστής σε αυτή την πρώιμη φάση της ζωής του, ενώ με το πέρασμα του χρόνου οι φιλοσοφικές του απόψεις ξεκίνησαν να είναι όλο και περισσότερο ριζοσπαστικές. Το 1842, οι Αριστεροί Εγγελιανοί σε συνεννόηση με μια ομάδα ριζοσπαστών αστών, ιδρύουν στην Κολωνία την αντιπολιτευτική εφημερίδα *Rheinische Zeitung*, το πρώτο φύλλο της οποίας εκδόθηκε την πρωτοχρονιά του 1842 στην, Κολωνία.² Τη θέση του επικεφαλής συντάκτη σύντομα ανέλαβε ο Μαρξ, μετά από πρόσκληση των Αριστερών Εγγελιανών, δίνοντας στην εφημερίδα έναν ακόμα πιο δημοκρατικό-ριζοσπαστικό χαρακτήρα, ενώ προέβη στον σχολιασμό, με ιδιαίτερη καυστικότητα, των πολιτικών που ακολουθούσε η πρωσική κυβέρνηση, ιδίως όσον αφορά το ζήτημα της λογοκρισίας.

Συγκεκριμένα, το 1842, μετά την ανανέωση ενός προ υπάρχοντος διατάγματος του

² Βρανίτσκι, Π. (1976), *Ιστορία του μαρξισμού*, τ.Α', Αθήνα, Εκδόσεις Οδυσσέας, σ.50

1819 για την λογοκρισία, που είχε ως αποτέλεσμα την αφαίρεση της άδειας διδασκαλίας από τον δάσκαλο, μέντορα και φίλο του Μαρξ, του φιλοσόφου και θεολόγου Μπρούνο Μπάουερ, ο Μαρξ έσπευσε να ασκήσει σφοδρότατη κριτική στην Πρωσική κυβέρνηση, υποστηρίζοντας με τον δικό του έντονο και ιδιαίτερο τρόπο, πως δεν μπορεί να υπάρξει καθολικότητα της άποψης όσον αφορά το πνεύμα, καθώς αυτό δεν μπορεί παρά να οδηγήσει σε μια πνευματικά υποτονική κοινωνία. Με τα λόγια του ίδιου,;

«Η φύση του πνεύματος είναι πάντοτε η αλήθεια, αλλά ποια φύση του δίνεται εσείς; Τη σεμνότητα. Μόνο ο ρακένδυτος είναι σεμνός λέει ο Γκαίτε, θέλετε να κάνετε το πνεύμα σας ρακένδυτο;»».³

Φυσικά, η στάση του αυτή ενόχλησε σε μεγάλο βαθμό την κυβέρνηση, η οποία θεωρώντας τον επικίνδυνο για το πολίτευμα τον οδήγησε στην εξορία, ενώ το 1843 η αντιπολιτευτική του εφημερίδα αναγκάστηκε να σταματήσει τη λειτουργία της, λόγω της τριπλής λογοκρισίας που είχε υποστεί από την κυβέρνηση μέσα σε μόλις έναν χρόνο. Η εξορία και το «κυνήγι» του Μαρξ από τις πρωσικές αρχές είχαν την αφετηρία τους πρώτα στο Παρίσι, έπειτα στις Βρυξέλλες και τέλος, στο Λονδίνο, όπου ο Μαρξ και η οικογένεια του θα ζούσαν για χρόνια υπό την αιγίδα του καλού του φίλου, Φρειδερίκου Ένγκελς.

Είναι γεγονός ότι ο Μαρξ και το έργο του αποτέλεσαν ίσως και κύριο στόχο της πρωσικής κυβερνητικής λογοκρισίας για χρόνια, προκαλώντας του φυσικά τεράστια προβλήματα αλλά και φόβο, κάτι που διαφαίνεται άλλωστε και στα λόγια του σε επιστολή του από το Παρίσι το 1844, όπου γράφει: *«Το όπλο της κριτικής δεν μπορεί, φυσικά, να αντικαταστήσει την κριτική δια των όπλων»».⁴*

Εκείνος βέβαια, δεν φαίνεται να πτοούταν, παρά τις δυσκολίες που αντιμετώπιζε λόγω των ιδεών του και με τη συμβολή του καλού του φίλου Ένγκελς προχώρησε στη συγγραφή μιας πληθώρας έργων, που όχι απλώς θα άλλαζαν τα φιλοσοφικά δεδομένα της εποχής, δηλαδή την προσκόλληση στον γερμανικό ιδεαλισμό, , όμως και τα παγκόσμια πολιτικά και ιστορικά τεκταινόμενα, παρέχοντας μια ακτινογραφική ανάλυση του επικρατούντος συστήματος και προχωρώντας στην θεωρητική ανάλυση της αποδόμησης και εν τέλει, της αντικατάστασης του.

Το magnum opus που προέκυψε από τη συνεργασία των δύο φιλοσόφων είναι

³ Ο.π. σ.52

⁴ Droz J. (1925) *Geschichte des Sozialismus, "Die Ursprünge der Sozialdemokratie in Deutschland,"*, vol. 3, σ.20

αδιαμφισβήτητα το Κομμουνιστικό Μανιφέστο, στο οποίο ο Μαρξ, όντας βαθιά επηρεασμένος από το έργο του Χέγκελ, βασίστηκε έως ένα βαθμό στη θεωρία των διαρκώς αντικρουόμενων ιδεών, ως κινητήριων δυνάμεων της ιστορίας, οι οποίες μέσω της συγκρουσιακής τους φύσης, θα παρήγαγαν εν τέλει μια σύνθεση, που θα αντιπροσώπευε την πρόοδο στην ιστορία του ανθρώπινου γένους.⁵ Όμως παράλληλα σε αυτό το έργο η εγελιανή θεώρηση αντιστράφηκε, καθώς σε αντίθεση με τον Χέγκελ, που έβλεπε αυτή την κινητήριο δύναμη, το Geist, ως κάτι διακριτό της ιστορίας, δηλαδή ως μια οντότητα αυθύπαρκτη, οι Μαρξ και Ένγκελς υποστήριξαν πως η κινητήριος δύναμη της ιστορίας έγκειται στην ανθρώπινη αναπαραγωγή διαμέσου της παραγωγής, μια διαδικασία που ταυτίζεται εκ φύσεως με την ταξική πάλη.

Ουσιαστικά πλέον, όπως και σε άλλες θεωρίες του 19^{ου} αιώνα, στο προσκήνιο της ιστορικής διαδικασίας έρχεται ο λαός, το προλεταριάτο, που αποτελεί για τους Μαρξ και Ένγκελς τον βασικότερο φορέα της ιστορίας. Μέσω της πάλης των τάξεων το προλεταριάτο μέλλει να θριαμβεύσει έναντι της μπουρζουαζίας, σπάζοντας τα δεσμά του και «αρπάζοντας» τα παραγωγικά μέσα, που στην ουσία του ανήκουν, οδηγώντας την ανθρωπότητα εν τέλει στην απόλυτη πρόοδο.

Άλλη μια παράμετρος που διακρίνει το «Κομμουνιστικό Μανιφέστο» και εν γένει το έργο του Μαρξ είναι εκείνη της μετάβασης στον κομμουνισμό, όπου μας παρατίθεται η πλέον γνωστή μαρξική θεωρία της μετάβασης. Ο Μαρξ θεωρούσε πως οι συνθήκες της εποχής του, δηλαδή το κλίμα του ανεπτυγμένου βιομηχανικού καπιταλισμού, είχε δημιουργήσει τις κατάλληλες προϋποθέσεις για την υπέρβαση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής.⁶ Υποστήριζε αυτή τη θέση λόγω της θεώρησης του πως το καπιταλιστικό σύστημα παράγει μόνο του αντιφάσεις, που είναι εν τέλει αρκετά ικανές να το οδηγήσουν στην αυτοκαταστροφή του.

Βέβαια, αυτές οι αντιφάσεις δεν παραμένουν γενικές και αδιευκρίνιστες στο έργο του Μαρξ, αλλά γίνεται ξεκάθαρο πως είναι αντιφάσεις ανάμεσα στις παραγωγικές δυνάμεις και στις σχέσεις παραγωγής, στον κοινωνικό χαρακτήρα της παραγωγής και την ατομική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής και του πλούτου, δηλαδή ανάμεσα στο κεφάλαιο και τη μισθωτή εργασία, την αστική τάξη και το προλεταριάτο.⁷

⁵ Burns E.M (2006) *Ευρωπαϊκή ιστορία: Ο δυτικός κόσμος: νεότεροι χρόνοι*, Εκδόσεις Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, σ. 547

⁶ Πλάγγεσης Γ.,(2020), *Νεότερη πολιτική και κοινωνική φιλοσοφία: Από τον Machiavelli στον Marx*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη,σ.447

⁷ Godelier M., (1987) *Η θεωρία της μετάβασης στον Μαρξ*, Gutenberg, Αθήνα, σ.54

Η μετάβαση αυτή λοιπόν, μπορούσε να συμβεί σύμφωνα με τον Μαρξ μόνο διαμέσου της επαναστατικής οδού, η οποία θα πραγματοποιούσε την ανατροπή του καπιταλιστικού συστήματος και της αστικής τάξης μια για πάντα, δίνοντας τη θέση τους σε ένα νέο σύστημα, αλλά και σε μια νέα μορφή κοινωνίας. Αυτή η επανάσταση όμως θα μπορούσε να επέλθει μόνο ως αποτέλεσμα της ταξικής πάλης, η οποία, όπως προαναφέρθηκε, ήταν για τον Μαρξ η κινητήρια δύναμη της ιστορίας, με κύριο φορέα της να είναι το προλεταριάτο.⁸ Με τα λόγια του ίδιου: «*απ' όλες τις τάξεις που σήμερα βρίσκονται αντιμέτωπες με την αστική τάξη, μόνο το προλεταριάτο είναι μια πραγματικά επαναστατική τάξη*».⁹

Η μαρξιστική θεωρία δεν διαδόθηκε απευθείας στην ευρωπαϊκή εργατική τάξη, κάτι που ο Μαρξ είχε προβλέψει, κυρίως λόγω του γεγονότος ότι η πλειονότητα των προλετάρων δεν ήταν παρά αναλφάβητοι άνθρωποι, που δεν μπορούσαν να παρέχουν ούτε στους ίδιους, αλλά ούτε και στα παιδιά τους, την πολυτέλεια, για τα δεδομένα της εποχής, της εκπαίδευσης, με αποτέλεσμα να μην είναι φυσικά σε θέση να κατανοήσουν πράγματα όπως η πολύπλοκη πολιτική φιλοσοφία που εκείνος παρήγαγε. Ως λύση σε αυτό το ζήτημα, ο Μαρξ υποστήριξε σε ένα γενικό πλαίσιο, πως οι προλετάριοι θα έρχονται διαρκώς και πιο κοντά στον σοσιαλισμό μέσω των συνεχόμενων τους αγώνων, στο πλαίσιο της ταξικής πάλης, χωρίς όμως αυτό να αποτελεί μια λεπτομερή ανάλυση της διαδικασίας μετάβασης, από τον καπιταλισμό στον σοσιαλισμό.

Η μαρξιστική θεωρία, παρά το γεγονός ότι διαθέτει ως πρωταγωνιστή της την εργατική τάξη, φαίνεται πως στην πραγματικότητα μπορεί να λειτουργήσει περισσότερο ως ιδεολογία μιας νέου τύπου τάξης, μέλη της οποίας αποτελούν διανοούμενοι και όχι εργάτες, οι οποίοι στοχεύουν στην αποδόμηση και ανοικοδόμηση της κοινωνίας με συγκεκριμένα λογικά κριτήρια.¹⁰ Έτσι, δημιουργείται μια αντίφαση, την οποία δεν μπορούμε να πούμε πως ο Μαρξ ξεκαθαρίζει και που οδηγεί σε κενά όσον αφορά ολόκληρη τη διαδικασία μετάβασης στον σοσιαλισμό. Όπως θα δούμε σε επόμενη ενότητα, αυτό το ζήτημα απασχόλησε ιδιαίτερος τον Λένιν, ο οποίος θίγοντας το στο «Τι να κάνουμε;» υποστηρίζει πως για να μπορέσει να πραγματοποιηθεί ο Μαρξισμός, χρειάζεται η καθοδήγηση του

⁸ Πλάγγεσης Γ.,(2020), Νεότερη πολιτική και κοινωνική φιλοσοφία: Από τον Machiavelli στον Marx, University Studio Press, Θεσσαλονίκησ.448

⁹ Karl Marx and Frederick Engels, *Manifesto of the Communist Party, Collected Works 6*, σ.494

¹⁰ Blackledge, P, (2007). Marx and Intellectuals, In: Bates, D. (eds) *Marxism, Intellectuals and Politics*. Palgrave Macmillan, London, σ.21

προλεταριάτου από την επαναστατική σοσιαλιστική διανόηση της εκάστοτε χώρας.

Εν γένει, ο χαμένος κρίκος που γίνεται αντιληπτός στην πολιτική θεωρία του Μαρξ σε σχέση με τη διαδικασία μετάβασης από το υπάρχον σύστημα στον σοσιαλισμό, θα απασχολούσε αρκετά τους ευρωπαίους μαρξιστές, δημιουργώντας πόλους ρήξης, όπως θα δούμε στη συνέχεια στην περίπτωση των Μπολσεβίκων και των Μενσεβίκων, ή στην περίπτωση της προσκολλημένης στη γραφειοκρατία πολιτικής του γερμανικού σοσιαλδημοκρατικού κόμματος και της ριζοσπαστικής προσέγγισης της Ρόζας Λούξεμπουργκ και των ακολούθων της.

Όμως, παρά τους διαφορετικούς τρόπους οργάνωσης που θα ακολουθούσαν οι διάφορες μαρξιστικές οργανώσεις που άρχισαν να κάνουν την εμφάνιση τους σε Ευρώπη και Ρωσία, με πρώτη την Διεθνή Ένωση Εργατών (όσον αφορά την ομάδα των σοσιαλιστών τουλάχιστον), βασικός τους στόχος ήταν να παρέχουν στους εργάτες την δυνατότητα αντίληψης της υποκινούμενης από την αστική τάξη διαδικασίας αλλοτρίωσης στην οποία υπέπιπταν θύματα, και ως προς το αντικείμενο της εργασίας τους και ως προς την ίδια την φύση της εργασίας, αλλά και όσον αφορά το διαπροσωπικό επίπεδο. Έτσι, θα μπορούσαν να αντιληφθούν σύμφωνα με τον Μαρξ, πως ενώ έχαναν τον οποιοδήποτε έλεγχο θα μπορούσαν να έχουν πάνω στην εργασία τους, μετατρέπονταν και οι ίδιοι παράλληλα σε εμπόρευμα. Όμως η συνειδητοποίηση αυτή ερχόταν μαζί με μια ελπιδοφόρα τελεολογία για τους μαρξιστές διανοούμενους και προλεταρίους, καθώς η μαρξιστική θεωρία υποστήριζε πως μόνο μέσω των βασάνων και των κακουχιών του εργατικού βίου και αγώνα, θα γινόταν πραγματικότητα εν τέλει η «νίκη» της εργατικής τάξης.

Εν τέλει, η μαρξιστική ιδεολογία άρχισε να διαδίδεται σταδιακά σε όλη την Ευρώπη, παρέχοντας μια διαφορετική προσέγγιση σε όσους δεν ήταν πλήρως ευχαριστημένοι από τον εγγειανό ιδεαλισμό ή από τον υλισμό του Φόιερμπαχ, ενώ σοσιαλιστικές ομάδες άρχισαν να κάνουν την εμφάνιση τους σε όλο και περισσότερες χώρες, δημιουργώντας ένα αναδυόμενο, σχετικά συντονισμένο, κίνημα.

1.2 Η πολιτική σκηνή στην τσαρική Ρωσία

Η αρχή της παρακμής για τη Ρωσική Αυτοκρατορία ξεκινά από την διακυβέρνηση του τσάρου Αλέξανδρου Α' και από τη μετέπειτα δολοφονία του από την επαναστατική οργάνωση Narodnaya Volya, το όνομα της οποίας μεταφράζεται ως «η θέληση του λαού» ή «η ελευθερία του λαού»¹¹. Ο Αλέξανδρος ήταν ένας προοδευτικός γενικά τσάρος, κάτι που μπορεί κανείς να αντιληφθεί από το γεγονός πως κατά τη διάρκεια της θητείας του κατήργησε τον θεσμό της δουλοπαροικίας στη Ρωσία το 1861, κερδίζοντας έτσι τον τίτλο «Ο ελευθερωτής», ενώ επίσης έκανε σημαντικές προσπάθειες εκσυγχρονισμού της χώρας.

Παρόλα αυτά, ο Αλέξανδρος άρχισε να γίνεται σταδιακά όλο και πιο καταπιεστικός, ειδικά σε περιπτώσεις που αισθανόταν να απειλείται η εξουσία του, δηλαδή ιδίως μετά τη σύσταση της Narodnaya Volya το 1879, τα μέλη της οποίας είχαν απειλήσει ευθέως τον τσάρο, με μια σειρά από απόπειρες εναντίον της ζωής του, ενώ παράλληλα ενορχήστρωναν και εκτελούσαν δολοφονίες υψηλόβαθμων αξιωματούχων.

Εν τέλει, στις 13 Μαρτίου του 1881, οι «επαναστάτες» πέτυχαν τον σκοπό τους, δολοφονώντας τον τσάρο, ενώ η ειρωνεία έγκειται στο γεγονός ότι λίγο πριν χάσει τη ζωή του, ο Αλέξανδρος είχε προβεί στην υπογραφή μιας διακήρυξης – το λεγόμενο σύνταγμα Loris-Melikon- μέσω της οποίας αποκρυσταλλωνόταν η δημιουργία δύο νομοθετικών επιτροπών, αποτελούμενων από έμμεσα εκλεγμένους αντιπροσώπους, δίνοντας έτσι μια δημοκρατική χροιά στη κατά τ'άλλα απολυταρχική διακυβέρνηση του.

Από τον θάνατο του Αλέξανδρου Α', το 1881, μέχρι και το ιδιαίτερα επαναστατικά φορτισμένο έτος του 1905, η διακυβέρνηση των τριών τελευταίων τσάρων υπήρξε πολιτικά στεία. Συγκεκριμένα, η απάντηση της νέας κυβέρνησης, με αρχηγό πλέον τον τσάρο Αλέξανδρο Γ', στη δολοφονία του αδερφού του ήταν η ενίσχυση της απολυταρχίας και η ταυτόχρονη παύση των μεταρρυθμίσεων που λάμβαναν ήδη χώρα από την προηγούμενη διακυβέρνηση και η αντικατάσταση τους από μια σειρά αποτυχημένων αντιμεταρρυθμίσεων, μια απόρροια των οποίων θα μπορούσαν να θεωρηθούν και οι καταστροφικές ήττες που αντιμετώπισε η Ρωσία έναντι της αναδυόμενης ισχύος της Ιαπωνίας, καθώς και η αποτυχία προσάρτησης, σε πλαίσιο

¹¹ Britannica: Narodnaya Volya- Russian Revolutionary Organization: <https://www.britannica.com/topic/Narodnaya-Volya-Russian-revolutionary-organization> (last accessed 22/06/2022)

μιας νέου τύπου αποικιοκρατίας, της Μαντζουρίας¹².

Ένα βασικό χαρακτηριστικό της διακυβέρνησης του Αλέξανδρου αποτελούσε η αδιαφορία του ίδιου, αλλά και των υπουργών του, σε σχέση με τις διαρκείς κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές που λάμβαναν χώρα στη ρωσική κοινωνία, κάτι που θα συνέχιζε να κάνει και ο Νικόλαος Β΄, ενώ παράλληλα η συγκεκριμένη περίοδος χαρακτηρίζεται πολιτικά από τον ακραίο κρατικό εθνικισμό, κάτι που διαφαίνεται από τα υποκινούμενα εκ της εξουσίας πογκρόμ που συνέβησαν ενάντια στους Εβραίους, αλλά και από τις έντονες προσπάθειες των τσάρων εν γένει να ρωσοποιήσουν τις εθνικές μειονότητες που υπήρχαν μέσα στην τεράστια έκταση της Ρωσικής Αυτοκρατορίας, όπως τους Ουκρανούς και τους Πολωνούς. Βέβαια, αυτές οι τάσεις προϋπήρχαν και σε προηγούμενες κυβερνήσεις, όμως ενισχύθηκαν τη συγκεκριμένη περίοδο.

Όσον αφορά την εξωτερική πολιτική της αυτοκρατορίας, παρατηρείται και σε αυτή μια όλο και ταχύτερη παρακμή, καθώς οι σχέσεις της Ρωσίας με τους παραδοσιακούς της συμμάχους, Πρωσία και Αυστρία (τότε Αυστροουγγαρία), χειροτέρευαν διαρκώς, λόγω της όλο και πιο στενής σχέσης μεταξύ των δύο γερμανικών κρατιδίων, τα οποία άρχισαν να αποκτούν βλέψεις για βαλκανικές περιοχές, γεγονός που ενέτεινε ακόμα περισσότερο τις σχέσεις με τη Ρωσία. Έτσι, αυτή κατέληξε να χάνει την επιρροή που είχε σε περιοχές όπως η Βουλγαρία και να απομονώνεται, σε επίπεδο διεθνών σχέσεων, από τους υπόλοιπους Ευρωπαίους, παρά τις δυναστικές σχέσεις μεταξύ των βασιλικών οίκων.

Αυτή η τροπή των πραγμάτων διακόπηκε απότομα με τον Γάλλο-ρωσικό πόλεμο του 1870, όπου μετά την ήττα της Γαλλίας και την απώλεια σημαντικών περιοχών όπως η Αλσατία και η Λωραίνη, τα συμφέροντα των Ρώσων και των Γάλλων άρχισαν να βρίσκονται πλέον σε πορεία ευθυγράμμισης, με αποτέλεσμα τη σύναψη, το 1893, συμμαχίας κατά της, πλέον ενωμένης, Γερμανίας.

Στα ανατολικά, οι Ρώσοι είχαν καταφέρει να κρατήσουν καλές σχέσεις με την Κίνα, ενώ αναζητούσαν έναν τρόπο ώστε να καταφέρουν να διεισδύσουν ειρηνικά σε αυτή και να αποσπάσουν το συνορεύον κομμάτι της Μαντζουρίας.

Περνάμε λοιπόν στην ενθρόνιση του ανθρώπου που έμελλε να γίνει ο τελευταίος τσάρος της Ρωσίας, του Νικολάου Β΄, ο οποίος ενθρονίστηκε το 1896, ορκιζόμενος να συνεχίσει την απολυταρχική εξουσία. Πολλές πηγές αναφέρονται στην έλλειψη

¹² Bushkovitch P., (2016) Η ιστορία της Ρωσίας: Πολιτική, οικονομία, κοινωνία, θρησκεία, τέχνες και επιστήμες από τον 9ο αιώνα έως την περεστρόικα, Εκδόσεις Αιώρα, Αθήνα, σ. 288

ηγετικής ικανότητας που χαρακτήριζε τον Νικόλαο, τονίζοντας την μεγάλη διαφορά στον χαρακτήρα εκείνου και του πατέρα του Αλέξανδρου Γ', παρά το γεγονός ότι και οι δυο συμμερίζονταν τις ίδιες απόψεις σχετικά με την αχρηστία της ελευθερίας του λόγου, των ανθρώπινων δικαιωμάτων και των νομοθετικών σωμάτων.

Η θητεία του ως «Αυτοκράτορα και Μονοκράτορα πασών των Ρωσιών» θα χαρακτηριζόταν ως μια διαρκής προσπάθεια του Τσάρου να αγνοήσει τα κοινωνικά και πολιτικά τεκταινόμενα που λάμβαναν χώρα στη Ρωσία, όντας όλο και περισσότερο προσηλωμένος στην οικογενειακή του ζωή, που δυστυχώς ήταν ιδιαίτερα ταραχώδης. Σημαντικό ρόλο στην πορεία που ακολούθησε ο Νικόλαος έπαιξε το γεγονός πως ο γιος και διάδοχος του, Αλέξιος, έπασχε από αιμοφιλία, μια θανατηφόρα ασθένεια ιδιαίτερα διαδεδομένη στους κύκλους των ευγενών, ως αποτέλεσμα των αριστοκρατικών γάμων ανάμεσα σε συγγενικά πρόσωπα.

Καθώς όμως ο αυτοκράτορας χανόταν όλο και περισσότερο εντός των οικογενειακών του προβλημάτων, ενώ ταυτόχρονα γινόταν έρμαιο των υπουργών του, η ρωσική κοινωνία «έβραζε», καθώς σχεδόν σε όλα τα κοινωνικά στρώματα επικρατούσε μια έντονη δυσαρέσκεια σε σχέση με την κατάσταση της χώρας, η οποία ενισχυόταν από την όλο και μεγαλύτερη ανάγκη του λαού για την έλευση της δημοκρατίας και τη δημιουργία ενός σύγχρονου κράτους, στα πρότυπα των εθνών κρατών της Ευρώπης.

Συγκεκριμένα, τα βασικά προβλήματα του ρωσικού λαού, τα οποία άρχισαν να εκφράζονται μέσω του εργατικού κινήματος που αναπτύχθηκε από τη δεκαετία του 1890, λόγω της καθυστερημένης έκβασης της εκβιομηχάνισης στη Ρωσία, ήταν πρώτον, το αγροτικό ζήτημα, δηλαδή το γεγονός ότι μια γιγαντιαία μάζα αγροτών βρισκόταν εμμέσως πλην σαφώς ακόμα υποδουλωμένη, παρά τις σχετικές μεταρρυθμίσεις περί απαγόρευσης της δουλοπαροικίας (1861), μέσα σε ένα φεουδαρχικό πλαίσιο που δεν επέτρεπε την αναίμακτη έξοδο των αγροτών από αυτό.

Δεύτερον, ακολουθούσε το ζήτημα της εκβιομηχάνισης, η οποία ξεκινώντας στα τέλη του 19^{ου} αιώνα για τη Ρωσία οδήγησε στη δημιουργία μιας ενισχυμένης αστικής τάξης φιλοδυτικού προσανατολισμού με δημοκρατικές βλέψεις, καθώς και στην ανάδυση μιας όλο και πιο ανήσυχης εργατικής τάξης.¹³

Τέλος, το ζήτημα που αποτέλεσε ίσως τη βασικότερη αφορμή για το ξέσπασμα της Οκτωβριανής Επανάστασης, δεν ήταν άλλο από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και

¹³ Beaud M, (1985) Η ιστορία του σοσιαλισμού: το πέρασμα του σοσιαλισμού από το καμίνι της ιστορίας, Εκδόσεις Μαλλιάρης-Παιδεία Α.Ε., Θεσσαλονίκη, σ.98

συγκεκριμένα την πολεμική πολιτική που ακολούθησε ο Τσάρος Νικόλαος, στέλνοντας στο μέτωπο δεκατέσσερα εκατομμύρια επιστρατευμένους, εκ των οποίων το εννέα δέκατα ήταν χωρικοί, χωρίς τον κατάλληλο εξοπλισμό ή έστω την κατάλληλη εκπαίδευση, με αποτέλεσμα τον θάνατο δύο εκατομμυρίων Ρώσων μέσα σε μόλις δύο χρόνια.¹⁴

1.3 Η διάδοση του Μαρξισμού στη Ρωσία- Ρώσοι αριστεροί διανοούμενοι

Παρά την αργή πορεία που είχε η Τσαρική Ρωσία προς την εκβιομηχάνιση, αλλά και την γενικότερη οικονομική και πολιτική της καθυστέρηση σε σχέση με τα υπόλοιπα Ευρωπαϊκά κράτη, γρήγορα εξελίχθηκε σε κέντρο δραστηριοποίησης μιας ιδιαίτερα ενεργής αριστερής инτελιγκέντσιας, που βρισκόταν στο ίδιο επίπεδο με την αντίστοιχη δυτικό-ευρωπαϊκή θεωρητική κίνηση και στόχευε στην εξέλιξη και την πραγμάτωση της σοσιαλδημοκρατίας. Όπως αναφέρει και ο Λένιν *«Στη Ρωσία, η θεωρητική διδασκαλία της σοσιαλδημοκρατίας εμφανίστηκε εντελώς ανεξάρτητα από την αυθόρμητη ανάπτυξη του εργατικού κινήματος, εμφανίστηκε σαν φυσικό και αναπόφευκτο επακόλουθο της ανάπτυξης της σκέψης μέσα στην επαναστατική-σοσιαλιστική διανόηση»*.¹⁵

Δεδομένου των ιδιαίτερων συνθηκών που παρουσιάζονταν στην τσαρική Ρωσία, την σκέψη των Ρώσων αριστερών θεωρητικών απασχολούσε το ζήτημα του τρόπου με τον οποίο θα μπορούσε η Ρωσία να μεταβεί από το ενδιάμεσο αυτό στάδιο, στο οποίο βρισκόταν, ένα μεταίχμιο δηλαδή ανάμεσα σε φεουδαρχία και καπιταλισμό, στον σοσιαλισμό. Θα έπρεπε να υπάρξει η καπιταλιστική ανάπτυξη ή θα μπορούσε να παρακαμφθεί πλήρως; Και επιπλέον, πως θα μπορούσε να υπάρξει μετάβαση όταν αντί για εργατική τάξη, η Ρωσία δεν διέθετε παρά μόνο μια απαρχαιωμένη αγροτική

¹⁴ Ο.π.

¹⁵ Λένιν, Β.Ι., (1902), Τι να κάνουμε; Τα φλέγοντα ζητήματα του κινήματος μας. Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 2021

τάξη;

Η περίπτωση της Ρωσίας φαίνεται να τράβηξε το ενδιαφέρον και του ίδιου του Μαρξ, ακριβώς λόγω της ιδιόζουσας περίπτωσης ύπαρξης τέτοιου είδους κοινοτικής ιδιοκτησίας γης, που είχε εξαφανιστεί ήδη για αιώνες από την υπόλοιπη Ευρώπη. Βασικές πηγές για την προσέγγιση του απέναντι στο συγκεκριμένο ζήτημα αποτελεί η επιστολή του στην εφημερίδα τα «Χρονικά της Πατρίδας» και μια επιστολή του (και τα προσχέδια αυτής) στην Βέρα Ζασούλιτς. Στην πρώτη λοιπόν επιστολή, εκείνος υποστήριξε ότι εάν όντως η Ρωσία ακολουθούσε τη Δύση και μετέτρεπε ένα μεγάλο κομμάτι των αγροτών της σε προλετάριους, τότε της έμελλε ουσιαστικά και η ίδια τύχη με τις δυτικό-ευρωπαϊκές χώρες, να βιώσει δηλαδή τα δεινά του καπιταλισμού, ώστε να μπορέσει έπειτα να περάσει στον σοσιαλισμό. Χωρίς όμως αυτό να σημαίνει πως μια τέτοια οδός ήταν υποχρεωτική και αναγκαία.¹⁶

Η βασική του θέση απέναντι στο ρωσικό ζήτημα διαρθρώνεται με μεγαλύτερη ευκρίνεια στο γράμμα του στην Ρωσίδα επαναστάτρια Βέρα Ζασούλιτς, όπου ο Μαρξ εξηγεί εκτενέστερα πως, δεν είναι σε καμία περίπτωση ιστορικά αναγκαίο κάθε χώρα να ακολουθήσει την πορεία της Δυτικής Ευρώπης ώστε να φτάσει στον σοσιαλισμό, καθώς θα ήταν παράλογο να περιμένει κανείς από χώρες που εξελίσσονται με εντελώς διαφορετικά ιστορικά δεδομένα να καταλήξουν στο ίδιο αποτέλεσμα, ακόμη και αν εκείνες ακολουθήσουν την ίδια ακριβώς πορεία.

Συνεχίζοντας, υποστηρίζει πως φαίνεται να είναι πράγματι εφικτό για έναν λαό να προσπεράσει το καπιταλιστικό στάδιο, αν βρίσκεται ακόμη σε ένα προ-καπιταλιστικό σύστημα, όσον αφορά τη μορφή που διαθέτει η κοινωνική ιδιοκτησία, όμως για να επιτευχθεί αυτή η μετάβαση υπάρχουν κάποιες προϋποθέσεις. Δηλαδή, όπως αναφέρει, θα πρέπει ο λαός αρχικά να διαθέτει το απαραίτητο ενδιαφέρον για κοινωνική αλλαγή και βελτίωση, ενώ παράλληλα θα πρέπει να είναι έτοιμος να αρπάξει την ιστορική ευκαιρία που μπορεί να προκύψει όσο το κοινωνικό εποικοδόμημα βασίζεται ακόμη σε προ-καπιταλιστικές μορφές κοινωνικής ιδιοκτησίας. Από τη στιγμή που θα υπάρξει εισροή καπιταλιστικών δομών στην εκάστοτε κοινωνία, αυτές οι «αρχαϊκές» δομές σύντομα θα πάψουν να υπάρχουν και ως αποτέλεσμα δεν θα μπορούν να αποτελέσουν τη βάση ενός νέου σοσιαλιστικού

¹⁶ Παππά, Ε., (1990), Μύθος και ιδεολογία στη ρωσική επανάσταση : οδοιπορικό από το ρωσικό αγροτικό λαϊκισμό στο λαϊκισμό του Στάλιν. Αθήνα, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, σ.37-41

εποικοδομήματος.

Όμως ο Μαρξ θα σταθεί αρκετά στο θέμα του μεταίχμιακού σταδίου και του ρόλου της *obschina* σε αυτό, υποστηρίζοντας πως στο σημείο αυτό, η συνύπαρξη των πρώιμων μορφών ιδιοκτησίας και του καπιταλιστικού συστήματος, όπως ο ίδιος το αναφέρει, η «συγχρονικότητα» των δύο διαφορετικών μορφών, μπορεί να αποφέρει καρπούς, καθώς αφενός, για εκείνον ο καπιταλισμός της εποχής του βρισκόταν ήδη σε μια περίοδο κρίσης που θα μπορούσε επομένως να οδηγήσει σε μια μετάβαση και αφετέρου, αποτελούσε μια σπάνια ιστορική ευκαιρία για τις ρωσικές κοινότητες, καθώς θα μπορούσαν να αποκτήσουν τα καπιταλιστικά μέσα παραγωγής, χωρίς όμως να βιώσουν τα δεινά που αυτό το σύστημα συνεπάγεται.

Γενικά, ο Μαρξ είχε αφιερώσει ένα ολόκληρο κομμάτι της έρευνας του στο ζήτημα των αγροτικών κοινοτήτων στη Ρωσία, καθώς και στο γενικότερο ιδιάζων κλίμα που επικρατούσε στη χώρα. Ο ίδιος γνώριζε πως η θεωρία του, όπως και άλλες ιστορικές και φιλοσοφικές προσεγγίσεις και ερμηνείες της ιστορίας, δεν μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν σε ένα υπερ-ιστορικό πλαίσιο και να δώσουν απαντήσεις σε όλα τα ερωτήματα-ζητήματα της ιστορίας, καθώς η παγκόσμια κοινότητα, όπως ακόμη και ο καπιταλισμός, παρουσίαζε μια άνιση εξέλιξη.

Περνώντας στον ρωσικό αριστερό χώρο, λόγω του αγροτικού ζητήματος, η πρώιμη ρωσική αριστερή θεωρία, που πήγαζε από μέλη κυρίως της Α' Διεθνούς, επικεντρώθηκε έντονα στην *obschina*, ξεκινώντας τη διάδοση μιας ιδεολογίας που υποστήριζε ότι η Ρωσία θα μπορούσε να περάσει στον σοσιαλισμό μόνο μέσω μιας αγροτικής επανάστασης. Αυτή η προσέγγιση ακολουθήθηκε από αριστερές οργανώσεις, λόγω της έλλειψης της απαραίτητης βιομηχανίας που θα μπορούσε να δημιουργήσει προλεταριακούς πυρήνες, γεγονός που από μόνο του περιόριζε σε μεγάλο βαθμό τις ελπίδες των θεωρητικών απέναντι στο ζήτημα της καπιταλιστικής ανάπτυξης, αλλά και των μέσων διεξαγωγής της μετάβασης.

Σε αυτό το κλίμα, ήρθε στη ζωή τη δεκαετία του 1960 το κίνημα του επαναστατικού Ναροντικισμού, ένα κίνημα βασισμένο σε μεγάλο βαθμό στην τρομοκρατία και το λαϊκισμό, το οποίο οι Ένγκελς και Μαρξ υποστηρίζουν πως δημιουργήθηκε όταν η πληροφορία περί κοινοτικής ιδιοκτησίας της γης, κάτι που συνέβαινε στη τσαρική Ρωσία, μεταφέρθηκε από τον Μπακούνιν στους ναροντνίκους.¹⁷ Εκείνοι, με βασικούς

¹⁷ Παππά, Ε., (1990), Μύθος και ιδεολογία στη ρωσική επανάσταση : οδοιπορικό από το ρωσικό αγροτικό

λαϊκισμό στο λαϊκισμό του Στάλιν. Αθήνα, Βιβλιοπωλείο της Εστίας. σ.27

εκπροσώπους τον Αλεξάντερ Χέρτσεν, τον Πιοτρ Τσατσόφ και τον Πιερ Λαβρόφ, ήρθαν σε ρήξη με τον μαρξισμό και έχοντας επιρροές προερχόμενες τόσο από τον αναρχισμό του Μπακούνιν, όσο και από παν-σλαβικές μυστικιστικές αντιλήψεις, υποστήριζαν πως, λόγω των προαναφερθέντων παραγόντων, αλλά και λόγω του γεγονότος ότι οι Ρώσοι αγρότες, τους οποίους θεωρούσαν «γεννημένους κομμουνιστές», ήταν περισσότερο άξιοι από τους δυτικό-ευρωπαίους, η Ρωσία μπορούσε να ακολουθήσει έναν ξεχωριστό δρόμο προς τον σοσιαλισμό. Για αυτούς, οι συνθήκες αυτές συνεπάγονταν με την παντελή αποφυγή του καπιταλιστικού σταδίου και την έναρξη στη χώρα μιας διαδικασίας εναρμόνισης του σοσιαλιστικού αγώνα με τις παραδόσεις της αγροτικής κοινότητας.¹⁸

Η προσέγγιση αυτή αποτελούσε κομμάτι της γενικότερης ρήξης ανάμεσα στους Μαρξ και Ένγκελς και τους Ρώσους ναρόντικους, διότι οι πρώτοι άφηναν ανοικτό το ενδεχόμενο μιας τέτοιας εξέλιξης, με βάση τα ιστορικά δεδομένα που είχαν σφυρηλατήσει τις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες στη Ρωσία, σε αντίθεση με τους δεύτερους που φαίνεται να ήταν προσκολλημένοι σε ένα εθνικιστικό ιδεώδες που δεν ενδιαφερόταν για επιστημολογικές προσεγγίσεις.

Εν τέλει όμως, ο κύριος στόχος της εκκίνησης μιας αγροτικής σοσιαλιστικής επανάστασης δεν επιτεύχθηκε. Μετά την αποτυχία οργάνωσης των αγροτικών μαζών, οι προσπάθειες των Ρώσων επαναστατών συνεχίστηκαν μέσω της τρομοκρατίας, τουλάχιστον για ένα διάστημα, με την οργάνωση συνωμοτικών ομάδων όπως της προαναφερθείσας Narodnaja voljia, η οποία αποτέλεσε προϊόν της διάλυσης της επαναστατικής εταιρείας Zemljia I voljia (Γη και Ελευθερία).

Τα πράγματα άρχισαν γρήγορα να αλλάζουν με τη είσοδο της Ρωσίας στη διαδικασία εκβιομηχάνισης που συνέβη από τη δεκαετία του 1860 και μετά, με αποτέλεσμα την εμφάνιση των πρώτων επαναστατικών ομάδων, υποκινούμενων από εργάτες, που άρχισαν να οργανώνουν μαζικά όλο και περισσότερες γενικές απεργίες σε όλο το μήκος της χώρας. Εντός των θεωρητικών κύκλων της Ρωσίας άρχισε να υποστηρίζεται πλέον η αντίληψη πως ίσως η Ρωσία τελικά θα ακολουθούσε όντως την πορεία που είχαν ήδη χαράξει τα κράτη της Δυτικής Ευρώπης, δηλαδή θα αναπτυσσόταν εντός της το καπιταλιστικό σύστημα και θα επικρατούσε μέχρι οι αντιφάσεις του να το καταστρέψουν και να γίνει η μετάβαση στον σοσιαλισμό.

Την απάντηση σε αυτό το ερώτημα, δηλαδή του πώς θα γινόταν εφικτή εν τέλει μια

¹⁸ Ο.π. σ. 43

επιτυχής σοσιαλιστική επανάσταση στο ιδιαίτερο κοινωνικό-πολιτικό πλαίσιο της Τσαρικής Ρωσίας, φαίνεται να έφερε στο προσκήνιο, μέσω της έρευνας του, ο Ρώσος θεωρητικός, Γκεόργκι Βαλεντίνοβιτς Πλεχάνωφ, ο οποίος ήταν ο πρώτος που αντιλήφθηκε πως το μέσο πραγμάτωσης αυτής της πολυπόθητης επανάστασης δεν ήταν εν τέλει άλλο από τον μαρξισμό.

Ο Πλεχάνωφ αντιτάχθηκε στον ναροντικισμό, παρά το γεγονός ότι σε νεαρή ηλικία συμμετείχε σε διάφορες ναρόντικες οργανώσεις, τις οποίες είδε όμως να αποτυγχάνουν οικτρά, με αποτέλεσμα να αναγκαστεί και ο ίδιος να καταφύγει στο εξωτερικό. Η εναντίωση του σε αυτή τη σχολή σκέψης διακρίνεται από τα πρώτα του ήδη έργα με τίτλο «Σοσιαλισμός και πολιτική πάλη» του 1883 και «Οι διαφωνίες μας» του 1885, τα οποία θεωρούνται το σημείο εκκίνησης του μαρξισμού και της σοσιαλδημοκρατίας στη Ρωσία.¹⁹

Σχετικά με το ζήτημα των Ναρόντικων, ο Πλεχάνωφ άσκησε δριμεία πολεμική απέναντι στις ιδεαλιστικές και λαϊκίστικές τους αντιλήψεις περί προδιαγεγραμμένης ταυτότητας του ιστορικού υποκειμένου, όπως προαναφέρθηκε δηλαδή των «γεννημένων κομμουνιστών Ρώσων αγροτών», υποστηρίζοντας τη κλασική θεωρία των Μαρξ και Ένγκελς περί ενεργού ιστορικού υποκειμένου που διαθέτει την ικανότητα να διαμορφώνει τις συνθήκες εντός των οποίων ζει. Παράλληλα, προχωρά στην αποδιάρθρωση του ιδεώδους περί ηρωικών φιγούρων που καθορίζουν την πορεία της ιστορίας, απορρίπτοντας το ως μια ατομική ιδιοτυπία που ούσα τυχαία απλώς ξεχωρίζει περισσότερο από τα βαθιά αίτια που βρίσκονται κρυμμένα στο ιστορικό υπόβαθρο.²⁰

Οι απόψεις αυτές των ναρόντικων προέρχονταν σε μεγάλο βαθμό από το έργο του Νικολάι Τσερνισέφσκι, γνωστού και ως «πατέρα του ρωσικού σοσιαλισμού», ο οποίος προωθούσε στα έργα του μια σοσιαλιστική οπτική επηρεασμένη σε μεγάλο βαθμό από τον σλαβικό μυστικισμό. Ο Πλεχάνωφ θα επιτεθεί σε αυτές του τις αντιλήψεις, αναλύοντας τες και αποδομώντας τες, καταλήγοντας έτσι στο να αποδείξει την ουτοπικότητα και την έλλειψη επιστημονικότητας μιας τέτοιας προσέγγισης. Παράλληλα αναδεικνύει πως εν τέλει ο Τσερνισέφσκι στα έργα του εξέπεμπε μια έντονη περιφρόνηση απέναντι στο ζήτημα των πολιτικών αγώνων, κάτι που κληρονόμησαν από εκείνον και οι ναροννίκοι, ένα στοιχείο που όπως

¹⁹ Beaud, M, (1985) Η ιστορία του σοσιαλισμού: το πέρασμα του σοσιαλισμού από το καμίνι της ιστορίας, Εκδόσεις Μαλλιάρης-Παιδεία Α.Ε., Θεσσαλονίκη, σ. 100

²⁰ Ιστορία Μαρξ 408

υποστηρίζει ο Πλεχάνωφ θα μπορούσε παρά μόνο να πλήξει τον σοσιαλιστικό αγώνα και να οδηγήσει σε επικίνδυνες συμμαχίες με το κεφάλαιο.²¹

Έχοντας αφοσιωθεί στη μελέτη και την κατανόηση των προδρόμων του μαρξικού υλισμού, ξεκινώντας δηλαδή από τον γαλλικό υλισμό και φτάνοντας μέχρι και στο να ασκήσει κριτική απέναντι στον ιδεαλιστικό κοινωνιολογισμό των ναρόντικων, κατάφερε να γεφυρώσει τα μεγάλα θεωρητικά κενά που υπήρχαν στις αριστερές αναγνώσεις του μαρξισμού, τα οποία προέκυψαν κυρίως από αδιαφορία απέναντι στο ζήτημα της φιλοσοφικής υπόστασης της αριστεράς εν γένει και πιο συγκεκριμένα λόγω της έλλειψης κατανόησης του μαρξισμού και της υποτίμησης της διαλεκτικής του Μαρξ, χαρακτηριστικά που διέθεταν αρκετά μέλη της Β' Διεθνούς.

Αυτό ήταν το κλίμα στο οποίο δραστηριοποιούνταν και οι ναρόντικοι, οι οποίοι σύμφωνα με τον Πλεχάνωφ είχαν την τάση να σχεδιάζουν τις πολιτικές τους αφηρημένα, χωρίς να χρησιμοποιούν την μαρξιστική μεθοδολογία που πρόσταζε την αναλυτική και συγκεκριμένη προσέγγιση της κατάστασης της Ρωσίας, ώστε να μπορέσουν να βρουν εν τέλει, ως επαναστατική δύναμη, τον κατάλληλο τρόπο με τον οποίο μια τέτοια χώρα θα μπορούσε να μεταβεί στον σοσιαλισμό. Για αυτόν τον λόγο, όπως υποστηρίζει ο Πλεχάνωφ, εκείνοι παρέμεναν εγκλωβισμένοι σε εθνικιστικά ιδεώδη και ευσεβείς πόθους που βρίσκονταν μακριά από την πραγματικότητα.

Επιπλέον, πέρα από τα έργα του για τον Ναροντικισμό, ιδιαίτερα σημαντικό είναι το έργο του με τίτλο «Εργασίες πάνω στο ζήτημα του ιστορικού υλισμού», το οποίο γράφτηκε με αφορμή ένα δοκίμιο του Ιταλού υλιστή Αντόνιο Λαμπριόλα σχετικά με τον ιστορικό υλισμό, στο οποίο εκείνος ανέλυε σε βάθος τη θεωρία των παραγόντων, δηλαδή την μεθοδολογική αντίληψη ότι εντός της κοινωνικής επιστήμης, πρέπει να γίνεται ανεξάρτητη ανάλυση του κάθε παράγοντα που διακρίνεται σε κάποιο κοινωνικό φαινόμενο και όχι να μελετάται το σύνολο τους. Ο Πλεχάνωφ για να απαντήσει ακολουθεί μια προσέγγιση που βασίζεται στην κριτική εξέταση της θεωρίας των παραγόντων, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι οι κοινωνιολογικές θεωρίες που στηρίζονται στην εξέταση των μεμονωμένων παραγόντων καταλήγουν να κάνουν γενικευμένες αφαιρέσεις.

Συγκεκριμένα αναφέρει πως η θεωρία των παραγόντων επεκτείνεται παράλληλα με

²¹ Παππά, Ε. (1990) *Μύθος και ιδεολογία στη ρωσική επανάσταση: οδοιπορικό από το ρωσικό αγροτικό λαϊκισμό στο λαϊκισμό του Στάλιν*. Αθήνα, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, σ.118

τον διαχωρισμό της εργασίας που λαμβάνει χώρα εντός της ιστορικό-κοινωνικής επιστήμης, καθώς όλα τα παρακλάδια αυτής –η ηθική, η πολιτική, η οικονομία κτλ.–, αναλύουν με την δική τους ξεχωριστή οπτική το ίδιο πράγμα, δηλαδή τον κοινωνικό άνθρωπο.²²

Υποστηρίζει επίσης, πως πράγματι αυτή η θεωρία έχει συμβάλει στην εξέλιξη των κοινωνικών επιστημών, παραλληλίζοντας την με την θεωρία των διακριτών φυσικών δυνάμεων που υπάρχει στις φυσικές επιστήμες. Όμως για τον Πλεχάνωφ ο διαμελισμός της ανθρώπινης κοινωνικής ύπαρξης δεν θα μπορούσε να οδηγήσει στην κατανόηση της ιστορικής ανάπτυξης του ανθρώπου και επομένως στην κατανόηση της ανθρώπινης προόδου. Για αυτόν, όπως ακριβώς η πρόοδος των θετικών επιστημών οδήγησε στην μοντέρνα θεωρία της ενέργειας, της ένωσης δηλαδή όλων των δυνάμεων, έτσι και η κοινωνική επιστήμη θα πρέπει να περάσει σε μια συνθετική ανάλυση της κοινωνικής ζωής.²³

Η θεωρία του αυτή αναπτύσσεται με εμφανή θετικιστικά πρόσημα, έχοντας στο υπόβαθρο τη θεωρία περί βάσης και εποικοδομήματος των Μαρξ και Έγκελς, καθώς ο Πλεχάνωφ υποστηρίζει πως, η σχέση ανάμεσα στα δύο διαμεσολαβείται από πολλά διαφορετικά στοιχεία, τα οποία όμως παρουσιάζουν μια ίση και αμοιβαία δράση μεταξύ τους, αφήνοντας έτσι το ενδεχόμενο μιας εκλεκτικής διάκρισης στο περιθώριο. Για τον Πλεχάνωφ είναι το σύνολο των κοινωνικών πράξεων-σχέσεων-φαινομένων που μπορούν να οδηγήσουν στην σωστή ερμηνεία πρώτον, των έργων του Μαρξ και δεύτερον, της ίδιας της κοινωνίας ως συνέπεια. Άλλωστε, για εκείνον η μονιστική διατύπωση της σχέσης βάσης και εποικοδομήματος, ήταν άμεσα συσχετιζόμενη με την ίδια την ιδέα του υλισμού, καθώς δια μέσου αυτής της προσέγγισης που υπολογίζει παράγοντες όπως: «1. Η κατάσταση των παραγωγικών δυνάμεων, 2. οι οικονομικές σχέσεις που καθορίζονται από τις δυνάμεις αυτές, 3. το κοινωνικό-πολιτικό σύστημα, χτισμένο σε ορισμένη οικονομική βάση, 4. η ψυχολογία του κοινωνικού ανθρώπου, που εν μέρει καθορίζεται άμεσα από την οικονομία και εν μέρει από ολόκληρο το πολιτικό-κοινωνικό σύστημα που οικοδομείται πάνω της και 5. οι διάφορες ιδεολογίες που αντανακλούν αυτή την ψυχολογία»²⁴, είναι ξεκάθαρη η απεικόνιση του ανθρώπου ως δρώντος ιστορικού υποκειμένου, καθρεπτίζοντας ουσιαστικά τη βασική αρχή του υλισμού, το οποίο επηρεάζεται, αλλά και

²²Plekhaon, G.V. (1897)*The Materialistic Conception of History*. London, Lawrence & Wishart, 1976, σ.12

²³Ο.π, σ.12

²⁴ Πλεχάνωφ Γ.Β, (1907) *Τα βασικά προβλήματα του μαρξισμού*, Εκδόσεις Φλόγα, Αθήνα, 1954 σ.99

αλληλοεπιδρά με την υπάρχουσα βάση, δημιουργώντας έτσι το εποικοδόμημα.

Η σημαντικότητα αυτής της προσέγγισης έγκειται στο γεγονός ότι παρέχει μια ξεκάθαρη μεθοδολογική πορεία έρευνας των κοινωνικών φαινομένων και συνθηκών, η οποία προϋποθέτει την συνολική εξέταση, με ίσα κριτήρια, όλος των παραγόντων που αλληλοεπιδρούν εντός ενός κοινωνικού περιβάλλοντος. Με τα δικά του λόγια: *«Η διατύπωση μας είναι μονιστική και τη μονιστική αυτή διατύπωση τη διαποτίζει βαθιά ο υλισμός»*.²⁵

Η συμβολή του Πλεχάνωφ στην εξέλιξη της σοσιαλδημοκρατίας στη Ρωσία υπήρξε καθοριστική, διότι εκείνος όχι μόνο κατάφερε να καταρρίψει τα ιδεώδη των ναρόντικων, αλλά και να αποδείξει την αναγκαιότητα της υλιστικής σκέψης και της γερμανικής ιδεαλιστικής διαλεκτικής όσον αφορά την εξέλιξη του Μαρξισμού, αλλά ταυτοχρόνως μέσω των ενδεδειγμένων δημοσιονομικών ερευνών του, παρείχε τα κατάλληλα μεθοδολογικά μέσα ανάλυσης και ερμηνείας του μαρξισμού. Η μεθοδολογική του προσέγγιση κατάφερε να φέρει τον Μαρξισμό ένα βήμα πιο κοντά στα ρωσικά δεδομένα, κάτι που θα τελειοποιούσε κάποια χρόνια ο -βαθιά επηρεασμένος από τον Πλέχανωφ- Λένιν, αλλά και να γεφυρώσει βασικά ιδεολογικά χάσματα, τα οποία δημιουργούνταν ως αποτέλεσμα της λαϊκίστικής και ιδεαλιστικής προσέγγισης του σοσιαλισμού που ακολουθούσαν οργανώσεις όπως οι ναρόντικοι.

Μαζί με τον Πλεχάνωφ, μια σειρά Ρώσων θεωρητικών προσπάθησε να δώσει απάντηση στο ερώτημα σχετικά με το ποια προσέγγιση αρμόζει στην κατάσταση της Ρωσίας σύμφωνα με τις θεωρητικές και επαναστατικές εμπειρίες της Δύσης, με πολλές συζητήσεις να πραγματοποιούνται ανάμεσα σε εκπροσώπους διάφορων σοσιαλιστικών θεωριών, που εν τέλει τους οδήγησαν στην σχεδόν κοινή παραδοχή πως η μαρξιστική σχολή σκέψης ήταν η μόνη που μπορούσε να δείξει τον δρόμο, ως μεθοδολογικό όργανο, προς κατανόηση της όλο και περισσότερο καπιταλιστικής ρωσικής κοινωνίας της δεκαετίας του 1890.

Με τα λόγια της Ρόζας Λουξεμπουργκ, η οποία παρακολουθούσε διαρκώς τα γεγονότα στη Ρωσία, *«αυτό το συχνά λαμπρό τουρνουά, που πάθιαζε τους Ρώσους σοσιαλιστές διανοούμενους στη δεκαετία του 1890 και τελείωσε με τον αναμφισβήτητο θρίαμβο της μαρξιστικής σχολής, εγκαινίαζε επίσημα τη διείσδυση του μαρξισμού στη ρωσική σκέψη ως ιστορικής και οικονομικής θεωρίας»*.²⁶

²⁵ Ο.π., σ. 80

²⁶ Ρ.Λουξεμπουργκ, (1913) *Η συσσώρευση του κεφαλαίου*, τ. II, Διεθνής Βιβλιοθήκη, Αθήνα σ. 149-150

Με το πέρασμα λοιπόν στον νέο αιώνα, η περίοδος της Δεύτερης Διεθνούς ερχόταν στο τέλος της, όμως μια νέα προσωπικότητα έκανε την εμφάνισή της στα πολιτικά δρώμενα της Ρωσίας, ένας άνθρωπος που έμελλε όχι μόνο να ερμηνεύσει θεωρητικά τον μαρξισμό, αλλά και μέσω της εξέλιξής του, να τον πραγματώσει.

2. Πολιτική φιλοσοφία στο πλαίσιο της Ρωσικής Επανάστασης

2.1 Η γένεση του Λενινισμού

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, το εργατικό κίνημα της Ρωσίας άργησε, σε σχέση με την υπόλοιπη Ευρώπη, να οργανωθεί, λόγω της καθυστερημένης πορείας της χώρας προς την εκβιομηχάνιση, που είχε ως αποτέλεσμα την αργοπορημένη άφιξη της στο καπιταλιστικό στάδιο. Ως αποτέλεσμα, έχουμε τη δεκαετία του 1890 τη δημιουργία διαφόρων αριστερών αντιπολιτευόμενων ομάδων, με πρώτη εκείνη των Μαρξιστών. Οι Μαρξιστές, που αρχικά ήταν διασκορπισμένοι σε διαφορετικά κινήματα, απέρριπταν την τρομοκρατία και πρότειναν την οργάνωση των εργατών με σκοπό την κήρυξη απεργιών, με την παράλληλη αντιμετώπιση των εργατών και του κράτους με συλλογική δράση.²⁷

Από την αρχή της δεκαετίας του 1890 μέχρι και το 1898, οι Μαρξιστές είχαν καταφέρει να οργανωθούν συλλογικά σε ικανοποιητικό βαθμό, καθώς και να υιοθετήσουν από κοινού ένα γενικό πρόγραμμα, όμως την ίδια χρονιά πολλά μέλη συνελήφθησαν από τις τσαρικές αρχές, με αποτέλεσμα την παύση των συγκεντρώσεων μέχρι το 1903. Τότε έλαβε χώρα μια συνάντησή τους στο Λονδίνο, κατά τη διάρκεια της οποίας ξεχώρισε μια νέα προσωπικότητα, ένας απόφοιτος της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου της Αγίας Πετρούπολης με εμπειρία στην παρανομία και την εξορία.²⁸

²⁷ Bushkovitch P., (2016) Η ιστορία της Ρωσίας: Πολιτική, οικονομία, κοινωνία, θρησκεία, τέχνες και επιστήμες από τον 9ο αιώνα έως την περεστρόικα, Εκδόσεις Αιώρα, Αθήνα, σ.295

²⁸ Ο.π.

Ο Βλαντιμίρ Ιλίτς Ουλιάνοφ, ευρύτερα γνωστός με το ψευδώνυμο Λένιν, γεννήθηκε τον Απρίλιο του 1870 στην πόλη Σιμπίρσκ (πλέον Ουλιάνοφσκ). Μέλος μιας οκταμελούς οικογένειας της μεσαίας τάξης, που χαρακτηριζόταν από την ενότητα, την πνευματική καλλιέργεια αλλά και την υψηλού επιπέδου παιδεία των γονέων, με την μητέρα του, Μαρία Αλεξάντροβα, να είναι μια ιδιαίτερα καλλιεργημένη επαγγελματίας πιανίστα, με πολλές γνώσεις και την ικανότητα να μιλά τρεις γλώσσες και τον πατέρα του, Ίλια Νικολάγιεβιτς, να είναι ένας ιδιαίτερα φιλελεύθερος και προοδευτικός εκπαιδευτικός.

Η ιδιαίτερη προσωπικότητα του Λένιν, παρόλο που ήταν διακριτή από αρκετά νωρίς, φαίνεται να αποκρυσταλλώθηκε μετά από δύο καθοριστικές προσωπικές του εμπειρίες, με την πρώτη εξ αυτών να αφορά τον πατέρα του, ο οποίος το 1880 υποστήριξε κάποιες ιδιαίτερα καινοτόμες και ριζοσπαστικές θέσεις στο πλαίσιο ενός σύγχρονου εκπαιδευτικού debate που έλαβε χώρα στο Σιμπίρσκ. Εκεί, τάχθηκε υπέρ της άποψης πως, η Ορθόδοξη Εκκλησία δεν θα έπρεπε να βρίσκεται σε θέση να οργανώνει τα σχολεία, ενώ παράλληλα τέθηκε ενάντια στη νέα κυβερνητική πολιτική σχετικά με τη δημιουργία Εκκλησιαστικών Σχολείων.²⁹

Ως αποτέλεσμα, ο Ίλια παραλίγο να χάσει τη δουλειά του ενώ παράλληλα απέκτησε μια θέση ανάμεσα στους ανεπιθύμητους της επαρχίας του Σίμπιρσκ, με επιθέσεις εναντίον του να γίνονται διαρκώς, ακόμα και μέσω του τοπικού τύπου, χωρίς όμως να υπάρχει παράλληλα έλλειψη υποστηρικτών που θαύμαζαν το εκπαιδευτικό έργο του και τις αλλαγές που αυτός κατάφερε να φέρει στα δημόσια σχολεία της περιοχής. Η πίεση από τη συγκεκριμένη κατάσταση φαίνεται να οδήγησε σε μια διαρκή επιδείνωση της υγείας του και εν τέλει στον ξαφνικό θάνατο του το 1886.

Ο θάνατος του πατέρα του Λένιν άλλαξε σε μεγάλο βαθμό τη δυναμική της οικογένειας, με τον νεαρό Βλαντιμίρ να αναγκάζεται να αναλάβει περισσότερα καθήκοντα, ενώ σύντομα θα ακολουθούσε και άλλο ένα καθοριστικό, για την πορεία του Λένιν, γεγονός, δηλαδή η εκτέλεση του αδερφού του Αλέξανδρου από τις τσαρικές δυνάμεις υπό την κατηγορία οργάνωσης απόπειρας δολοφονίας του Ρώσου ηγεμόνα, η οποία είχε ενορχηστρωθεί από μια φοιτητική μαρξιστική οργάνωση, βασισμένη σε μεγάλο βαθμό στα έργα του Πλεχάνωφ, στην οποία ο νεαρός Αλέξανδρος ήταν βασικό μέλος. Μετά την εκτέλεση του αδερφού του, ο οποίος είναι άξιο να σημειωθεί ότι

²⁹ Service. R, (2002) *A Biography of Lenin*, Second Edition, Pan Books, σ .73

χρησιμοποίησε τη δίκη του ως μέσο έκφρασης των απόψεων του, μην δείχνοντας καμία μεταμέλεια απέναντι στον Τσάρο, ο Λένιν άρχισε να εισχωρεί όλο και περισσότερο σε κύκλους ναροντικών και μαρξιστικών παράνομων οργανώσεων, με τις οποίες όμως θα ερχόταν σε ρήξη σύντομα. Από το 1891 και έπειτα ο Λένιν δρα ως μέλος διαφόρων οργανώσεων, ενώ παράλληλα δίνει πολλές ομιλίες και αφοσιώνεται στη συγγραφή ενός μεγάλου αριθμού άρθρων , ώσπου το 1895 ιδρύει την «Ένωση αγώνα για την απελευθέρωση της εργατικής τάξης», την πρώτη ουσιαστικά επαναστατική οργάνωση στη Ρωσία.

Με τα λόγια του Καρλ Ράντεκ, *«Ο Λένιν μπήκε στο κίνημα ως η ενσάρκωση της θέλησης για επανάσταση, και μελέτησε το μαρξισμό, την εξέλιξη του καπιταλισμού και την εξέλιξη του σοσιαλισμού από την άποψη της επαναστατικής τους σημασίας»*.³⁰

Λίγο πριν την έκδοση της παράνομης εφημερίδας της οργάνωσης, ο Λένιν συλλαμβάνεται και καταδικάζεται σε τριετή κάθειρξη στη Σιβηρία, όπου και θα ολοκληρώσει ένα από τα σημαντικότερα έργα του , την «Ανάπτυξη του καπιταλισμού στη Ρωσία», θέτοντας έτσι τις βάσεις για την ανάπτυξη της προσωπικής του πολιτικής θεωρίας, ενώ παράλληλα, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, διαλύοντας το ναροντικό ιδεώδες περί αγροτικής σοσιαλιστικής επανάστασης.

Ο Λένιν θεωρείται από πολλούς θεωρητικούς και αναλυτές πρωτοπόρος διότι η προσωπική του ανάγνωση της μαρξιστικής θεωρίας δεν περιορίστηκε μόνο σε μια διαδικασία ανάλυσης και καλύτερης ερμηνείας της με ρωσικά πρόσημα, όπως στη περίπτωση του Πλεχάνωφ, αλλά και στη προέκταση και εξέλιξη ουσιαστικά της ίδιας της θεωρίας, παρέχοντας της ένα έμπρακτο μέσο ολοκλήρωσης που θα οδηγούσε στην πραγμάτωση της, δια μέσου της επανάστασης.

Η καινοτομία του Λένιν έγκειται αφενός στο γεγονός ότι μπόρεσε να διακρίνει το κενό που άφησαν πίσω οι Μαρξ και Ένγκελς όσον αφορά τη θεωρία της μετάβασης από τον καπιταλισμό στον κομμουνισμό, καθώς εκείνοι παρείχαν σε μεγάλο βαθμό μόνο μια έκθεση της πολιτικής διαδικασίας αυτής της μετάβασης.³¹ Ο Λένιν όμως κατάφερε ουσιαστικά να συνδέσει την μαρξιστική πολιτική και οικονομική θεωρία με την πολιτική πράξη, ακολουθώντας μια συγκεκριμένη μεθοδολογία στην προσωπική του έρευνα, η οποία αποτελούταν από μια ιστορική, κοινωνιολογική και οικονομική ανάλυση της ρωσικής κοινωνίας των αρχών του 20^{ου} αιώνα.

Σε αυτό το σημείο, διακρίνεται η επιρροή του Πλεχάνωφ στο έργο του Λένιν, καθώς

³⁰ Κεφάλης, Χ, (2010) *Ο Οκτώβρης και η εποχή μας*, Αθήνα, Εκδόσεις Τόπος, σ. 141

³¹ Lane,D, (2021) V.I. Lenin's Theory of Socialist Revolution, *Critical Sociology*, Vol. 47 (3) p.458

όπως και εκείνος, ο Λένιν θεώρησε ιδιαίτερα σημαντική τη συνολική ανάλυση των γεγονότων/δεδομένων, και όχι την αντιμετώπιση τους ως μεμονωμένες περιπτώσεις, όπως αυτά αντιμετωπίζονταν από τους υποστηρικτές της θεωρίας των παραγόντων. Η σύνδεση ουσιαστικά της μαρξιστικής πολιτικό-οικονομικής θεωρίας με τα γεωπολιτικά τεκταινόμενα της Ρωσίας, αλλά και με την παράλληλη κοινωνιολογική κατανόηση της κοινωνικής υποδομής και διαστρωμάτωσης της χώρας, οδήγησαν στη δημιουργία μιας θεωρίας που ο Λένιν σκόπευε να εργαλειοποιήσει με μοναδικό σκοπό την επίτευξη της επανάστασης και την ανάδυση του προλεταριάτου στην εξουσία.

Σε γενικές γραμμές, η θεωρία του σχετικά με τον καπιταλισμό και την εξέλιξη του στο συγκεκριμένο έργο απαρτίζεται από τα εξής τμήματα:; πρώτα, διαφαίνεται η μαρξιστική ιδέα της άνισης ανάπτυξης του καπιταλισμού, την οποία ακολουθεί το στοιχείο της αναγκαιότητας μιας διαδικασίας κινητοποίησης που ενσαρκώνεται στη μορφή του πολιτικού κόμματος, το οποίο υποχρεούται να προχωρήσει στην έγερση σοσιαλιστικής επανάστασης. Έπειτα, ασχολείται εκτεταμένα με το ζήτημα του ιμπεριαλισμού, τον οποίο θεωρεί ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά του καπιταλιστικού συστήματος του 20^{ου} αιώνα και τέλος, προσπαθεί να παρέχει το κατάλληλο θεωρητικό και πρακτικό μέσο για την κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας και την εγκαθίδρυση της δικτατορίας του προλεταριάτου.³²

Θα μπορούσε να πει κανείς πως το έργο του Λένιν είναι συνολικά αφιερωμένο σε δύο είδη μετάβασης, με πρώτη να είναι η μετάβαση από την πολιτική θεωρία στην πράξη και στη συνέχεια, ως αποτέλεσμα της πρώτης, η μετάβαση από το καπιταλιστικό σύστημα στον κομμουνισμό.

Τα βασικά ερωτήματα που θέλησε να διαλευκάνει στο πρώιμο ακόμα στάδιο της έρευνας του φαίνεται να ήταν τα εξής: αρχικά, το ποια είναι η μορφή που έχει λάβει η εξέλιξη του καπιταλισμού στη Ρωσία, μιας και υπήρχαν έντονες διαφορές με την αντίστοιχη πορεία που ακολούθησαν οι οικονομικά ισχυρές χώρες της Δύσης και στη συνέχεια, εφόσον η τσαρική Ρωσία βρισκόταν ουσιαστικά στη διαδικασία μετάβασης από το φεουδαρχικό σύστημα προς τον καπιταλισμό, πώς, παρόλο που βρίσκεται σε αυτή τη θέση, θα μπορούσε να γίνει εφικτή σε αυτήν η προλεταριακή επανάσταση και η μετάβαση προς τον κομμουνισμό.

Για να απαντήσει στο πρώτο ερώτημα, ο Λένιν, στο έργο του « Η ανάπτυξη του

³² Ο.π.

καπιταλισμού στη Ρωσία», που πραγματεύεται τα προαναφερθέντα ζητήματα, θα προχωρήσει στην ανάλυση της κατάστασης στην οποία βρισκόταν η Ρωσική Αυτοκρατορία την εποχή του, ιδίως όσον αφορά την εξέλιξη της εσωτερικής αγοράς, προβαίνοντας στην παράθεση και ανάλυση μιας πληθώρας στατιστικών και οικονομικών εργασιών, οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν από εκείνον με σκοπό την ορθή ερμηνεία των ταξικών αναζυμώσεων που λάμβαναν χώρα εντός του ρωσικού αγροτικού πληθυσμού της περιόδου, αποδεικνύοντας εν τέλει ότι αυτές συνέβαιναν λόγω της εισχώρησης του καπιταλισμού στη Ρωσία.

Συγκεκριμένα, το επιχείρημα του ως προς την απόδειξη της θέσης πως πράγματι η Ρωσία βρίσκεται στη μετάβαση προς το καπιταλιστικό σύστημα με βάση τις διαφοροποιήσεις που πραγματοποιούνταν εντός των αγροτικών κύκλων είναι το εξής: *«Το καθεστώς των κοινωνικό-οικονομικών σχέσεων της αγροτιάς (των ατομικών καλλιεργητών και των αγροτών που ανήκουν στην κοινότητα) μας δείχνει ότι υπάρχουν όλες οι αντιθέσεις που χαρακτηρίζουν κάθε εμπορευματική οικονομία και κάθε καπιταλισμό: ο ανταγωνισμός, ο αγώνας για οικονομική ανεξαρτησία, η συγκέντρωση της γης (που αγοράζεται και που νοικιάζεται, η συγκέντρωση της παραγωγής στα χέρια μιας μειοψηφίας, η απόθεση της πλειοψηφίας στις γραμμές του προλεταριάτου, η εκμετάλλευσή της από τη μειοψηφία με τη βοήθεια του εμπορικού κεφαλαίου και με τη μίσθωση εργατών γης. Δεν υπάρχει κανένα οικονομικό φαινόμενο στην αγροτιά, που να μην έχει αυτή την αντιφατική μορφή που χαρακτηρίζει ειδικά το κεφαλαιοκρατικό καθεστώς, δηλαδή που να μην εκφράζει την πάλη και τη σύγκρουση των συμφερόντων, που να μη σημαίνει πλεονέκτημα για τους μεν και μειονέκτημα για τους δε»*.³³

Η παροχή ή η εξασφάλιση της ήδη υπάρχουσας γης σε Ρώσους αριστοκράτες με σκοπό τη δική τους καπιταλιστική ανέλιξη, αποτελεί ένα από τα γεγονότα που έκανε τον Λένιν να αντιληφθεί τη δημιουργία μιας επικείμενης ρήξης ανάμεσα στους Ρώσους χωρικούς και την τσαρική κυβέρνηση, κρίνοντας ότι αυτή η ρήξη θα μπορούσε να φανεί χρήσιμη για τη διεξαγωγή της επανάστασης. Στην έρευνα του προχώρησε στη κατανομή των χωρικών σε τρεις βασικές κατηγορίες: η πρώτη ομάδα απαρτιζόταν από το μισό του συνολικού αριθμού των χωρικών και αποτελούσε ουσιαστικά την φτωχότερη εκ των τριών κατηγοριών, μην διαθέτοντας ουσιαστικά το μερίδιο της γης που θα ήταν απαραίτητο για την ικανοποίηση των βασικών αναγκών

³³ Λένιν, Β., (1985) *«Το οικονομικό περιεχόμενο του Ναροντνικισμού»*, «Άπαντα», Σύγχρονη Εποχή, τ.1, σ.429

των μελών της. Η δεύτερη ομάδα αποτελούταν από τους αγρότες που εισέπρατταν κάποια υπεραξία μέσω της παραγωγής των προϊόντων τους και αυτοί αποτελούσαν το 20% της συνολικής ομάδας και ήταν οι πιο προνομιούχοι εκ των τριών και τέλος, το εναπομείναν 30% αντικατόπτριζε ουσιαστικά μια μεσαία αγροτική τάξη, που και πάλι όμως, σύμφωνα με τον Λένιν, διέθετε μια προνομιούχα κοινωνική θέση σε σχέση με την πρώτη.³⁴

Ο Λένιν υποστήριξε ότι, η οικονομική διάσπαση που λάμβανε χώρα εντός των αγροτικών τάξεων, μπορούσε να παίξει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην κοινωνική εξέλιξη της Ρωσίας, καθώς οι φτωχότεροι αγρότες θα μπορούσαν να σταθούν ως σύμμαχοι της αστικής εργατικής τάξης και όχι μόνοι τους, όπως υποστήριζαν οι ναροντνίκοι, με τον συνδετικό τους δεσμό να είναι η κοινή πώληση της εργασίας τους.³⁵

Έτσι, η έρευνα του Λένιν απέδειξε σε μεγάλο βαθμό το ουτοπικό στοιχείο που διέθεταν οι ναρόντικες θέσεις, αποδεικνύοντας την εισροή του καπιταλισμού στην αυτοκρατορική Ρωσία και ως αποτέλεσμα και στην αγροτική τάξη ως σύνολο, διασπώντας της και διαλύοντας ουσιαστικά κάθε ενδεχόμενο έναρξης της επανάστασης με βάση την *obschina*.

Για τον Λένιν οι δύο βασικοί παράγοντες που δημιουργούσαν ένα κλίμα συνεχώς αυξανόμενης λαϊκής καταπίεσης τη συγκεκριμένη περίοδο, ήταν αφενός η ίδια η ανάπτυξη του καπιταλισμού και αφετέρου το πελατειακό σύστημα που παρέμενε ως κατάλοιπο της φεουδαρχίας. Σε αυτά τα δύο γεγονότα όμως θα έδινε μια τελεολογική χροιά, καθώς παρά τη δυσφορία που δημιουργούσαν στα λαϊκά στρώματα (και ιδίως στους αγρότες), εκείνος υποστήριζε, εμφανώς επηρεασμένος από την Εγγελιανή αντίληψη περί πανουργίας της ιστορίας, πως: « *Η ανάπτυξη του καπιταλισμού από τους Τσάρους έπρεπε να προωθηθεί, καθώς έστρωνε τον δρόμο για την ανάπτυξη της εργατικής τάξης και (ως αποτέλεσμα) της σοσιαλιστικής κοινωνίας*».³⁶

Η καθυστέρηση όμως της δημιουργίας μιας εργατικής τάξης δεν αποτελούσε τη μόνη διαφορά, όσον αφορά την ανάπτυξη του καπιταλισμού, ανάμεσα στη Ρωσία και τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Ο πρώιμος ρωσικός καπιταλισμός που καλλιεργούνταν από τους Τσάρους, βασιζόταν σε δύο βασικούς πυλώνες, πρώτον στη δημιουργία επιχειρήσεων που θα ανήκαν και θα ελέγχονταν απευθείας από το κράτος

³⁴ Lane,D, (2021) V.I. Lenin's Theory of Socialist Revolution, Critical Sociology, Vol. 47 (3) σ.459

³⁵ Στο ίδιο, σ.459

³⁶ Στο ίδιο.

και δεύτερον, στις επενδύσεις ξένων καπιταλιστών, που φαίνεται να διέφεραν σε μεγάλο βαθμό μεταξύ τους, δημιουργώντας μια άνιση ανάπτυξη του καπιταλισμού και της εργατικής τάξης στη χώρα.³⁷

Παράδειγμα για το συγκεκριμένο φαινόμενο αποτελούν τα λόγια του Ρώσου οικονομολόγου και θεωρητικού του Μαρξισμού, Νικολάι Μπουχάριν, σχετικά με την κατάσταση της βιομηχανίας πριν ακόμα λάβει χώρα η επανάσταση του 1905, «Οι βιομηχανίες «μας» πριν την επανάσταση είχαν μια μάλλον περίεργη συγκρότηση. Είχαμε από τη μια μεριά, ένα πρωτόγονο σύστημα διασκορπισμένης, ανοργάνωτης, μικρής κλίμακας παραγωγής, και από την άλλη, γιγάντιους οργανισμούς που συχνά απασχολούσαν 15.000 ως 20.000 εργάτες και υπαλλήλους.»³⁸

Ταυτοχρόνως, παρατηρείται εκείνη την περίοδο η έλλειψη μιας εγχώριας ρωσικής αγοράς, που είχε ως αποτέλεσμα το «άνοιγμα» των Ρώσων καπιταλιστών προς τις χώρες της Μέσης και Άπω Ανατολής, τη Μικρά Ασία και τα Βαλκάνια, αποδεικνύοντας ένα ακόμα από τα βασικά χαρακτηριστικά του καπιταλιστικού συστήματος, τις ιμπεριαλιστικές του τάσεις. Ως εκ τούτου, ο ρωσικός καπιταλισμός αναπτύχθηκε σε μεγάλο βαθμό χωρίς να δημιουργήσει μια ισχυρή τοπική μπουρζουαζία, όπως συνέβη σε άλλες χώρες, ενώ παράλληλα το συγκεκριμένο υβριδικό σύστημα διακρίνονταν ακόμα από έντονα χαρακτηριστικά της φεουδαρχίας. Αυτό προκύπτει από το γεγονός πως υπήρχε μια βασική σχέση αλληλεξάρτησης ανάμεσα στις διαφόρων ειδών εταιρείες και την μοναρχία, με τις πρώτες να ζητούν την εξασφάλιση των συμφερόντων τους μέσω καταπιεστικών κρατικών πολιτικών και τη δεύτερη να αναμένει από τους ξένους ή εγχώριους καπιταλιστές την παροχή της βιομηχανικής και στρατιωτικής υποδομής που απαιτούταν ώστε η Ρωσία να μπορεί να αναπτυχθεί.³⁹

Σε σχέση με το δεύτερο ερώτημα που απασχόλησε τον Λένιν, δηλαδή το πώς θα μπορούσε να υλοποιηθεί η σοσιαλιστική επανάσταση σε μια χώρα που βρισκόταν στη κατάσταση της Αυτοκρατορικής Ρωσίας, εκείνος αρχικά τοποθετεί τη Ρωσία στο μεταίχμιο ανάμεσα στη φεουδαρχία και τον καπιταλισμό, σύμφωνα με το βασικό κριτήριο που θέτει η περιοδολόγηση του Μαρξ, δηλαδή τον τρόπο παραγωγής της εκάστοτε κοινωνίας και προχωρά στην έκφραση μιας νέας θεωρίας σχετικά με την καπιταλιστική ανάπτυξη, τόσο στη χώρα του, όσο και σε χώρες «του περιθωρίου»,

³⁷ Στο ίδιο.

³⁸ Στο ίδιο.

³⁹ Ο.π. σ. 460

δηλαδή εκείνες που δεν είχαν αντίστοιχη πορεία με τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης.

Πάνω σε αυτή του την τοποθέτηση, ο Λένιν συνεχίζει υποστηρίζοντας πως, σε αντίθεση με το δόγμα της ορθόδοξης μαρξιστικής θεωρίας, που θεωρεί πως θα πρέπει να υπάρξει πλήρης ανάπτυξη του καπιταλιστικού συστήματος, ώστε μέσω των οικονομικών αντιφάσεων που αυτό θα επιφέρει, να μπορέσει να γίνει η μετάβαση από τον καπιταλισμό στον κομμουνισμό, στην πραγματικότητα είναι το πιο αδύναμο σημείο της διαδικασίας ανάπτυξης της καπιταλιστικής αλυσίδας, κατά το οποίο μπορεί να διαμορφωθεί ένα νέο παραγωγικό σύστημα, μέσω της ανθρώπινης παρέμβασης.

Ακριβώς επειδή η ίδια η μεθοδολογική προσέγγιση που ακολούθησε ο Λένιν του έδινε τη δυνατότητα να ξεφύγει από μεμονωμένες αφαιρέσεις και συμπεράσματα, εκείνος κατάφερε να απομακρυνθεί για λίγο από την καθαρά οικονομική και πολιτική ανάλυση της μεταβατικής διαδικασίας, στρέφοντας έτσι την προσοχή του στις κοινωνικές και ταξικές αλλαγές που λάμβαναν χώρα εντός της μετάβασης από τη φεουδαρχία στον καπιταλισμό. Με αυτόν τον τρόπο κατέληξε εν τέλει στην εκμαίευση ιδιαίτερα σημαντικών δεδομένων και συμπερασμάτων σχετικά με την αναδιαμόρφωση της αγροτικής τάξης και της εσωτερικής αγοράς της τσαρικής Ρωσίας, που θα τον βοηθούσαν στην περαιτέρω εξέλιξη της θεωρίας του.

2.2 Ο ιμπεριαλισμός ως το ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού

Άλλο ένα χαρακτηριστικό σημείο της λενινιστικής θεωρίας είναι η αναγνώριση και ανάλυση του καπιταλισμού στην ιμπεριαλιστική του μορφή, το στάδιο δηλαδή που ο Λένιν θεωρούσε ότι είχε αναπτυχθεί στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και τις αρχές του 20^{ου} στις χώρες της καπιταλιστικής Δύσης, με βασική πηγή μελέτης να αποτελεί για τον για εκείνον ο ίδιος ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος.

Όπως υποστηρίζει στο έργο του «Ιμπεριαλισμός, ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού», το ιμπεριαλιστικό στάδιο του καπιταλισμού ταυτίζεται με μια διαρκή ενδυνάμωση του μονοπωλιακού χαρακτήρα του συστήματος, γεγονός που οδηγεί στην αύξηση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών αντιφάσεων. Παράλληλα όμως, σύμφωνα με τον Λένιν, αυτό το στάδιο, όντας ουσιαστικά η ανώτατη μορφή που μπορεί να λάβει ο καπιταλισμός, αποτελεί το πέρασμα και την κατάλληλη «υλική

προετοιμασία»⁴⁰, όπως γράφει ο ίδιος, για την μετάβαση στη σοσιαλδημοκρατία.

Το συγκεκριμένο έργο του Λένιν αποτελεί ουσιαστικά μια ενδελεχής και σε βάθος επιστημονική ανάλυση της πολιτικής και οικονομικής δομής του ιμπεριαλιστικού σταδίου του καπιταλιστικού συστήματος, αποδεικνύοντας πως «από τα μονοπώλια δεν μπορείς να πας μπροστά, χωρίς να βαδίσεις προς τον σοσιαλισμό».⁴¹ Ο Λένιν θεωρούσε άκρως σημαντική την καλύτερη κατανόηση του ιμπεριαλισμού, καθώς μόνο με αυτόν τον τρόπο πίστευε πως θα ήταν εφικτή η κατανόηση της αντίστοιχης πολιτικής και στρατηγικής στάσης που θα έπρεπε να ακολουθήσουν οι κομμουνιστές απέναντι σε αυτόν.

Όπως αναφέρει σε άλλο του άρθρο:, «Αν δεν κατανοηθούν οι οικονομικές ρίζες αυτού του φαινομένου, αν δεν εκτιμηθεί η πολιτική και κοινωνική του σημασία, δεν μπορεί να γίνει ούτε βήμα στον τομέα της λύσης των πρακτικών καθηκόντων του κομμουνιστικού κινήματος και της επερχόμενης κοινωνικής επανάστασης»⁴². Ακόμα και αν αυτό σήμαινε ότι ο ίδιος θα έπρεπε να αφιερώσει τον χρόνο του στην έρευνα και στην ανάλυση μιας πληθώρας δεδομένων σε σχέση με τα οικονομικά και πολιτικά χαρακτηριστικά και συμπεράσματα που ο ιμπεριαλισμός συνεπαγόταν, ενώ γύρω του διαδραματίζονταν το ξέσπασμα ενός από τους μεγαλύτερους πολέμους που θα βίωνε η ανθρωπότητα.

Βέβαια, είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι η οικονομική ανάλυση καθαυτή που διεξάγει ο Λένιν στο συγκεκριμένο έργο δεν παρουσιάζει κάποια ιδιαίτερη καινοτομία, καθώς στην προκειμένη περίπτωση εκείνος αντλούσε στοιχεία από γνωστά έργα των επιφανών οικονομολόγων Τζον Χόμπσον, Ρούντολφ Χίλφερντινγκ και του φίλου του και (μετέπειτα) Μπολσεβίκου, Νικολάι Μπουχάριν. Η πρωτοπορία που εισάγει ο Λένιν όμως, έγκειται στο γεγονός ότι συνέδεσε την οικονομική ανάλυση με μια παράλληλη πολιτική ανάλυση του ταξικού αγώνα εντός των διάφορων καπιταλιστικών χωρών (συμπεριλαμβανομένων των αποικιών τους), αναφέροντας επίσης τον ιδιαίτερα σημαντικό παράγοντα του παγκόσμιου στρατιωτικού ανταγωνισμού.⁴³

Τα βασικά χαρακτηριστικά που ο Λένιν αναγνωρίζει στον ιμπεριαλισμό, όσον

⁴⁰ Β. Ι. Λένιν, (1985) «Η καταστροφή που μας απειλεί και πώς πρέπει να την καταπολεμήσουμε», «Άπαντα», τ. 34, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», σελ. 193.

⁴¹ Β. Ι. Λένιν (1985) «Ο ιμπεριαλισμός, ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού», «Άπαντα», τ. 27, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», σ. 314.

⁴² Ξ. ο.π.

⁴³ J. Friedman, P. Rutland, (2017) *Anti-imperialism: The Leninist Legacy and the Fate of the World Revolution*, *Slavic Review*, vol. 76, No.3, σ. 594

αφορά την οικονομική του ταυτότητα και συμπεριφορά είναι τα εξής: «1) Συγκέντρωση της παραγωγής και του κεφαλαίου, που έχει φτάσει σε τέτοια υψηλή βαθμίδα ανάπτυξης, ώστε να δημιουργεί μονοπώλια που παίζουν αποφασιστικό ρόλο στην οικονομική ζωή, 2) συγχώνευση του τραπεζικού κεφαλαίου με το βιομηχανικό και δημιουργία μιας χρηματιστικής ολιγαρχίας πάνω στη βάση αυτού του “χρηματιστικού κεφαλαίου”, 3) εξαιρετικά σπουδαία σημασία αποκτά η εξαγωγή κεφαλαίου, σε διάκριση από την εξαγωγή εμπορευμάτων, 4) συγκροτούνται διεθνείς μονοπωλιακές ενώσεις των καπιταλιστών, οι οποίες μοιράζουν τον κόσμο και 5) έχει τελειώσει το εδαφικό μοίρασμα της Γης ανάμεσα στις μεγαλύτερες καπιταλιστικές δυνάμεις».⁴⁴

Σε αυτό το σημείο, καταλήγει κανείς στο συμπέρασμα, πως, σύμφωνα με τον Λένιν, η οικονομική ουσία του ιμπεριαλισμού έγκειται στο γεγονός ότι αυτός αποτελεί το κατάλληλο περιβάλλον, εντός του οποίου μπορεί να ευδοκιμήσει το οικονομικό μονοπώλιο, ως αποτέλεσμα της τεράστιας συσσώρευσης κεφαλαίου στα χέρια μεγάλων μετοχικών επιχειρήσεων. Μια κατάσταση που παράλληλα οδηγεί και στη συγχώνευση του τραπεζικού κεφαλαίου με το βιομηχανικό. Ο Λένιν μαζί με αυτούς τους ορισμούς παραθέτει και μια προειδοποίηση σχετικά με τη χρήση τους, υποστηρίζοντας ότι είναι δύσκολο μέσω ορισμών να μπορέσει κανείς να αποθανάτισει το συγκεκριμένο φαινόμενο καθολικά, ενώ αυτό βρίσκεται στην πλήρη ανάπτυξη του.

Ως κλασικό στοιχείο της μεθοδολογικής του προσέγγισης, η οποία χαρακτηρίζεται από τη συνολική εξέταση των διαφόρων παραγόντων που απαρτίζουν μια κοινωνική δομή, ο Λένιν δεν στέκεται μόνο στην οικονομική ανάλυση του ιμπεριαλισμού και του μονοπωλιακού οικονομικού συστήματος που αυτός συνεπάγεται, αλλά προχωρά και στην παράλληλη κοινωνική εξήγηση του συγκεκριμένου φαινομένου, αναφέροντας ότι αυτό πηγάζει ουσιαστικά από την ανάπτυξη του κεφαλαίου ως σχέσης που διαθέτει πλέον κοινωνικά πρόσημα. Όπως είχε αναφέρει και ο Μαρξ στο Κεφάλαιο, «το κεφάλαιο παίρνει άμεσα τη μορφή κοινωνικού κεφαλαίου (κεφαλαίου άμεσα συνεταιρισμένων ατόμων) σε αντίθεση προς το ατομικό κεφάλαιο [...] Πρόκειται για κατάργηση του κεφαλαίου σαν ατομικής ιδιοκτησίας μέσα στα πλαίσια του ίδιου του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής»⁴⁵

Τόσο ο Μαρξ όσο και ο Λένιν βρίσκονταν σε θέση να αναγνωρίσουν το γεγονός ότι

⁴⁴ Β. Ι. Λένιν: «Ο ιμπεριαλισμός, ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού», «Άπαντα», τ. 27, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», σελ. 393.

⁴⁵ 10. Κ. Μαρξ: «Κριτική της πολιτικής οικονομίας», «Το Κεφάλαιο», τ. III, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», σελ. 550.

αυτή η κατάσταση, η κυριάρχηση δηλαδή του μονοπωλιακού καπιταλισμού, δεν θα οδηγούσε στην κατάργηση του ανταγωνισμού εντός της καπιταλιστικής οικονομίας, εν αντιθέσει, στην πραγματικότητα μπορούσε πάρα μόνο να συμβάλλει στη γιγάντωση του, γεγονός που θα μπορούσε να φανεί χρήσιμο για τα επαναστατικά σχέδια, δεδομένου ότι με την αύξηση του μονοπωλίου και του καπιταλιστικού ανταγωνισμού, είναι αναμενόμενη και η παράλληλη αύξηση των οικονομικών αντιφάσεων εντός του όλου συστήματος.

Τέλος, ο Λένιν προχωρά στην ανάλυση της πολιτικής σημασίας που ενέχεται στον ιμπεριαλισμό, υποστηρίζοντας ότι εκείνη έγκειται στην αντίδραση και την καταπάτηση των δημοκρατικών θεσμών, δημιουργώντας ταυτοχρόνως ένα πλαίσιο αλληλεξάρτησης ανάμεσα στις πιο αδύναμες οικονομικά χώρες και τις καπιταλιστικές δυνάμεις της Δύσης, κυρίως μέσω της εγκαθίδρυσης αποικιών με στόχο την απομύζηση των φυσικών πόρων που κατείχε η εκάστοτε περιοχή.⁴⁶ Στην προσέγγιση του φαινομένου του ιμπεριαλισμού, ο Λένιν τονίζει την αναγκαιότητα μιας διαλεκτικής αντιμετώπισης του, αναφερόμενος ξανά στον παράγοντα της άνισης ανάπτυξης του καπιταλισμού, που έρχεται κυρίως ως αποτέλεσμα της μεγάλης ταχύτητας της εξάπλωσης και της εξέλιξης του. Σε αυτό το πλαίσιο, δημιουργείται εν τέλει το αναμενόμενο, από τον Μαρξισμό, κλίμα οικονομικών αντιφάσεων, που είναι ικανές να οδηγήσουν στην κατάρρευση του καπιταλιστικού συστήματος με αφετηρία τις οικονομικά ισχυρότερες καπιταλιστικές χώρες.⁴⁷

Εμφανίζεται επιπλέον στο έργο του Λένιν η έννοια μιας διακρατικής καπιταλιστικής εξάρτησης, που βασίζεται καθαρά στον οικονομικό έλεγχο και την παράλληλη πρόκληση οικονομικής ασφυξίας από την πλευρά χωρών όπως η Αγγλία, προς χώρες που είτε βρίσκονται σε οικονομική δυσχέρεια, είτε δεν διαθέτουν την κατάλληλη στρατιωτική ισχύ, με παράδειγμα την Πορτογαλία, που όπως αναφέρει ήταν «αυτοτελές κυρίαρχο κράτος, ουσιαστικά όμως εδώ και πάνω από 200 χρόνια [...] βρίσκεται κάτω από την κηδεμονία της Αγγλίας. Η Αγγλία υπεράσπισε την Πορτογαλία και τις αποικιακές κτήσεις της Πορτογαλίας, για να στερεώσει τη δική της θέση στον αγώνα ενάντια στους αντιπάλους της ... εξασφάλισε καλύτερους όρους για την εξαγωγή εμπορευμάτων και κυρίως για την εξαγωγή κεφαλαίου στην

⁴⁶ Β. Ι. Λένιν, (1985) «Σχετικά με τη γελοιογραφία του μαρξισμού και τον ιμπεριαλιστικό οικονομισμό», «Άπαντα», τ. 30, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», σελ. 93.

⁴⁷ Β. Ι. Λένιν, (1985) «Ο ιμπεριαλισμός, ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού», «Άπαντα», τ. 27, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», σελ. 429-430.

*Πορτογαλία...».*⁴⁸

Φέρνοντας αυτό το παράδειγμα, γίνεται πολύ πιο κατανοητή η αλληλένδετη σχέση ανάμεσα σε μονοπωλιακό καπιταλισμό και ιμπεριαλισμό, καθώς τονίζεται η μετάβαση από την εξουσία που βασίζεται μόνο στη στρατιωτική ισχύ, σε εκείνη που συνδέεται άμεσα με την οικονομική υπεροχή και τη δυνατότητα οικονομικής υποδούλωσης και πλήρους εκμετάλλευσης των ασθενέστερων που αυτή παρέχει.

Η πολύπλευρη ανάλυση που παρείχε στο «Ιμπεριαλισμό, το ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού», σε συνδυασμό με τα ιστορικά δρώμενα της περιόδου, δηλαδή το ξέσπασμα του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, την ανάδυση μιας «εργατικής αριστοκρατίας», που προφύλασσε τις πλάτες των κεφαλαιούχων αποικιοκρατών και τα παράλληλα όλο και περισσότερα αντί-αποικιακά εθνικά κινήματα που λάμβαναν χώρα στην Ινδία, τις Ολλανδικές Ανατολικές Ινδίες και σε άλλες αποικίες, οδήγησαν τον Λένιν στο να εκφράσει την υπόθεση πως, μια επανάσταση της εργατικής τάξης θα ήταν πιο πιθανό να πετύχει σε μια χώρα σαν τη Ρωσία, σε αντίθεση με τις θέσεις που υποστηρίζει ο ορθόδοξος Μαρξισμός, περί έναρξης της επανάστασης στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες της Δύσης. Από εκεί, υποστηρίζει ο Λένιν, η επανάσταση θα μπορούσε να εξαπλωθεί παγκοσμίως μέχρι εν τέλει να επέλθει η καθολική καταστροφή του καπιταλιστικού συστήματος.

2.3 Το κόμμα νέου τύπου

Η ιδιάζουσα περίπτωση οικονομικής και κοινωνικό-πολιτικής ανάπτυξης της Ρωσίας των τελών του 19^{ου} αιώνα και των αρχών του 20^{ου} ήγειρε ένα ιδιαίτερα σημαντικό και αμφιλεγόμενο ζήτημα στους κόλπους των Ρώσων σοσιαλδημοκρατών. Αυτό δεν ήταν άλλο από τη διευκρίνιση και την υλοποίηση της κατάλληλης κομματικής δομής, που θα μπορούσε να αποβεί ικανή, όσον αφορά τον συντονισμό της ταξικής πάλης και την καθοδήγηση των πολιτικό-κοινωνικών δρώμενων, με στόχο πάντοτε την κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας από το ρωσικό προλεταριάτο.

Το ερώτημα περί σύστασης της κατάλληλης κομματικής δομής εξελίχθηκε σε σύγκρουση ανάμεσα στους Ρώσους μαρξιστές, οδηγώντας ουσιαστικά στη διάσπαση του σοσιαλδημοκρατικού κινήματος της χώρας. Η πορεία όμως προς την οριστική

⁴⁸ Στο ίδιο, σελ. 389-390.

και επίσημη διάσπαση του Ρωσικού Σοσιαλδημοκρατικού Εργατικού Κόμματος σε δύο διαφορετικά ιδεολογικά κινήματα θα κρατούσε σχεδόν για μια ολόκληρη δεκαετία, ξεκινώντας το 1903 στο δεύτερο συνέδριο του κόμματος, όπου τέθηκε το ερώτημα της κομματικής οργάνωσης και τα μέλη του κόμματος χωρίστηκαν σε δύο παρατάξεις, τους Μπολσεβίκους, δηλαδή της παράταξης που εκπροσωπούσε την πλειοψηφία, και τους Μενσεβίκους, την ομάδα της μειοψηφίας.

Οι δύο παρατάξεις ταυτίζονταν με δύο βασικές πολιτικές ιδεολογίες επί του θέματος της κομματικής οικοδόμησης, εκείνης του Λένιν, στην οποία θα βασιζόταν η πολιτική των Μπολσεβίκων, και εκείνης του Γιούλι Μάρτοφ, του αρχηγού των Μενσεβίκων. Μετά από μια σειρά επανενώσεων και νέων συγκρούσεων, η διάσπαση του ΡΣΔΕΚ θα οριστικοποιούνταν εν τέλει το 1912, χωρίς αυτό όμως να σημάνει τη λήξη της ιδεολογικής διαμάχης, που μόνο εντατικοποιήθηκε.⁴⁹

Η ιδεολογική διαφορά ανάμεσα στις δύο παρατάξεις ήταν κοινή και σε άλλες αριστερές οργανώσεις στην Ευρώπη, καθώς είχε να κάνει με τον βασικό σκοπό του σοσιαλιστικού κόμματος και παράλληλα με την ένταση με την οποία αυτό θα έπρεπε να δρα. Ο Λένιν και οι μπολσεβίκοι υποστήριζαν ότι σύμφωνα με τη ρωσική πραγματικότητα και τον ασφυκτικό κλοιό που είχε εγκαταστήσει το τσαρικό καθεστώς γύρω από κάθε μορφής φιλελεύθερο ή αριστερό κόμμα, το σοσιαλιστικό κόμμα θα έπρεπε να αποτελεί ουσιαστικά μια ομάδα επαγγελματιών επαναστατών που θα αγκάλιαζαν κάθε είδους συνωμοτικές πρακτικές και που θα στόχευαν εξολοκλήρου στην οργάνωση και τη διεξαγωγή της επανάστασης.

Από την άλλη πλευρά, ο Μάρτοφ και η Μενσεβίκοι ασπάζονταν μια ιδεολογία που χαρακτήριζε την πολιτική που ακολουθούσαν τα περισσότερα δυτικό-ευρωπαϊκά σοσιαλιστικά κόμματα, με βασικό παράδειγμα το Γερμανικό Σοσιαλδημοκρατικό Κίνημα υπό τον Καρλ Κάουτσκι, υποστηρίζοντας πως το κόμμα δεν θα έπρεπε να εμπλέκεται σε τέτοιου είδους παράνομες πράξεις και ο βασικός του σκοπός θα έπρεπε να είναι η οργάνωση, εντός νόμιμων πλαισίων, του προλεταριάτου. Επομένως, για τους Μενσεβίκους τα μέλη του κόμματος θα έπρεπε να είναι οι εργάτες που απάρτιζαν τα εργατικά σωματεία, οι οποίοι θα έπρεπε να δρουν εντός του νομικού πλαισίου που καθοριζόταν από τις αποφάσεις του τσαρικού συμβουλίου, ενώ για τους Μπολσεβίκους τα μέλη έπρεπε να είναι αφοσιωμένοι επαναστάτες, που θα μάθαιναν

⁴⁹ Κατσορίδας, Δ.Α., (2005) Η άποψη του Λένιν για την οικοδόμηση κόμματος νέου τύπου, Θέσεις, τ.90 http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&view=article&id=880:category-880&catid=26&Itemid=113 (last accessed 11/07/22)

πως να παρανομούν, ώστε να οργανώσουν τους προλετάριους και να τους προετοιμάσουν για την διεξαγωγή της επανάστασης.

Το έργο του Λένιν στο οποίο υποστηρίζει τη συγκεκριμένη πολιτική περί κομματικής δομής έχει τίτλο «Τι να κάνουμε;» και σε αυτό παραθέτει τις βασικές θέσεις που θα καθόριζαν τη δράση των Μπολσεβίκων, όπως βλέπουμε στο παρακάτω απόσπασμα,⁵⁰ «...η οργάνωση των επαναστατών πρέπει ν' αγκαλιάζει πριν απ' όλα κυρίως ανθρώπους, που έχουν για επάγγελμα την επαναστατική δράση (γι' αυτό άλλωστε μιλώ για οργάνωση επαναστατών, έχοντας υπόψη τους επαναστάτες σοσιαλδημοκράτες). Μπροστά σ' αυτό το κοινό γνώρισμα των μελών μιας τέτοιας οργάνωσης πρέπει να σβήνει τελείως κάθε διάκριση ανάμεσα στους εργάτες και στους διανοούμενους... Η οργάνωση αυτή κατ' ανάγκην δεν πρέπει να είναι πολύ πλατιά και πρέπει να είναι όσο το δυνατό πιο συνωμοτική...».⁵¹

Η τοποθέτηση του αυτή δεν είναι τυχαία, καθώς ο Λένιν είχε αντιληφθεί το δυτικό στοιχείο που χαρακτήριζε την πολιτική συνείδηση και άποψη της εργατικής τάξης. Υποστήριζε πως, στην πραγματικότητα η υποκειμενική αυτή συνείδηση των προλεταρίων ήταν μια διαμορφωμένη και όχι φυσικά ανεπτυγμένη συνείδηση και δεν μπορούσε έτσι να ταυτιστεί με το αντικειμενικό ταξικό ενδιαφέρον, καθώς οι εργάτες δεν ήταν σε θέση να μετατραπούν «αυθόρμητα» σε σοσιαλιστές επαναστάτες, αφού στην πραγματικότητα είχαν μεγαλύτερη τάση προς την υιοθέτηση του συνδικαλισμού.⁵²

Συγκεκριμένα αναφέρει, «Είπαμε ότι οι εργάτες δεν είχαν και δεν μπορούσαν να έχουν σοσιαλδημοκρατική συνείδηση. Αυτή μπορούσε να τους έρθει μόνο από τα έξω. Η ιστορία όλων των χωρών δείχνει ότι η εργατική τάξη με τις δικές της αποκλειστικά δυνάμεις είναι σε θέση να επεξεργαστεί μόνο μια τρεϊντιουνιονιστική συνείδηση, δηλαδή την πεποίθηση ότι είναι ανάγκη να συνενωθεί σε ενώσεις, να κάνει αγώνα ενάντια στους εργοδότες, να πετυχαίνει από την κυβέρνηση την έκδοση τούτων ή εκείνων των νόμων, που είναι απαραίτητοι για τους εργάτες κ.λπ. Η διδασκαλία όμως του σοσιαλισμού γεννήθηκε από κείνες τις φιλοσοφικές, ιστορικές και οικονομικές θεωρίες, που τις επεξεργάστηκαν οι μορφωμένοι εκπρόσωποι των ιδιοκτητριών τάξεων, η διανοήση. Οι θεμελιωτές του σύγχρονου επιστημονικού σοσιαλισμού, ο Μαρξ και ο Ένγκελς, ανήκαν σύμφωνα με την κοινωνική τους θέση, στην αστική

⁵⁰ Ο.π.

⁵¹ I.B. Λένιν, (2013) *Τι να κάνουμε;*, Αθήνα, Εκδόσεις κλασικά κείμενα, σελ.126

⁵² Lane,D, (2021) V.I. Lenin's Theory of Socialist Revolution, *Critical Sociology*, Vol. 47 (3) σ.462

διανόηση. Το ίδιο ακριβώς και στη Ρωσία η θεωρητική διδασκαλία της σοσιαλδημοκρατίας παρουσιάστηκε τελείως ανεξάρτητα από την αυθόρμητη ανάπτυξη του εργατικού κινήματος, ξεπήδησε σαν το φυσικό και αναπόφευκτο αποτέλεσμα της σκέψης της επαναστατικής σοσιαλιστικής διανόησης»⁵³

Αυτή την άποψη φαίνεται να την είχε δανειστεί ο Λένιν από τον Γερμανό αντίπαλο του, Καρλ Κάουτσκι και με αυτή φέρνει ουσιαστικά στο προσκήνιο το ζήτημα του «αυθόρμητου» και του «συνειδητού» στοιχείου και τον ρόλο που αυτά θα πρέπει να παίζουν εντός του κόμματος, υποστηρίζοντας σε όλο το έργο του ότι στην πραγματικότητα δεν μπορεί να υπάρξει αυθόρμητη σοσιαλιστική επανάσταση, αλλά ο μόνος δρόμος για την επίτευξη της είναι μέσω συγκεκριμένης κλειστής πολιτικής ηγεσίας και οργάνωσης.

Έτσι, σε αυτό του το έργο, ο Λένιν προωθεί την ιδέα της δημιουργίας ενός κόμματος κλειστού τύπου, που να βασίζεται στον συγκεντρωτισμό. Αυτό το κόμμα θα έπρεπε να αποτελούταν μόνο από συγκεκριμένους σοσιαλιστές, αφοσιωμένους στην οργάνωση της εργατικής τάξης, όπου μέσω της πολιτικής προετοιμασίας θα οδηγήσουν στην απόκτηση της επιθυμητής ταξικής συνείδησης.

Σε αυτό το σημείο πρέπει να τονίσουμε πως ο Λένιν δεν έβλεπε την εργατική τάξη ως μια εύκολα χειραγωγήσιμη μάζα, που απλά θα συνείσφερε στην επαναστατική προσπάθεια του κομμουνιστικού κόμματος, αλλά εν αντιθέσει αναγνώριζε την αναγκαιότητα της δράσης της και τον πρωταγωνιστικό της ρόλο όσον αφορά την έλευση οποιασδήποτε επαναστατικής αλλαγής. Όμως παράλληλα θεωρούσε πως, λόγω δομικών παραγόντων όπως ήταν η έλλειψη βασικής εκπαίδευσης, αλλά και η προαναφερθείσα τάση προς τον συνδικαλισμό, οι εργάτες δεν ήταν σε θέση να έρθουν σε άμεση επαφή με τη σοσιαλιστική ιδεολογία, ενώ παράλληλα μπορούσαν εύκολα να αποτελέσουν θύματα της αστικής προπαγάνδας.

Εκεί, επομένως, ερχόταν στο προσκήνιο το κόμμα, που θα έπρεπε να ταυτίζεται με το συνειδητό στοιχείο, φέρνοντας την εργατική τάξη σε επαφή με τη σοσιαλιστική ιδεολογία και οργανώνοντας την, χωρίς να ξεχωρίζει εντελώς από αυτήν (δεν υπήρχε η επιδίωξη δημιουργίας κάποιας εργατικής αριστοκρατίας που να ενσαρκώνεται στο κόμμα), πράττοντας πάντοτε αφουγκραζόμενο τις κοινωνικές αλλαγές και εκμεταλλευόμενο τις συνθήκες, όπου αυτό ήταν εφικτό.

Επιπλέον, για τον Λένιν οι συνωμοτικές τακτικές θεωρούνταν ως ένα απαραίτητο

⁵³ I.B. Λένιν, (1902) *Τι να κάνουμε*, Αθήνα, Εκδόσεις κλασικά κείμενα, σ,35-36

όπλο στην φαρέτρα του κόμματος, καθώς αποτελούσαν το μοναδικό μέσο που θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν οι επαναστάτες σε μια χώρα όπου τα μέσα ενημέρωσης βρίσκονταν υπό τον ασφυκτικό έλεγχο του τσαρικού καθεστώτος και που η οποιαδήποτε λάθος κίνηση θα οδηγούσε το κίνημα στην αποτυχία και τα μέλη του σε κάποιο στρατόπεδο καταναγκαστικής εργασίας στη Σιβηρία.

Όπως αναφέρει στο Τι να κάνουμε;, «...αν αρχίσουμε με μια στέρεα θεμελιωμένη γερή οργάνωση επαναστατών, θα μπορέσουμε να εξασφαλίσουμε τη σταθερότητα του κινήματος στο σύνολό του και να πραγματώσουμε και τους σοσιαλδημοκρατικούς και τους ειδικά τρεϊντιουνιονιστικούς σκοπούς. Αν όμως αρχίσουμε με τη δήθεν “προσιτή” στη μάζα πλατιά εργατική Οργάνωση (που στην πραγματικότητα όμως είναι πιο προσιτή στους χωροφύλακες και κάνει τους επαναστάτες πιο προσιτούς στην αστυνομία), τότε δεν θα πραγματώσουμε ούτε τούτους ούτε κείνους τους σκοπούς...».⁵⁴

Η θεωρία που παράγει ο Λένιν στο Τι να κάνουμε; εγείρει δύο βασικά ζητήματα. Το πρώτο είναι εκείνο της -υπό συγκεκριμένους όρους- διαφοροποίησης ανάμεσα στο πολιτικό κόμμα και την εργατική τάξη, καθώς για εκείνον το κόμμα και εν γένει το πολιτικό πεδίο είναι αυτόνομα και λειτουργούν ως μέσο πολιτικοποίησης των ταξικών αγώνων του προλεταριάτου, χωρίς όμως αυτό να καταλήγει να αντικαθιστά την

εργατική

τάξη.

Το δεύτερο βασικό ζήτημα που εγείρει ο Λένιν, και ένα από τα πιο αμφιλεγόμενα κομμάτια της θεωρίας του, είναι ο θεσμός του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού, τον οποίο θα εξετάσουμε μέσα από τη σκοπιά της κριτικής που του άσκησε η σύγχρονη του, θεωρητικός του μαρξισμού και επαναστάτρια, Ρόζα Λούξεμπουργκ.

2.4 Ο δημοκρατικός συγκεντρωτισμός στο στόχαστρο της Ρόζα Λούξεμπουργκ

Η Ρόζα Λούξεμπουργκ θεωρείται από πολλούς ιστορικούς και θεωρητικούς του μαρξισμού ως η μεγαλύτερη προσωπικότητα της σοσιαλδημοκρατικής περιόδου στη Γερμανία και την Πολωνία, αλλά και παράλληλα η μεγαλύτερη αρνήτρια των βασικών χαρακτηριστικών που διέκριναν τη συγκεκριμένη περίοδο.⁵⁵ Γεννημένη το

⁵⁴ I.B. Λένιν, (1902) Τι να κάνουμε;, Αθήνα, Εκδόσεις κλασικά κείμενα σ.134

⁵⁵ Βρανίτσκι, Π. (1976), Ιστορία του μαρξισμού, τ.Α', Αθήνα, Εκδόσεις Οδυσσέας, σ. 342

1871 στο Ζαμόσκ της Πολωνίας, δεν άργησε να εμπλακεί στα πολιτικά, καθώς ήδη από τα φοιτητικά της χρόνια συμμετείχε στο σοσιαλιστικό κίνημα που λάμβανε χώρα στην κατεχόμενη τότε Πολωνία και το 1890 προέβη στην ίδρυση της πολωνικής σοσιαλδημοκρατίας μαζί με τους Βάρσκι (Μιχαηλόφσκι) και Λ. Γιόγκιχες⁵⁶.

Η Λούξεμπουργκ αποτελεί μια εκ των λίγων γυναικών που κατάφεραν να αποκτήσουν κάποια ηγετική θέση στο παγκόσμιο σοσιαλιστικό κίνημα του πρώιμου 20^{ου} αιώνα, ενώ οι απόψεις της την έφεραν απέναντι από πολλά μεγάλα ονόματα του ευρωπαϊκού σοσιαλισμού, όπως τον ηγέτη του SPD, Καρλ Κάουτσκι αλλά και τους Λένιν και Τρότσκι. Η ίδια φαίνεται να βρισκόταν κάπου στη μέση ανάμεσα στις δύο πλευρές, με τη μια, εκείνη του δυτικό-ευρωπαϊκού σοσιαλισμού, να έχει ρεφορμιστικές τάσεις και ως εκ τούτου να κατευθύνεται προς μια συνεργασία με την αστική τάξη και προσπάθεια μετάβασης προς τον σοσιαλισμό κυρίως μέσω της γραφειοκρατίας, ενώ η άλλη, η ρωσική, κατευθυνόταν προς τη δημιουργία ενός συγκεντρωτικού κόμματος κλειστού τύπου που στόχευε στην «επαγγελματική» προετοιμασία και στη διεξαγωγή επανάστασης.

Η Λούξεμπουργκ, όπως και ο Λένιν, υποστήριζε την άποψη ότι η βαθμιαία μετάβαση προς τον σοσιαλισμό που προσπαθούσε να πετύχει η πλειοψηφία των δυτικών Ευρωπαίων μαρξιστών μέσω μεταρρυθμίσεων, οι οποίες φυσικά απαιτούσαν τη συνεργασία με το αστικό κράτος, δεν αποτελούσε παρά μια αποτυχημένη και μάταιη προσπάθεια, καθώς ο σοσιαλισμός θα μπορούσε να επέλθει μόνο δια μέσω των κοινωνικών μεταρρυθμίσεων που θα είχαν ως στόχο τους την επανάσταση.

Όπως η ίδια αναφέρει στο έργο της *Κοινωνική μεταρρύθμιση ή επανάσταση*: «Ανάμεσα στην κοινωνική μεταρρύθμιση και την επανάσταση υπάρχει για τη σοσιαλδημοκρατία ένας άρρηκτος δεσμός, ο αγώνας για κοινωνικές μεταρρυθμίσεις είναι το μέσο, ενώ η κοινωνική επανάσταση είναι ο τελικός σκοπός».⁵⁷

Παρά την κοινή τους άποψη όσον αφορά τη μετάβαση προς τον σοσιαλισμό, η Λούξεμπουργκ και ο Λένιν έμελλε να έρθουν σε ρήξη, με το μήλο της έριδος να αποτελεί κυρίως το ζήτημα του «υπερ-συγκεντρωτισμού», όπως το χαρακτήριζε η Λούξεμπουργκ, δηλαδή ένα κομμάτι της λενινιστικής θεωρίας που αναφερόταν στη διάρθρωση που θα έπρεπε να διαθέτει το σοσιαλιστικό κόμμα, ώστε να μπορέσει να

⁵⁶ Στο ίδιο.

⁵⁷ Λούξεμπουργκ, Ρ., (1899), *Κοινωνική μεταρρύθμιση ή επανάσταση*, σ.9, accessed online at: <https://okde4.files.wordpress.com/2019/01/%CE%9C%CE%B5%CF%84%CE%B1%CF%81%CF%81%CF%8D%CE%B8%CE%BC%CE%B9%CF%83%CE%B7-%CE%AE-%CE%95%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7.pdf>

πραγματοποιήσει τους πολιτικούς και κοινωνικούς του στόχους και να οδηγήσει επομένως το προλεταριάτο προς τη σοσιαλιστική επανάσταση.

Ο λενινιστική θεωρία κάνει ουσιαστικά επίκληση στον θεσμό του «δημοκρατικού συγκεντρωτισμού», υποστηρίζοντας πως μέσω αυτής της οδού θα μπορέσει να υπάρξει συμφιλίωση ανάμεσα στη δημοκρατία και την πολιτική ηγεσία.⁵⁸ Ο Λένιν υποστηρίζει πως δημοκρατικός συγκεντρωτισμός θα έδινε στα μέλη του κόμματος το δικαίωμα συμμετοχής στη διαδικασία δημιουργίας των πολιτικών τακτικών που θα μπορούσε να ακολουθήσει το κόμμα, οι οποίες όμως θα μπορούσαν να τεθούν σε ισχύ μόνο μετά από την έγκριση των κεντρικών κομματικών οργάνων.

Αυτή η πολιτική κατεύθυνση απέναντι στο ζήτημα της κομματικής οικοδόμησης αποτελούσε μέρος της γενικότερης θεωρητικής στάσης του Λένιν σχετικά με το ζήτημα του «αυθόρμητου», καθώς υποστήριζε πως αν αυτό ενισχυόταν θα μπορούσε να οδηγήσει στην επίλυση μόνο πρόσκαιρων θεμάτων και όχι στην πραγμάτωση μακροχρόνιων δομικών αλλαγών. Παράλληλα, ο Λένιν θέτει το επιχείρημα πως, αυθόρμητες πράξεις, όπως μη κατάλληλα οργανωμένες απεργίες και αυθόρμητες εξεγέρσεις, θα είχαν ως αποτέλεσμα το να οδηγήσουν τα μέλη της ηγεσίας στην σύλληψη, καταστρέφοντας έτσι όλη την κομματική προσπάθεια.⁵⁹

Ο Λένιν ήταν ξεκάθαρος όσον αφορά το έργο του *Τι να κάνουμε*; υποστηρίζοντας ότι οι προτάσεις που προτείνει εντός του θα πρέπει να γίνουν αντιληπτές υπό το πρίσμα των κοινωνικών και πολιτικών τεκταινόμενων που διαδραματίζονταν στη τσαρική Ρωσία των αρχών του 20^{ου} αιώνα, παρέχοντας έτσι άλλο ένα επιχείρημα υπέρ της ανάγκης ύπαρξης μιας κλειστής κεντρικής κομματικής διοίκησης.

Από την άλλη πλευρά, η Λούξεμπουργκ, παρόλο που σε ένα διάστημα περίπου 15 χρόνων (από το 1904 με το πρώτο της άρθρο, μέχρι τα τελευταία χρόνια πριν τον θάνατο της το 1919, με το βιβλίο της «Η Ρωσική Επανάσταση») άσκησε δριμεία κριτική στους πολιτικούς χειρισμούς των Μπολσεβίκων, δεν έπαψε να χαιρετίζει έως ενός βαθμού τις προσπάθειες τους και εν τέλει και την επιτυχία της ίδιας της Ρωσικής Επανάστασης.

Η Λούξεμπουργκ είχε μια διαφορετική αντίληψη περί επανάστασης από ότι διέθετε ο Λένιν. Ούσα ένθερμη υποστηρίκτρια της αυθόρμητης δράσης, υποστήριζε πως η επαναστατική διαδικασία δεν θα μπορούσε παρά να βασίζεται κυρίως στις αυθόρμητες πράξεις της εργατικής τάξης, γεγονός που προϋποθέτει επομένως τη

⁵⁸ Lane,D, (2021) V.I. Lenin's Theory of Socialist Revolution, Critical Sociology, Vol. 47 (3) σ. 462

⁵⁹ Ο.π.

συμμετοχή μιας μεγάλης μερίδας της κοινωνίας στο σοσιαλδημοκρατικό κόμμα, ώστε να μπορέσει να επιτευχθεί ο επαναστατικός σκοπός.⁶⁰

Η πρώτη κριτική της απέναντι στις πολιτικές προτάσεις των Μπολσεβίκων συντάχθηκε το 1904 ως απάντηση στο *Τι να κάνουμε*; του Λένιν και δημοσιεύθηκε με τίτλο «Οργανωτικά προβλήματα της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας» πρώτα στη γερμανική εφημερίδα Die Neue Zeit και έπειτα στη ρωσική σοσιαλδημοκρατική εφημερίδα Iskra. Εκεί, η Λούξεμπουργκ, επιτίθεται στα επιχειρήματα του Λένιν και τον κατηγορεί για ελιτισμό, προκαλώντας τον παράλληλα να αναθεωρήσει τις αντιλήψεις του περί συγκεντρωτισμού, μιας και για την Λούξεμπουργκ, αυτές βασίζονταν σε αντιφάσεις που βρίσκονταν εντός της λενινιστικής θεωρίας.

Συγκεκριμένα, η Λούξεμπουργκ αναφέρεται αρχικά στον ορισμό που παρέχει ο Λένιν για τον επαναστάτη σοσιαλδημοκράτη, λέγοντας πως εκείνος δεν είναι παρά «Γιακωβίνος ακατάλυτα δεμένος στην οργάνωση του ταξικά συνειδητοποιημένου προλεταριάτου».⁶¹ Επομένως, όπως αναφέρει στη συνέχεια, για τον Λένιν η ειδοποιός διαφορά ανάμεσα στη σοσιαλδημοκρατία και κινημάτων όπως του μπλανκισμού, τα οποία εκείνη αντιπαθούσε έντονα, έγκειται ουσιαστικά στη ιδέα πως αντί για την κλειστή ομάδα επαγγελματιών συνωμοτών, υπάρχει το προλεταριάτο, το οποίο πλέον διαθέτει την απαραίτητη ταξική συνείδηση.⁶²

Άρα πώς θα μπορούσε να δικαιολογείται σε ένα τέτοιο πλαίσιο ένας τόσο έντονος συγκεντρωτισμός, όπως εκείνος που συνιστούσε ο Λένιν;

Η Λούξεμπουργκ υποστηρίζει πως παρά τα λεγόμενα του, ο Λένιν επιθυμούσε να χρησιμοποιήσει, στο πλαίσιο της ανοικοδόμησης του σοσιαλιστικού κόμματος, την ίδια οργανωτική δομή που είχαν χρησιμοποιήσει και οι Ιακωβίνοι και οι Μπλανκιστές και αυτή του η τάση πήγαζε από το γεγονός πως εκείνος δεν αντιλαμβανόταν πως η σοσιαλδημοκρατία δεν ήταν απλώς συνδεδεμένη με το ζήτημα της προλεταριακής οργάνωσης, αλλά στην πραγματικότητα εκείνη ταυτίζεται πλήρως με το προλεταριάτο.⁶³

Όπως αναφέρει στο άρθρο της:

⁶⁰ Van Duin, Pieter C. (2018) ““Political Life Is Dying Out”: Rosa Luxemburg’s Critique of Bolshevism and the Bolshevik Revolution.” *Studia Politica Slovaca*, vol. 11, no. 1, σ. 21

⁶¹ Luxemburg, R., (1904), Οργανωτικά ζητήματα της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας, Die Neue Zeit, accessed online at: <https://www.marxists.org/ellinika/archive/luxembourg/1904/marxlen.htm>

⁶² Van Duin, Pieter C. (2018) ““Political Life Is Dying Out”: Rosa Luxemburg’s Critique of Bolshevism and the Bolshevik Revolution.” *Studia Politica Slovaca*, vol. 11, no. 1, σ.21

⁶³ Luxemburg, R., (1904), Οργανωτικά ζητήματα της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας, Die Neue Zeit, accessed online at: <https://www.marxists.org/ellinika/archive/luxembourg/1904/marxlen.htm>

«Το σοσιαλιστικό κίνημα είναι το πρώτο, στην ιστορία των κοινωνιών που θεμελιώνονται στον ταξικό ανταγωνισμό, το οποίο βασίζεται στην οργάνωση και στην άμεση και αυτόνομη δράση των μαζών σε όλες τις φάσεις και σε όλη την πορεία του. Στη βάση αυτής της σχέσης η σοσιαλιστική δημοκρατία δημιουργεί έναν εντελώς διαφορετικό τύπο οργάνωσης από εκείνον των προγενέστερων σοσιαλιστικών κινήματων, π.χ. των κινήματων ιακωβινο-μπλανκικού τύπου. Ο Λένιν φαίνεται πως υποτιμά αυτό το ιστορικό γεγονός...»⁶⁴.

Επειδή και η ίδια ακολουθούσε μια μεθοδολογία παρόμοια με εκείνη του Λένιν, δηλαδή ερευνούσε τα εκάστοτε ζητήματα τοποθετώντας τα σε πολλά επίπεδα, αναγνώριζε την ύπαρξη μιας συνάφειας, όσον αφορά τη γενικότερη τάση της σοσιαλδημοκρατίας προς τον συγκεντρωτισμό, ερμηνεύοντας την ως απόρροια του καπιταλιστικού συστήματος, εντός του οποίου η σοσιαλδημοκρατία παλεύει να αναδειχθεί.

Η ίδια ήταν σε θέση, μέσω της εκτεταμένης έρευνας της, να γνωρίζει καλά τις κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες που επικρατούσαν στην τσαρική Ρωσία, υπό τις οποίες οι Ρώσοι επαναστάτες καλούνταν να δραστηριοποιηθούν. Καταλήγει έτσι ουσιαστικά στο να κατανοεί, όπως προαναφέρθηκε, την τάση του ρωσικού κινήματος προς τον συγκεντρωτισμό, λόγω των καταπιεστικών τακτικών του Τσάρου, όμως υποστηρίζει πως μια τέτοια τακτική, δεν θα ήταν δυνατόν να περιοριστεί μόνο στα τεχνικά ζητήματα προετοιμασίας μιας επανάστασης, όπως υποστήριζε ο Λένιν, με αποτέλεσμα να δημιουργείται η πιθανότητα κυριάρχησης ενός απολυταρχικού και παρεμβατικού οργάνου, που δεν θα μπορούσε να συνάδει με τα σοσιαλδημοκρατικά δεδομένα.

Έτσι, η Λούξεμπουργκ προχωρά στο να προτείνει ένα διαφορετικό είδος συγκεντρωτισμού από εκείνο που διακρίνει τη λενινιστική θεωρία.

Γράφει στο άρθρο της:

«Στην πραγματικότητα η σοσιαλδημοκρατία δεν συνδέεται με την οργάνωση της εργατικής τάξης. Είναι το ίδιο το κίνημα της εργατικής τάξης. Άρα, ο συγκεντρωτισμός της σοσιαλδημοκρατίας πρέπει να είναι ουσιαστικά διαφορετικής φύσης από τον συγκεντρωτισμό των μπλανκιστών. Δεν θα μπορούσε να είναι κάτι διαφορετικό από την επιτακτική συγκεντροποίηση της θέλησης της συνειδητής και μαχητικής πρωτοπορίας της εργατικής τάξης σε σχέση με τα άτομα και τις ομάδες της. Είναι, τρόπος του

⁶⁴ Στο ίδιο.

λέγειν, ένας “αντισυγκεντρωτισμός” του διευθύνοντος στρώματος του προλεταριάτου, είναι η βασιλεία της πλειοψηφίας στο εσωτερικό του δικού του κόμματος»⁶⁵.

Σε αυτό το σημείο, διακρίνουμε πως, μέσα από το ζήτημα του «δημοκρατικού» - για τον Λένιν και τους Μπολσεβίκους- ή «ανελέητου» -για την Λούξεμπουργκ- συγκεντρωτισμού, έρχεται στο προσκήνιο και η αντίληψη που διέθετε ο κάθε ένας εκ των δύο θεωρητικών απέναντι στο ζήτημα της ίδιας της εργατικής τάξης και της θέσης που αυτή θα έπρεπε να διαθέτει στον αγώνα για την επίτευξη του σοσιαλισμού, ένα θέμα που δεν παραλείπει η Λούξεμπουργκ από την κριτική της.

Αναφέρει πως το κόμμα των Μπολσεβίκων ακολουθώντας αυτή την συγκεντρωτική κατεύθυνση, παύει ουσιαστικά να αποτελεί μια ομάδα προλετάρων και παίρνει τον ρόλο ενός συνόλου επιλεγμένων διανοούμενων, οι οποίοι θα πρέπει να εκπαιδευτούν απέναντι στο ζήτημα της οργάνωσης της επαναστατικής δράσης με έναν συγκεκριμένο, ιδιαίτερα πειθαρχημένο, τρόπο.⁶⁶

Έτσι, δημιουργείται σύμφωνα με την Λούξεμπουργκ, ένα ιεραρχικό οικοδόμημα ως κομματική δομή, το οποίο διαθέτει ως βάση του την εργατική τάξη και ως κορυφή του το κεντρικό επιτελείο του κόμματος. Ως αποτέλεσμα, ο μόνος τρόπος σωστής λειτουργίας του οικοδομήματος μπορεί να επέλθει μόνο μέσω της ένδειξης απόλυτης πειθαρχίας από την πλευρά των προλετάρων απέναντι στα κεντρικά όργανα.

Πάνω σε αυτό, η Λούξεμπουργκ ασκεί κριτική απέναντι στον Λένιν υποστηρίζοντας ότι εκείνος διέθετε μια ιδιαίτερα «μηχανιστική αντίληψη» όσον αφορά τη σοσιαλιστική οργάνωση, καθώς θεωρούσε πως η απαιτούμενη πειθαρχία που ζητούσε να έχουν οι προλετάριοι απέναντι στην κεντρική διοίκηση πήγαζε από την εμπειρία που αυτοί είχαν εντός των εργοστασίων. Η Λούξεμπουργκ όμως επισημάνει πως, αυτού του είδους η «εκπαίδευση» «δεν εμφυτεύεται στην εργατική τάξη μόνο από το εργοστάσιο αλλά και από το στρατό και την κρατική γραφειοκρατία, δηλαδή από ολόκληρο τον μηχανισμό του συγκεντρωτικού αστικού κράτους.»⁶⁷

Επομένως, η οργάνωση των προλετάρων σύμφωνα με τις υπάρχουσες οργανωτικές φόρμες που διακρίνουν την αστική κοινωνία είναι σαν να παραλληλίζεται «η συστηματική υποταγή μιας καταπιεσμένης τάξης και η αυτό-πειθάρχηση και οργάνωση

⁶⁵ Luxemburg, R., (1904), *Οργανωτικά ζητήματα της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας*, Die Neue Zeit, accessed online at: <https://www.marxists.org/ellinika/archive/luxembourg/1904/marxlen.htm>

⁶⁶ Στο ίδιο.

⁶⁷ Στο ίδιο.

μιας τάξης που αγωνίζεται για τη χειραφέτηση της». ⁶⁸ Σε αυτό το πλαίσιο, το προλεταριάτο δεν σπάει τις αλυσίδες του, όπως οραματιζόταν ο Μαρξ, αλλά απλώς αλλάζει «διοίκηση», η οποία παρόλο που θα είναι σοσιαλδημοκρατική, λόγω του υπερ-συγκεντρωτισμού, είναι εύκολο να υποπέσει στη διαφθορά, τον συντηρητισμό και την απολυταρχία.

Και εδώ κρύβεται ίσως η πεμπτουσία της πολιτικής σκέψης της Ρόζα Λούξεμπουργκ, στην αναφορά της περί αυτό-οργάνωσης των προλετάρων, καθώς αποδεικνύει για άλλη μια φορά την αμετάκλητη πίστη της απέναντι στις ικανότητες και τις προοπτικές της εργατικής τάξης, για την οποία δεν οραματίζεται απλώς μια αντικατάσταση εξουσίας, από την ηγεσία των αστών, σε εκείνη της σοσιαλιστικής κεντρικής επιτροπής, αλλά μια αυτό-πειθαρχία που θα έρθει ως αποτέλεσμα της απόταξης κάθε ίχνους καθιερωμένης συστημικής αστικής συνήθειας περί υπακοής και δουλοπρέπειας. ⁶⁹

Μόνο διαμέσου αυτής της οδού, θα μπορέσει το προλεταριάτο να δώσει ένα τέλος στην αστική εκμετάλλευση και την ταξική του υποταγή στο κεφάλαιο, αρνούμενο τα πρότυπα που έχουν οριστεί από το καπιταλιστικό κράτος και χαράζοντας τη δική του, αυτο-διοικούμενη, πορεία. ⁷⁰ Η Λούξεμπουργκ αναγνωρίζει το γεγονός πως όπως και στα αστικά κράτη, έτσι και σε μια οργάνωση που βασίζεται στον συγκεντρωτισμό της εξουσίας, η εργατική τάξη χάνει την ιστορική ταυτότητα που της αρμόζει να αποκτήσει σύμφωνα με τις βασικές αρχές του Μαρξισμού.

Πλησιάζοντας στο τέλος της κριτικής της, αναφέρεται στο ζήτημα του οπορτουνισμού, του οποίου την εισβολή εντός του ρωσικού σοσιαλδημοκρατικού κινήματος ο Λένιν τόσο ήθελε να αποφύγει, λέγοντας πως ο οπορτουνισμός αποτελεί προϊόν της ιστορικής εξέλιξης του εργατικού κινήματος και γεννιέται μέσα από τις εκάστοτε κοινωνικές συνθήκες. Ως αποτέλεσμα, συνεχίζει, ένα κίνημα είναι αδύνατον να προφυλαχθεί εκ των προτέρων από τέτοιου είδους κινδύνους, όμως όταν αυτοί προκύψουν, μπορεί να τους αντιμετωπίσει με όπλο του την μαρξιστική θεωρία, η οποία όπως αναφέρει «...μας προσφέρει ένα αξιόπιστο εργαλείο που μας επιτρέπει να αναγνωρίζουμε και να πολεμάμε τις εκδηλώσεις του οπορτουνισμού». ⁷¹

⁶⁸ Στο ίδιο.

⁶⁹ Στο ίδιο.

⁷⁰ Κατσορίδας, Δ.Α., (2005) Η άποψη του Λένιν για την οικοδόμηση κόμματος νέου τύπου, Θέσεις, τ.90 http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&view=article&id=880:category-880&catid=26&Itemid=113 (last accessed 11/07/22)

⁷¹ Luxemburg, R., (1904), *Οργανωτικά ζητήματα της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας*, Die Neue Zeit, accessed online at: <https://www.marxists.org/ellinika/archive/luxembourg/1904/marxlen.htm>

Πίσω από τα λεγόμενα της Λούξεμπουργκ αντιλαμβάνεται κανείς πως κρύβεται ένας άνθρωπος με μεγάλη κατανόηση τόσο της μαρξιστικής θεωρίας, όσο και των πολιτικών γεγονότων της περιόδου, ο οποίος είναι σε θέση να διακρίνει ότι το ζήτημα της οργάνωσης του κόμματος και ως προέκτασης, της επανάστασης, δεν είναι τόσο απλό, καθώς σχετίζεται άμεσα με τον τρόπο διεξαγωγής της διαδικασίας απόκτησης ταξικής συνείδησης από το προλεταριάτο.

Για τον Λένιν, μόνο μια ομάδα διανοούμενων θα μπορούσε να οδηγήσει την εργατική τάξη προς την ταξική συνείδηση, ενώ για τη Λούξεμπουργκ η ταξική συνείδηση θα αποτελούσε το προϊόν της διαδικασίας τριβής ανάμεσα στη σοσιαλδημοκρατία και την κοινωνία αλλά και ανάμεσα στο κίνημα της εργατικής τάξης και τις δομές του αστικού καπιταλιστικού κράτους.⁷² Μάλιστα, υποστήριζε πως δεν είναι απλώς εφικτή η επίτευξη της ταξικής συνείδησης από την εργατική τάξη εντός των καπιταλιστικών δομών, αλλά και αναγκαία, όμως στο πλαίσιο αυτής της διαδικασίας θα έπρεπε το κίνημα να είναι σε θέση να αντιληφθεί και να αποκρούσει δύο βασικούς κινδύνους, πρώτον, το να καταλήξει να είναι ένα αστικό κίνημα και δεύτερον, το να δημιουργηθούν εντός του συνθήκες σέκτας⁷³.

Τέλος, η Λούξεμπουργκ κλείνει την κριτική της με μια αναφορά στο δικαίωμα της εργατικής τάξης να «αρπάξει» την ευκαιρία να γίνει το βασικό υποκείμενο εντός της ιστορικής πορείας, αλλά και στο δικαίωμα της «να κάνει τα λάθη της και να μάθει τη διαλεκτική της ιστορίας. Ας μιλήσουμε ανοιχτά. Ιστορικά, τα λάθη που διαπράττονται από ένα πραγματικά επαναστατικό κίνημα είναι απείρως περισσότερο καρποφόρα από το οποιοδήποτε αλάθητο της πιο έξυπνης κεντρικής επιτροπής».⁷⁴

Στον αντίποδα, ως απάντηση στο «Οργανωτικά ζητήματα της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας», ο Λένιν υποστηρίζει πως η Λούξεμπουργκ παρουσιάζει μια διαστρεβλωμένη έκδοση του βιβλίου του μέσα από το άρθρο της και την κατηγορεί πως του καταλογίζει μια ακραία μορφή συγκεντρωτισμού, ενώ, όπως ο ίδιος υποστηρίζει, στην πραγματικότητα εκείνος δρα ως υπερασπιστής των βασικών κανόνων «οποιοδήποτε συστήματος, οποιασδήποτε κομματικής οργάνωσης μπορείτε να φανταστείτε».⁷⁵

Γενικά στην απάντηση του ο Λένιν φαίνεται να προσπαθεί να δημιουργήσει την

⁷² Van Duin, Pieter C. (2018) ““Political Life Is Dying Out”: Rosa Luxemburg’s Critique of Bolshevism and the Bolshevik Revolution.” *Studia Politica Slovaca*, vol. 11, no. 1, σ.21

⁷³ Luxemburg, R., (1904), *Οργανωτικά ζητήματα της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας*, Die Neue Zeit, τ.42-43, accessed online at: <https://www.marxists.org/ellinika/archive/luxembourg/1904/marxlen.htm>

⁷⁴ Ο.π.

⁷⁵ V.I Lenin, (1985) *Άπαντα*, τόμος 9, σελ 39-63, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα

εντύπωση πως οι παρατηρήσεις της Λούξεμπουργκ δεν αποτελούν σοβαρή κριτική, κατηγορώντας την παράλληλα για το γεγονός ότι παραθέτει την άποψη της ζώντας σε μια εκ των «χωρών του κοινοβουλευτισμού», υπαινισσόμενος πως εκείνη δεν ήταν σε θέση να αντιληφθεί τα δεδομένα που επικρατούσαν στη χώρα του.⁷⁶

Συνεχίζει προσπαθώντας να ταυτίσει τη Λούξεμπουργκ με τους Μενσεβίκους, κατακεραυνώνοντας τις απόψεις της και μιλώντας για μια απατηλή και «εκχυδαϊσμένη» έκδοση της μαρξιστικής θεωρίας, που λανθασμένα βασίζεται στην ιδέα της οργάνωσης ως διαδικασίας.

Για έναν διαλεκτικό όπως ο Λένιν, η ακριβής σύσταση του «δημοκρατικού συγκεντρωτισμού», δηλαδή το εάν αυτός θα είχε μεγαλύτερη ροπή προς τη δημοκρατία ή τον συγκεντρωτισμό, αποτελούσε ένα ζήτημα άμεσα εξαρτώμενο από τις εξωτερικές συνθήκες που επικρατούσαν. Βέβαια, αυτό δεν σημαίνει πως δεν ήταν αμετανόητος υποστηρικτής της ιδέας ότι τα ανώτερα κομματικά όργανα θα έπρεπε να είναι δημοκρατικά εκλεγμένα, αλλά και πάντοτε υπάκουα στα κομματικά συνέδρια. Για εκείνον τα ζητήματα που θα απασχολούσαν το κόμμα θα έπρεπε να συζητούνται τόσο εσωκομματικά, όσο και δημόσια ώστε να οδηγηθεί η Κεντρική Επιτροπή ή το Συνέδριο στη λήψη των κατάλληλων αποφάσεων. Δηλαδή η θεωρία του προωθεί την ύπαρξη μιας εσωκομματικής αντιπολίτευσης, ώστε να διαχειρίζεται γόνιμα η εσωκομματική δημοκρατία.

Επομένως, από την μια δεν μπορεί κανείς παρά να αφουγκραστεί την ανησυχία που δείχνει η κριτική που άσκησε η Λούξεμπουργκ απέναντι στον Λένιν περί συγκεντρωτισμού, όμως από την άλλη, βλέπουμε πως ο Λένιν, έστω στο θεωρητικό επίπεδο, προσπαθεί να «προλάβει» τυχόν απολυταρχικές τάσεις, προτείνοντας μια ευέλικτη χρήση του θεσμού του «δημοκρατικού συγκεντρωτισμού», όντας ακόμα και διατεθειμένος να δεχθεί τη διάσπαση, σε περίπτωση που αυτή είναι αναγκαία για την ευνοϊκή πορεία της επανάστασης.

Η διαμάχη ανάμεσα στους δύο μεγάλους θεωρητικούς και επαναστάτες θα έδινε μια νέα διάσταση στον Μαρξισμό, δημιουργώντας ουσιαστικά δύο θεσμικά διαφορετικούς θεωρητικούς πόλους εντός του, ενώ το έργο της Λούξεμπουργκ «Η Ρωσική Επανάσταση» θα πυροδοτούσε ακόμα περισσότερες αντιδράσεις στο διεθνές σοσιαλιστικό κίνημα.⁷⁷ Δυστυχώς, όπως έδειξε η ιστορία, η ευφυΐα της

⁷⁶ Ο.π.

⁷⁷ Luciano Amodio, (1965) 'The Lenin-Luxemburg Confrontation on Party Organization', Quaderni Piacentini, Vol. IV, No. 21

Λούξεμπουργκ την κατέστησε ικανή να προβλέψει, μέσα στα έργα της, κάτι που ο Λένιν δεν κατάφερε εν τέλει να αποτρέψει, την πορεία δηλαδή που θα ακολουθούσε η Ρωσία ύστερα από την έλευση της επανάστασης και τη «μεταμόρφωση» της σε Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών, ένα νέο αχανές κράτος- ένωση που θα εξελισσόταν στο άντρο της μυστικοπάθειας, της ασφυκτικής γραφειοκρατίας και της δικτατορίας του κόμματος.

3. Από την Επανάσταση του Οκτώβρη στην ίδρυση της Ε.Σ.Σ.Δ.

3.1. Το ξέσπασμα της Οκτωβριανής Επανάστασης – Η Ρωσία των σοβιέτ

Η πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα στη Ρωσία έμελλε να χαρακτηριστεί από τις μεγάλες κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές αναταραχές που μάστιζαν τα μέλη της ρωσικής εργατικής και αγροτικής τάξης, μέσα σε ένα κλίμα που θύμιζε την περίοδο λίγο πριν τη Γαλλική Επανάσταση. Ο τσάρος Νικόλαος και η κυβέρνηση του αδιαφορούσαν για την έντονη δυσφορία που εξέφραζαν τα κατώτερα στρώματα, έχοντας στραμμένο το βλέμμα προς την ενίσχυση της μοναρχίας, μέσω της βάνανυσης χρήσης της αστυνομίας και του στρατού. Παράλληλα, βασικός στόχος αποτελούσε η ιμπεριαλιστική επέκταση της αυτοκρατορίας, με τους κυβερνώντες να αγνοούν το επερχόμενο πολιτικό και οικονομικό κόστος που ήταν αναμενόμενο να έχουν οι πρακτικές που ακολουθούσαν.

Η κοινωνική και οικονομική δυσφορία που έπληξε τους Ρώσους εργάτες και αγρότες επήλθε ως αποτέλεσμα της δημιουργίας, κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών του 19^{ου} αιώνα, ενός κράματος, αποτελούμενου αφενός από ένα νέο οικονομικό σύστημα που απλωνόταν σε όλο το μήκος της χώρα και δεν ήταν άλλο από τον μονοπωλιακό καπιταλισμό και αφετέρου, από έντονα εναπομείναντα κατάλοιπα της φεουδαρχίας, τα οποία το κεφάλαιο πάσχιζε να συντηρήσει με στόχο την εξασφάλιση του ύψιστου κέρδους. Ο μονοπωλιακός καπιταλισμός έθεσε γερά τα θεμέλια του, ιδίως μετά την παγκόσμια καπιταλιστική κρίση του 1900-1903, όπου αποτελούσε ουσιαστικά τη διαδικασία μετάβασης από τον παλαιού τύπου καπιταλισμό, που βασιζόταν στον ελεύθερο ανταγωνισμό, στο μονοπώλιο, το οποίο γρήγορα αποτέλεσε τη βασική συστημική μορφή του καπιταλισμού μετά την

ταχύτατη συσσώρευση κεφαλαίου που επέφερε η κρίση.⁷⁸

Έτσι, η ρωσική κοινωνία, η οποία χτυπήθηκε ιδιαίτερα σκληρά από την κρίση των ετών 1900-1903, παρουσιάζει μια εικόνα που διέπτε από τρομακτικού μεγέθους αντιθέσεις. Από την μια, στη Ρωσία θα μπορούσε κανείς να θαυμάσει τα μεγάλα αστικά κέντρα σύγχρονου τύπου με τα σπουδαία αρχιτεκτονικά έργα και τα υπερσύγχρονα εργοστάσια, ενώ από την άλλη, στα χωριά και τις εργατικές συνοικίες των αστέων, πλανώταν ένα κλίμα απελπισίας και μιζέριας, καθώς οι άνθρωποι πάσχιζαν να εξασφαλίσουν τα προς το ζην τους μέσα σε άθλιες συνθήκες, με τους μεν αγρότες να είναι έρμαια των ακόμα υπάρχοντων γαιοκτημόνων και τους δε εργάτες, αντίστοιχα, των μεγάλων εργοστασιαρχών. Όπως αναφέρει και ο ίδιος ο Λένιν σχετικά με τη συγκεκριμένη περίοδο, στη Ρωσία σε ένα μέρος θα υπήρχε «η πιο καθυστερημένη γαιοκτησία, το πιο πρωτόγονο χωριό, και από το άλλο μέρος ο πιο προοδευμένος βιομηχανικός και χρηματιστικός καπιταλισμός».⁷⁹

Άλλο ένα μεγάλο πρόβλημα άρχισε να αποτελεί η τεράστια ανεργία που είχε προκύψει ως αποτέλεσμα της καπιταλιστικής κρίσης, η οποία συνδυάστηκε με την ταπεινωτική ήττα της Ρωσικής Αυτοκρατορίας έναντι της Αυτοκρατορικής Ιαπωνίας, (η οποία οδήγησε στον έλεγχο της Κορέας και της Μαντζουρίας, περιοχής ιδιαίτερα σημαντικής για τους Ρώσους, καθώς τη διαπερνούσε ο υπερ-σιβηρικός σιδηρόδρομος που τότε κατασκευαζόταν), με αποτέλεσμα στην ήδη υπάρχουσα λαϊκή αγανάκτηση να προστεθεί ένα συναίσθημα εθνικής ντροπής και απογοήτευσης που ξεπερνούσε κάθε προηγούμενο.

Μια απεργία στο εργοστάσιο Πουτίλοβ που επήλθε μετά την απόλυση τριών εργατών θα αποτελούσε την αφορμή για το ξέσπασμα ενός τεράστιου κύματος απεργιών σε όλη την πρωτεύουσα, ενώ παράλληλα, την Κυριακή 22 Ιανουαρίου 1905, ένας ιερέας ονόματι Γκεόργκι Γκαπόν θα οδηγούσε ένα φιλειρηνικό πλήθος, που κρατούσε εικόνες του Νικολάου, μπροστά από τα αυτοκρατορικά ανάκτορα, με σκοπό την παράδοση μιας σειράς αιτημάτων στον Τσάρο. Όμως δυστυχώς, η διαδήλωση αντιμετωπίστηκε με πυρά από τα αυτοκρατορικά στρατεύματα, δίνοντας σε αυτή τη μέρα το όνομα της «Ματωμένης Κυριακής» και οδηγώντας στην περαιτέρω εντατικοποίηση της κατάστασης.

⁷⁸Rizospastis.gr Η Ρωσική Επανάσταση του 1905, accessed online at <https://www.rizospastis.gr/story.do?id=3186662> (last accessed at 22/06/2022)

⁷⁹ Β. Ι. Λένιν, (1985) «Πολιτικές σημειώσεις», «Απαντα», εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, τόμος 16, Αθήνα σελ. 439

Έτσι ξεκίνησε η πρώτη ρωσική επανάσταση του 1905, η οποία θα κρατούσε για σχεδόν δύο χρόνια. Οι επαναστάτες, που με την βοήθεια των αριστερών οργανώσεων, προχώρησαν στην οργάνωση απεργιών και στην δημιουργία των πρώτων εργατικών Σοβιέτ, κατάφεραν να αποσπάσουν κάποια δημοκρατικά προνόμια από τον τσάρο, με το βασικότερο ίσως να αποτελεί η ίδρυση της Κρατικής Δούμας, δηλαδή ενός εξουσιαστικού σώματος που θα δρούσε ως κοινοβούλιο. Τα προνόμια αποδείχθηκαν βραχυπρόθεσμα, μιας και σύντομα ο Νικόλαος θα τα αναιρούσε και θα συγκέντρωνε πάλι όλη την εξουσία στα χέρια του.⁸⁰

Οι υποτιθέμενες υποχωρήσεις του Τσάρου κατεύνασαν τα πλήθη, όμως μέχρι το 1907, τα πολιτικά δικαιώματα που είχαν δοθεί θα περιορίζονταν διαρκώς με νέες νομοθεσίες, μέχρι που μετά από μια πραξικοπηματική απόπειρα, ο Νικόλαος, ο οποίος εξαρχής ήταν αντίθετος με τις θέσεις του Μανιφέστου του Οκτώβρη, θα προέβαινε στην ολική κατάργηση της Δούμα και στην ολική αποκατάσταση της εξουσίας του.

Η πρώτη αυτή ρωσική επανάσταση, η οποία διέθετε περισσότερο έναν αστικό χαρακτήρα, κατάφερε να κλιμακώσει όλες τις έκρυθμες συνθήκες που υπήρχαν εκείνη την περίοδο στη χώρα, όπως την αγανάκτηση των στρατιωτών στο μέτωπο με την Ιαπωνία ή τις βλέψεις περί ανεξαρτητοποίησης των εθνικών ομάδων που υπήρχαν εντός της αυτοκρατορίας. Ως εκ τούτου έχουμε τη δημιουργία ενός φαινομένου «ντόμινο» που θα οδηγούσε σε μια πρόωμη αποδόμηση της τσαρικής κοινωνίας και θα έθετε τις βάσεις για την επανάσταση του Οκτώβρη του 1917.

Όπως περιγράφει ο Λένιν:, *«Χρόνια της επανάστασης 1905-1907. Όλες οι τάξεις εμφανίζονται ανοιχτά. Όλες οι απόψεις σχετικά με το πρόγραμμα και την τακτική ελέγχονται με τη δράση των μαζών. Ο απεργιακός αγώνας παίρνει πρωτοφανέρωτο στον κόσμο πλάτος και οξύτητα.... Κάθε μήνας αυτής της περιόδου ισοδυναμούσε, από την άποψη της εκμάθησης των βάσεων της πολιτικής επιστήμης - και από τις μάξες, και από τους αρχηγούς, και από τις τάξεις, και από τα κόμματα - με ένα χρόνο "ειρηνικής" "συνταγματικής" ανάπτυξης. Χωρίς τη*

⁸⁰ Povroznik, N. (2020). *XML-based Analysis of Early 20th-Century Russian State Duma Verbatims*. ILCEA, (39).

"γενική δοκιμή" του 1905, θα ήταν αδύνατη η νίκη της Οχτωβριανής Επανάστασης του 1917». ⁸¹

Το τελειωτικό χτύπημα για τον ρωσικό λαό ήρθε το 1914, με την απόφαση συμμετοχής της Ρωσικής Αυτοκρατορίας στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, παρά τη μεγάλη λαϊκή και πολιτική αντιπαράθεση ως προς αυτήν, που εν τέλει οδήγησε στην ακόμα μεγαλύτερη παρακμή της ποιότητας ζωής των λαϊκών στρωμάτων, αλλά και στον θάνατο περισσότερων από δύο εκατομμυρίων Ρώσων, τον τραυματισμό δυόμισι εκατομμυρίων και την αιχμαλωσία ακόμη πέντε εκατομμυρίων. ⁸² Η απόφαση σχετικά με τη συμμετοχή της χώρας στον πόλεμο δεν ήταν φυσικά τυχαία, καθώς αποτελούσε ουσιαστικά τον αντίκτυπο της κολοσσιαίας ήττας έναντι της Ιαπωνίας, που οδήγησε τους Ρώσους στο να στρέψουν την εξωτερική τους πολιτική προς τη Δύση. ⁸³

Μέχρι το 1914, τα επαναστατικά κόμματα είχαν ανακάμψει από την επανάσταση του 1905-1907 και είχαν καταφέρει να οργανωθούν σε μεγάλο βαθμό, όμως η κήρυξη του πολέμου θα αποτελούσε μεγάλο χτύπημα απέναντι στο ευρύτερο εργατικό κίνημα, καθώς αφενός οι εργάτες θα παρασύρονταν από έναν εθνικιστικό πυρετό και θα σταματούσαν τις απεργίες και αφετέρου, η ρωσική αστυνομία θα στοχοποιούσε ακόμη πιο έντονα τα μέλη των αριστερών οργανώσεων, λόγω των αντιπολεμικών τους πεποιθήσεων, με αποτέλεσμα τα περισσότερα μέλη τους να καταλήξουν στην φυλακή ή στην σιβηρική εξορία.

Την ίδια στιγμή, όλα τα αριστερά ευρωπαϊκά κόμματα άρχισαν να συμμετέχουν σε ένα πατριωτικό παραλήρημα, προδίδοντας τα ιδεώδη τους και υποστηρίζοντας τον πόλεμο στις χώρες τους, ενώ εντυπωσιακό αποτελεί το γεγονός πως ακόμη και ο Πλεχάνωφ, όντας πλέον ηλικιωμένος, τάχθηκε υπέρ της πολεμικής εμπλοκής.

Αντίθετη όμως ήταν η θέση των Μπολσεβίκων, οι οποίοι μαζί με κάποιους Μενσεβίκους διανοούμενους (όπως ο Τρότσκι), εναντιώθηκαν στον πόλεμο, φτάνοντας στο σημείο μάλιστα να υποστηρίζουν πως το μόνο θετικό αποτέλεσμα θα ήταν μια ήττα της Ρωσικής Αυτοκρατορίας, καθώς αυτό θα οδηγούσε τους Ρώσους σε εξέγερση. Η απάντηση του Λένιν απέναντι στην στάση των δυτικό-ευρωπαϊκών κομμάτων ήταν πως αυτή πήγαζε από τον ιμπεριαλισμό. Η επέκταση αυτού είχε ως αποτέλεσμα την ανάδυση μιας εργατικής αριστοκρατίας στις μεγάλες πόλεις της

⁸¹ Β. Ι. Λένιν (1985) «Ο αριστερισμός παιδική αρρώστια του Κομμουνισμού», εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, «Απαντα», τόμος 41, Αθήνα σελ. 9

⁸² Bushkovitch P., (2016) *Η ιστορία της Ρωσίας: Πολιτική, οικονομία, κοινωνία, θρησκεία, τέχνες και επιστήμες από τον 9ο αιώνα έως την περεστρόικα*, Εκδόσεις Αιώρα, Αθήνα, σ.314

⁸³ Ο.π.

Ευρώπης, η οποία τροφοδοτούταν από τις ύλες που άρπαζαν οι Ευρωπαίοι κατακτητές από τις αποικίες των χωρών τους και ήταν πλήρως ικανοποιημένη από το status quo που διέθετε. Έτσι, δεν υπήρχε ανάμεσα στα μέλη της καμία διάθεση για αλλαγή, ιδίως σε περίοδο πολέμου.

Παρόλα αυτά, αφότου ο αριθμός των θυμάτων του πολέμου άρχισε να αυξάνεται όλο και περισσότερο, πολλοί δυτικό-ευρωπαίοι σοσιαλιστές άρχισαν να αντιτάσσονται στα κόμματα τους και να προσεγγίζουν μυστικά τους Μπολσεβίκους, ενώ την ίδια στιγμή στη Ρωσία επικρατούσε ένα πολιτικό χάος.

Ο Τσάρος Νικόλαος προχώρησε ήδη από τους πρώτες μήνες του πολέμου στην καταστολή της Δούμα, με αποτέλεσμα όλες οι εξουσίες να επιστρέψουν στα χέρια του. Το 1915, μετά από μια σειρά ήττες, αποφάσισε να αναλάβει την ηγεσία του στρατού και να μεταβεί από το Πέτρογκραντ στη Στάβκα όπου βρισκόταν το αρχηγείο των ενόπλων δυνάμεων.⁸⁴ Αυτή του η απόφαση αφενός δεν βοήθησε τον στρατό και αφετέρου είχε ως αποτέλεσμα την πλήρη πολιτική αποδιοργάνωση της χώρας, καθώς η επικοινωνία της κυβέρνησης με τον Νικόλαο έγινε ακόμα πιο δύσκολη.

Σε αυτό το κλίμα και με την επισιτιστική κρίση στην ρωσική πρωτεύουσα να γίνεται διαρκώς και χειρότερη, οδηγώντας στη δημιουργία τεράστιων ουρών έξω από τα αρτοποιεία, μια ομάδα εργατριών, ξεκίνησε απεργία στις 23 Φεβρουαρίου του 1917 (Ημέρα των Γυναικών), η οποία εξελίχθηκε μέσα σε λίγες ώρες σε μαζικό κίνημα. Εργάτες και φοιτητές συντάχθηκαν ενάντια στην τσαρική κυβέρνηση, η οποία ως απάντηση διέταξε τον στρατό να ανοίξει πυρ, αφαιρώντας, σκοτώνοντας δεκάδες. Παρόλα αυτά όμως, την επόμενη μέρα πολλά μέλη του στρατού, αγανακτισμένα από τις πολεμικές συνθήκες, τάχθηκαν στην πλευρά των απεργών, με αποτέλεσμα την κλιμάκωση της απεργίας που οδήγησε στην παραίτηση του Τσάρου Νικόλαου Β' στις 15 Μαρτίου 1917.

Με αυτόν τον τρόπο έπαψε να υφίσταται πλέον ο θεσμός της μοναρχίας στη Ρωσία, ενώ σύντομα θα ερχόταν και το τέλος της μακραίωνης δυναστείας των Ρομανόφ, με τη δολοφονία της τσαρικής οικογένειας κατά τη διάρκεια κράτησης της από τους Μπολσεβίκους.

Μετά την παραίτηση του Νικόλαου, δημιουργήθηκαν δύο νέες κυβερνήσεις στην Αγία Πετρούπολη (που με το ξέσπασμα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου είχε

⁸⁴ Bushkovitch P., (2016) *Η ιστορία της Ρωσίας: Πολιτική, οικονομία, κοινωνία, θρησκεία, τέχνες και επιστήμες από τον 9ο αιώνα έως την περεστρόικα*, Εκδόσεις Αιώρα, Αθήνα, σ 313

μετονομαστεί σε Πέτρογκραντ ως ένδειξη απόταξης του γερμανικού στοιχείου από τη χώρα), με την πρώτη, την Προσωρινή Συνέλευση να αποτελείται από τα μέλη της Δούμα και την δεύτερη να είναι το γνωστό Σοβιέτ του Πέτρογκραντ, του οποίου μέλη ήταν εκλεγμένοι, από τους εργάτες, εκπρόσωποι όλων των εργοστασίων. Οι εργάτες είχαν προχωρήσει στην εκλογή εργοστασιακών συμβουλίων με την παρότρυνση των Μενσεβίκων που μαζί με τους Εσέρους κυριαρχούσαν εκείνη την περίοδο στα Σοβιέτ των περισσότερων πόλεων.

Η Προσωρινή Κυβέρνηση υποστήριζε την συνέχιση του πολέμου μέχρι να υπάρξει ρωσική νίκη, ενώ οι Μενσεβίκοι μέσω των Σοβιέτ πίεζαν για την λήξη του. Την ίδια στιγμή, οι Μπολσεβίκοι, που αποτελούσαν ακόμη μειοψηφία στις διαβουλεύσεις των Σοβιέτ, άρχισαν να αναδιοργανώνονται, ενώ οι βασικοί τους εκπρόσωποι επέστρεφαν από την εξορία. Ο Λένιν, ο οποίο είχε επιστρέψει πίσω στο Πέτρογκραντ μέσα σε ένα σφραγισμένο τρένο σταλμένο από τους Γερμανούς, παρουσίασε πρώτος ένα εφαρμόσιμο κομματικό πλάνο στο έργο του «Οι θέσεις του Απρίλη» όπου υποστηρίζει πως με την πτώση της μοναρχίας, η αστική επανάσταση της Ρωσίας (που είχε ως αρχή της τα γεγονότα του 1905) είχε πλέον φτάσει στο τέλος της και το επόμενο στάδιο αποτελούσε η κατάληψη της εξουσίας από τους εργάτες, κάτι που θα γινόταν εφικτό μέσω των Σοβιέτ. Επομένως, όπως υποστηρίζει, ο άμεσος στόχος των Μπολσεβίκων θα έπρεπε να ήταν η επικράτηση στα συμβούλια των Σοβιέτ.

Στην άνοδο των Μπολσεβίκων συνέβαλε η γιγάντωση του ιδεολογικού χάσματος που υπήρχε ανάμεσα στα αριστερά κόμματα σχετικά με τη στάση απέναντι στον πόλεμο, καθώς όλο και περισσότεροι αριστεροί Μενσεβίκοι και Εσέροι, δηλαδή μέλη πιο μετριοπαθών κομμάτων, άρχισαν να παραισφρέουν εντός του μπολσεβικικού κόμματος. Αυτό συνέβαινε λόγω της κάθετης εναντίωσης του στο πόλεμο, μια στάση που τράβηξε και το ενδιαφέρον μεγάλων ομάδων νεαρών εργατών που είχαν ήδη βρεθεί στο μέτωπο.

Έτσι, η κομματική βάση των Μπολσεβίκων άρχισε να φτάνει τις εκατοντάδες χιλιάδες μέλη, γεγονός που θα έπαιζε καταλυτική σημασία σε μια από τις εξελίξεις που καθόρισε άμεσα την πορεία της ρωσικής ιστορίας. Στα τέλη του καλοκαιριού του 1917, ένας στρατηγός των Λευκών ονόματι Κορνίλοφ άρχισε να κατευθύνεται προς το Πέτρογκραντ με σκοπό την κατάληψη της πόλης και την αποκατάσταση της τάξης. Ως αποτέλεσμα ο αρχηγός της Προσωρινής Κυβέρνησης, Αλεξάντερ Κερένσκι, ζήτησε τη βοήθεια του Σοβιέτ, το οποίο προχώρησε οπλίζοντας τους εργάτες. Οι Μπολσεβίκοι πρωτοστάτησαν ενάντια του Κορνίλοφ, με αποτέλεσμα να

εξασφαλίσουν την πλειοψηφία στα Σοβιέτ του Πέτρογκραντ και της Μόσχας.

Τα γεγονότα αυτά ακολούθησε ένα συνέδριο των Σοβιέτ, στο οποίο οι Εσέροι, οι οποίοι διέθεταν μεγάλη επιρροή στους αγρότες –κάτι που έλειπε από τους Μπολσεβίκους- ήρθαν ακόμη πιο κοντά στο να ενωθούν με εκείνους, ζητώντας πλέον ανοικτά τη λήξη του πολέμου. Στις 10 Οκτωβρίου του 1917, οι ηγέτες των Μπολσεβίκων συγκεντρώθηκαν μετά από αίτημα του Λένιν και ψήφισαν υπέρ της κατάληψης της εξουσίας και την απομάκρυνση της Προσωρινής Κυβέρνησης, ενώ με την βοήθεια των αριστερών Εσέρων απέκτησαν την ηγεσία των Σοβιέτ.

Έτσι, ιδρύθηκε αρχικά η Σοβιετική Σοσιαλιστική Δημοκρατία, η οποία έχαιρε μεγάλης υποστήριξης από τους προλετάριους, όχι όμως από τις μέχρι τότε άρχουσες τάξεις. Λίγους μήνες μετά την επικράτηση των Μπολσεβίκων ακολούθησαν εκλογές που είχαν ήδη ανακηρυχθεί από την Προσωρινή Κυβέρνηση, στις οποίες οι Μπολσεβίκοι κέρδισαν την πλειοψηφία των πόλεων, ήρθαν όμως δεύτεροι μετά τους Εσέρους στην επαρχία. Ακολούθησαν δύο συμβούλια των Σοβιέτ και εν τέλει ανακηρύχθηκε η ίδρυση ενός νέου κράτους, της Ρωσικής Σοβιετικής Ομοσπονδιακής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας.⁸⁵

3.2 Η πολιτική φιλοσοφία στο πλαίσιο του ρωσικού εμφυλίου και των πρώτων χρόνων της Ε.Σ.Σ.Δ.

Μετά τη λήξη του «Μεγάλου Πολέμου», τα κράτη της Δυτικής Ευρώπης σταθεροποιήθηκαν, με αποτέλεσμα την απομόνωση της –πλέον- Σοβιετικής Ένωσης και τη σταδιακή δαιμονοποίηση τόσο εκείνης, όσο και του Σοσιαλισμού εν γένει, λόγω της περιόδου που θα έμενε γνωστή με το όνομα «Κόκκινος Τρόμος». Μιας φάσης της ρωσικής ιστορίας που θα θύμιζε σε μεγάλο βαθμό την περίοδο της τρομοκρατίας που ξέσπασε μετά τη Γαλλική Επανάσταση.

Σε αυτό το πλαίσιο, άρχισαν να εμφανίζονται τα μεγάλα προβλήματα με τα οποία ήρθαν αντιμέτωποι οι Μπολσεβίκοι, με πρώτο και σημαντικότερο να είναι ο εμφύλιος πόλεμος εναντίον των «λευκών» (δηλαδή ομάδων μοναρχιστών, κοζάκων και εθνικιστών) που είχε ξεσπάσει με την επανάσταση και που θα διαρκούσε μέχρι και το

⁸⁵ Bushkovitch P, (2016). *Η ιστορία της Ρωσίας: Πολιτική, οικονομία, κοινωνία, θρησκεία, τέχνες και επιστήμες από τον 9^ο αιώνα έως την περεστρόικα*, Εκδόσεις Αιώρα, Αθήνα, σ. 315

1922.

Κατά τη διάρκεια του εμφυλίου και συγκεκριμένα ήδη από τους πρώτους του μήνες, ο Λένιν και οι Μπολσεβίκοι αποφάσισαν να υιοθετήσουν την πολιτική του «Πολεμικού Κομμουνισμού», που τέθηκε σε ισχύ από τον Οκτώβριο του 1917 έως και τα μέσα του 1921. Η ιστορική/φιλοσοφική γνώμη παρουσιάζεται διχασμένη όσον αφορά το συγκεκριμένο ζήτημα, με κάποιους να υποστηρίζουν πως ο Πολεμικός Κομμουνισμός χρησιμοποιήθηκε από τους Μπολσεβίκους με στόχο μια ταχύτατη μετάβαση προς τον κομμουνισμό, πάντα με βάση την αντίληψη περί πλήρους αποδοτικότητας της μαρξιστικής-λενινιστικής θεωρίας, ενώ με άλλους να υποστηρίζουν πως η εν λόγω πολιτική υιοθετήθηκε καθαρά από ανάγκη και έδρασε ως μια παύση στο ευρύτερο πολιτικό πλάνο του κόμματος, που στόχο της είχε να κερδίσει την εύνοια όλο και περισσότερων εργατών.⁸⁶

Το τι συνέβη στην πραγματικότητα φαίνεται να βρίσκεται κάπου ανάμεσα από τις δύο αυτές αναγνώσεις των γεγονότων. Η πολιτική του Πολεμικού Κομμουνισμού ήταν σίγουρα στρατηγικά απαραίτητη, λόγω του ιστορικού συγκειμένου, δηλαδή του εμφυλίου πολέμου που ερχόταν ως συνέχεια στην ήδη ταλαιπωρημένη από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο Ρωσία, σε συνδυασμό με την παράλληλη κάκιστη οικονομική κατάσταση.

Όμως την ίδια στιγμή, η συγκεκριμένη πολιτική φαίνεται να δρούσε και ως το επόμενο βήμα της μετάβασης από τη θεωρία στην πράξη, καθώς με το πέραςμα της το κόμμα θα προχωρούσε στην κατάσχεση και εθνικοποίηση πολλών ιδιωτικών περιουσιών επιφανών μελών της ρωσικής κοινωνίας, συμπεριλαμβανομένων εργοστασίων και ιδιωτικών γαιών. Επιπλέον, στο πλαίσιο του «Πολεμικού Κομμουνισμού», έλαβε χώρα τον Νοέμβριο του 1917 μια ιδιαίτερα σημαντική μεταρρύθμιση σχετικά με τη αναδιανομή των ιδιωτικών, κρατικών, μοναστικών κ.τ.λ. γαιών, οι οποίες αφού κατασχέθηκαν από το Σοβιετικό κράτος, πέρασαν στη δικαιοδοσία των επαρχιακών Σοβιέτ και από εκεί αναδιανεμήθηκαν στους αγρότες που τις καλλιεργούσαν ήδη, έχοντας πλέον τη μορφή των κοινοτικών γαιών. Η ίδια η κατοχή ιδιωτικής γης απαγορεύτηκε, όπως και η πρόσληψη εργατικού δυναμικού επί πληρωμή.

Εντός του ίδιου θεσμικού πλαισίου δημιουργήθηκε ο πρόγονος της μετέπειτα KGB, μια μονάδα μυστικής αστυνομίας με το όνομα Τσέκα που θα δρούσε με ιδιαίτερα

⁸⁶ P.C. Roberts, "'War Communism': A Re-Examination," *Slavic Review* 29 (June 1970), σ.244-5. & σ.249.

βίαιo τρόπο για να πραγματοποιηθούν οι στόχοι του κόμματος, ενώ ταυτόχρονα ξεκίνησε και μια ιδιαίτερα σκληρή επίταξη σιτηρών από τους εργάτες, με σκοπό τη συντήρηση του Κόκκινου Στρατού και των άστεων. Οι Μπολσεβίκοι θεωρούσαν πως αφού ακολούθησαν τη μαρξιστική θεωρία και έδωσαν το προϊόν της εργασίας των αγροτών, δηλαδή τη γη και τα παράγωγα της, πίσω σε εκείνους, σπάζοντας έτσι τη διαδικασία αλλοτρίωσης που εκείνοι βίωναν, είχαν το δικαίωμα να λάβουν την υπεραξία που οι αγρότες παρήγαγαν, σε σιτηρά κυρίως, κατ' ανάγκη, ώστε να μπορέσει να συντηρηθεί η υπόλοιπη ρωσική κοινωνία.

Ως αποτέλεσμα, προκλήθηκε μια διαρκώς αυξανόμενη καταστροφή της γεωργίας και των ίδιων των αγροτών, με πολλούς από αυτούς να λιμοκτονούν, γεγονός που οι Μπολσεβίκοι φαίνεται να αντιλαμβάνονταν ως ένα «αναγκαίο κακό» που θα συνέβαλλε στην επίτευξη του τελικού σκοπού. Η γεωργική μεταρρύθμιση του 1917, που συνέπιπτε με την κατάσχεση των εργοστασίων και ενός ποσοστού των εργοστασιακών προϊόντων, παρόλο που βασίζονταν στη μαρξιστική θεωρία περί αναδιανομής του αλλοτριωμένου προϊόντος πίσω στον εργάτη που το παράγει, κατέληξε να κάνει τεράστια ζημιά στην αγροτική και βιομηχανική παραγωγή, ενώ πολλοί αγρότες που δεν είχαν την τύχη να λάβουν γη προς καλλιέργεια αναγκάστηκαν να στραφούν στην παρανομία για να επιβιώσουν.

Σε έργα θεωρητικών της Ρωσικής Επανάστασης που είναι αφιερωμένα στην περίοδο του εμφυλίου, βρίσκει κανείς μια διαρκή προσπάθεια αιτιολόγησης της συγκεκριμένης προσέγγισης, με διαφορετικά όμως πρόσημα. Στο έργο του με τίτλο «Τρομοκρατία και Κομμουνισμός» (1920), ο Λέων Τρότσκι δεν φαίνεται να έχει δευτερες σκέψεις σχετικά με την αναγκαιότητα της πλήρους καταστροφής του εχθρού με την χρήση ακόμα και των σκληρότερων μέσων. Το θέμα όμως στην στάση του αυτή είναι πως, μιλώντας για τον εχθρό, φαίνεται να μην αναφέρεται απλώς στους Λευκούς και τους υποστηρικτές τους, αλλά και σε οποιονδήποτε αντιστεκόταν απέναντι στις νέες μπολσεβίκικες τακτικές.⁸⁷

Εν αντιθέσει, σε έργα της ίδιας χρονιάς, που ανήκαν στον Νικολάι Μπουχάριν και συγκεκριμένα στο «Πολιτική και οικονομία της περιόδου της μετάβασης», διακρίνεται αρχικά προσπάθεια περαιτέρω επεξήγησης της προσέγγισης που χρησιμοποίησαν οι Μπολσεβίκοι αλλά και μια απολογητικότητα. Ο Μπουχάριν δεν παρουσιάζει την ίδια σκληρότητα που βρίσκουμε στο έργο του Τρότσκι, καθώς

⁸⁷ Bensley, M, (2014) *Socialism in One Country: A Study of Pragmatism and Ideology in the Soviet 1920s*, University of Kent, σ. 17

προσπαθεί να πείσει του αναγνώστες του ότι παρά τις δυσκολίες που ο λαός βιώνει, οι οποίες είχαν ξεπεράσει κάθε προηγούμενο σε αυτό το σημείο, αυτός είναι ο μόνος δρόμος για να περάσει η Ρωσία στον κομμουνισμό και ως εκ τούτου, να σωθεί. Η στάση του αυτή φαίνεται να έχει αναπτυχθεί με βάση την εγγελιανή θεωρία περί πανουργίας της ιστορίας, δηλαδή μόνο αν η ανθρωπότητα περάσει μέσα από το αρνητικό, μπορεί να πετύχει την πρόοδο της, όπως είχε εκφράσει έναν αιώνα νωρίτερα ο Χέγκελ.

Όσον αφορά τον Λένιν, εκείνος δεν ήταν συγγραφικά ενεργός από το 1917 έως το 1921, όμως μέσα από επιστολές του σε εντολοδόχους κατά τη διάρκεια του εμφυλίου, είναι αρκετά ξεκάθαρη η προσωπική του προσέγγιση. Εκείνος παρόλο που υποστήριζε πως όλα επιτρέπονται στο πλαίσιο του αγώνα, δεν παρασυρόταν από πρωτόγονα ένστικτα, όπως συχνά συμβαίνει στον πόλεμο, και συνέχισε να τάσσεται υπέρ μιας αυστηρά οργανωμένης, επαγγελματικής και στοχευμένης πολιτικής, η οποία όμως είναι σημαντικό να αναφερθεί πως, δεν έπαυε να είναι ιδιαίτερα σκληρή, έως και απάνθρωπη.

Γενικά, στο θεωρητικό επίπεδο, είναι δύσκολο κανείς να εκμαιεύσει αρκετά στοιχεία για τις συνθήκες κατά τη διάρκεια του εμφυλίου και του «Πολεμικού Κομμουνισμού», μιας και μιλάμε για μια περίοδο ενόπλου εμφυλίου πολέμου με τις εστίες των διαμαχών να είναι πολλές και διαφορετικές σε όλα τα μήκη και πλάτη της Ρωσίας. Παρόλο που ο «Πολεμικός Κομμουνισμός» και ιδίως η Αγροτική Μεταρρύθμιση του 1917 δείχνουν να είναι πολιτικές που βασίζονταν στον Μαρξισμό, δεν θα μπορούσε κανείς να παραβλέψει το πολεμικό τους υπόβαθρο και το στοιχείο της αναγκαιότητας, ή ακόμη και απελπισίας, που οδήγησε στην υιοθέτηση τους. Η περίοδος που ακολούθησε τον εμφύλιο μέχρι και τον θάνατο του Λένιν και τη διαδοχή του από τον Ιωσήφ Στάλιν, θα χαρακτηριζόταν από μια προσπάθεια σταθεροποίησης και ανασύλωσης της οικονομίας μέσω της Νέας Οικονομικής Πολιτικής, γνωστής και ως ΝΕΠ.

3.3 Η Νέα Οικονομική Πολιτική

Μετά τη λήξη του εμφυλίου το 1921 και την ήττα των αντί-επαναστατικών

δυνάμεων, η Σοβιετική Ένωση έπρεπε πλέον να ανασυγκροτηθεί οικονομικά και κοινωνικά, ώστε να μπορέσουν να επουλωθούν οι μεγάλες πληγές που είχαν δημιουργηθεί στον λαό και στην ρωσική βιομηχανία και γεωργία. Έτσι, η ΝΕΠ, η οποία προτάθηκε από τον Λένιν και εγκρίθηκε στη συνέχεια από το κόμμα, αποτελούσε κομμάτι του γενικότερου σχεδίου «διάσωσης» και ανάπτυξης της ρωσικής οικονομίας στο πλαίσιο της ανέγερσης του σοσιαλισμού.

Τα προβλήματα που είχαν να αντιμετωπίσουν πλέον οι Μπολσεβίκοι ήταν πολλά και σοβαρά, με την ρωσική γεωργία να έχει αφαιμαχθεί πλήρως από τον Κόκκινο Στρατό μετά την καθιέρωση του συστήματος υποχρεωτικών παραδόσεων σιτηρών, ενώ είχε ξεκινήσει μια σειρά εξεγέρσεων, με τη σημαντικότερη να γίνεται στο Πέτρογκραντ, που αποδείκνυε πως η πολιτική του Πολεμικού Κομμουνισμού είχε αποτύχει.

Με την ΝΕΠ, η σοβιετική κυβέρνηση προχωρούσε στην περαιτέρω κρατικοποίηση των μέσων παραγωγής, γυρνώντας όμως ταυτόχρονα σε μια οικονομία χρήματος ώστε να υπάρξει μια κρατικά ελεγχόμενη ανάπτυξη των μικρών επιχειρήσεων που βασιζόνταν στο εμπόριο, κάτι που είχε απαγορευτεί νωρίτερα στα χρόνια του Πολεμικού Κομμουνισμού και είχε ως αποτέλεσμα την εξαφάνιση πολλών βασικών αγαθών.

Μέσω της ΝΕΠ δόθηκε η δυνατότητα περαιτέρω εισροής του καπιταλισμού στη Ρωσία, με έναν όμως τρόπο που θα ήταν ελεγχόμενος από το κράτος, ώστε να λειτουργήσει παρά μόνο ευεργετικά για την οικονομία, αυστηρά για όσο αυτό ήταν απαραίτητο. Ένα παράδειγμα αυτής της πρακτικής αποτελεί το δικαίωμα διατήρησης καπιταλιστικών επιχειρήσεων, τόσο από Ρώσους όσο και από ξένους επιχειρηματίες, ενώ ταυτόχρονα οργανώθηκε εκ νέου το τραπεζικό σύστημα με την μεγαλύτερη έμφαση να δίνεται τώρα στις εμπορικές τράπεζες.

Από αυτά καταλαβαίνει κανείς πως την περίοδο της ΝΕΠ, που αποτελεί παράλληλα τα τελευταία χρόνια του Λένιν, η βασική προτεραιότητα έπαψε να είναι ο σοσιαλισμός και έγινε η επούλωση όσων περισσότερων πληγών υπήρχαν στη ρωσική κοινωνία και οικονομία. Όπως ακριβώς στα χρόνια του εμφυλίου ο Πολεμικός Κομμουνισμός αποτέλεσε κάτι ανάμεσα σε θεωρία και ανάγκη, έτσι ακριβώς και η ΝΕΠ, παράκαμπε σε αρκετά σημεία την μαρξιστική θεωρία, όμως ήταν μια πολιτικής υψίστης αναγκαιότητας.

Για άλλη μια φορά, το μεγαλύτερο πρόβλημα, από το οποίο πήγαζαν και πολλά άλλα, ήταν εκείνο της γεωργίας, καθώς λόγω αφενός της αφαίμαξης των σιτηρών από

τους Μπολσεβίκους και αφετέρου της οικονομικής καταστροφής των άστεων, οι αγρότες, που διέθεταν πλέον τον έλεγχο του μεγαλύτερου μέρους της καλλιεργήσιμης γης, δεν ήταν σε θέση να συνάψουν εμπορικές σχέσεις με εμπόρους που πουλούσαν προϊόντα στις πόλεις. Αυτό το θέμα απασχόλησε πολύ τους Μπολσεβίκους, οι οποίοι μέσω της NEΠ επιχείρησαν σε μεγάλο βαθμό να αναθερμάνουν τις εμπορικές σχέσεις ανάμεσα σε αγρότες, εργάτες και εμπόρους δίνοντας τους οικονομικά κίνητρα.

Η NEΠ κατάφερε σε μεγάλο βαθμό να φέρει τη ρωσική οικονομία στο επίπεδο που εκείνη βρισκόταν πριν τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και ανέδειξε την πολιτική ευελιξία του Λένιν, ο οποίος γνώριζε πως ένα απότομο και σκληρό πέρασμα προς τον σοσιαλισμό, όπως συνέβη βραχέως κατά κάποιον τρόπο στη διάρκεια του εμφυλίου, δεν θα μπορούσε να είναι παρά καταστρεπτικό μακροπρόθεσμα. Εκείνος είχε αντιληφθεί πως η κρατική εκμετάλλευση του καπιταλισμού, με την μορφή που αυτή έλαβε μέσω της NEΠ, παρόλο που δεν σύναδε πλήρως με τον μαρξισμό, ήταν ίσως η μόνη λύση για την οικονομική ανάκαμψη της Ρωσίας μετά την καταστροφή του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και του εμφυλίου.

Παρόλα αυτά, η Ρωσία είχε μόλις καταφέρει να φτάσει στα προ-πολεμικά επίπεδα όσον αφορά την παραγωγή και τη γενικότερη οικονομία, όμως η υπόλοιπη Ευρώπη είχε εξελιχθεί ραγδαίως όλα αυτά τα χρόνια και για άλλη μια φορά οι Ρώσοι δεν ήταν σε θέση να ανταγωνιστούν τους Δυτικό-Ευρωπαίους. Παράλληλα, η κομματική ενότητα των Μπολσεβίκων φαίνεται να γινόταν όλο και πιο εύθραυστη όσο η υγεία του Λένιν επιδεινωνόταν, με αποκορύφωμα φυσικά τον ίδιο τον θάνατο τον Ιανουάριο του 1924. Αυτός αποτέλεσε το εναρκτήριο λάκτισμα για την ανάπτυξη ενός κομματικού απολυταρχισμού και μιας όλο και περισσότερο ακραίας πολιτικής φιλοσοφίας και πράξης.

3.4 Συμπεράσματα μέσα από την αποτίμηση της Ρόζας Λούξεμπουργκ για την Οκτωβριανή Επανάσταση

Κλείνοντας αυτή την εργασία, θα ήταν χρήσιμο αλλά και ενδιαφέρον να μελετήσουμε

συνοπτικά ένα από τα τελευταία έργα της Ρόζα Λούξεμπουργκ, το οποίο ήταν αφιερωμένο στα γεγονότα της Ρωσικής Επανάστασης και συγκεκριμένα στην κατάκτηση της εξουσίας από τους Μπολσεβίκους, δίνοντας παράλληλα και ένα προφητικό –θα λέγαμε εκ των υστέρων- μήνυμα σχετικά με το τί μέλλει γενέσθαι για την νεο-ιδρυθείσα Ε.Σ.Σ.Δ.

Στο της κείμενο της με τίτλο «Η Ρωσική Επανάσταση», η Λούξεμπουργκ κάνει μια ανασκόπηση και ανασύνθεση της πολιτικής που είχαν ακολουθήσει μέχρι τότε οι Μπολσεβίκοι. Στη βάση της κριτικής της βρίσκονται τέσσερα θεμελιώδη προβλήματα που διέκρινε στην πολιτική αυτή, τα οποία θεωρούσε πως θα έπρεπε να διευθετηθούν άμεσα, καθώς ήταν ικανά να δημιουργήσουν ένα ντόμινο προβλημάτων τόσο στο ρωσικό σοσιαλιστικό κίνημα, όσο και στο παγκόσμιο.

Το πρώτο εκ των προβλημάτων που ανέλυσε στο δοκίμιο της ήταν εκείνο της πολιτικής που πάρθηκε σχετικά με το αγροτικό ζήτημα της Ρωσίας. Χαρακτηριστικά η Λούξεμπουργκ ξεκινά το συγκεκριμένο κεφάλαιο με την φράση «Οι Μπολσεβίκοι είναι οι ιστορικοί κληρονόμοι των Άγγλων Ισοπεδωτών και των Γάλλων Ιακωβίνων»⁸⁸ ενώ συνεχίζει τονίζοντας πως η επίλυση του αγροτικού ζητήματος στη Ρωσία αποτελούσε πολύ δυσκολότερο εγχείρημα από εκείνα που είχαν να αντιμετωπίσουν οι ιστορικοί προκάτοχοι των Μπολσεβίκων.

Σύμφωνα με την Λούξεμπουργκ, η πολιτική που ακολούθησε ο Λένιν αποφασίζοντας τη διανομή της γης στους αγρότες με βάση το γνωστό σλόγκαν των Μπολσεβίκων περί άμεσης κατάληψης και διανομής της γης σε αυτούς, δεν αποτελούσε στην πραγματικότητα σοσιαλιστική πολιτική. Το μόνο που πρόκυπτε από αυτήν δεν ήταν παρά μια νέα μορφή ιδιωτικής ιδιοκτησίας, σε αντίθεση με την θεμιτή σοσιαλιστική κοινοτική ιδιοκτησία. Μετά την περίοδο της κρατικής κατάσχεσης των σιτηρών που διήρκεσε επί Πολεμικού Κομμουνισμού, η Λούξεμπουργκ υποστηρίζει πως οποιαδήποτε προσπάθεια μετάβασης στην κοινοτική ιδιοκτησία των γαιών θα έρθει αντιμέτωπη με τη μεγάλη δυσαρέσκεια των αγροτών ιδιοκτητών, στο σημείο που μπορεί να υπάρξει νέα αντεπανάσταση.

Επομένως, η υιοθέτηση μιας τέτοιας πολιτικής, όπως υποστηρίζει η Λούξεμπουργκ, δεν θα μπορούσε παρά να αποτελεί εμπόδιο για οποιαδήποτε μελλοντική προσπάθεια δημιουργίας μιας σοσιαλιστικής γεωργίας.

Το δεύτερο ζήτημα που φέρνει στο προσκήνιο ήταν εκείνο των διαφορών

⁸⁸ Λούξεμπουργκ, Ρόζα. (2014) *Η Ρωσική Επανάσταση*, , Αργοναύτης, , Αθήνα σ.25

εθνικοτήτων που βρίσκονταν προηγουμένως εντός του πλαισίου της Ρωσικής Αυτοκρατορίας. Παρά το γεγονός ότι τόσο οι Μπολσεβίκοι, όσο και το Γερμανικό Σοσιαλιστικό Κόμμα, είχαν υποστηρίξει προγράμματα ανεξαρτησίας συγκεκριμένων εθνικοτήτων, όπως των Πολωνών λ.χ., κυρίως λόγω πολιτικών συμφερόντων (εξασθένιση του τσαρικού κράτους), η Λούξεμπουργκ τασσόταν κατά και αυτό διότι πίστευε πως ο εθνικισμός, που ήδη είχε επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό τους εργάτες, δεν αποτελούσε παρά εχθρός του σοσιαλισμού και της ταξικής συνείδησης.⁸⁹

Εκείνη, προτάσσοντας τη μαρξιστική αντίληψη περί εναντίωσης σε κάθε μορφή καταπίεσης, συμπεριλαμβανομένου εκείνης που πηγάζει από ένα έθνος απέναντι σε ένα άλλο, κατηγόρησε τους Μπολσεβίκους πως με την διαρκή ενίσχυση των εθνικιστικών κινημάτων των διαφόρων μειονοτήτων που βρίσκονταν εντός της Αυτοκρατορίας (πριν φυσικά εκείνοι αρχίσουν να καταλαμβάνουν εδάφη), συνέβαλαν στην καταστροφή της Ρωσίας και στη δημιουργία ενός πολυπληθούς μελλοντικού στρατού εχθρών της επανάστασης.

Συνεχίζοντας, η Λούξεμπουργκ θίγει το ζήτημα της πολιτικής ελευθερίας, ασκώντας κριτική στην απόφαση των Μπολσεβίκων περί διάλυσης του θεσμού της Συντακτικής Συνέλευσης. Υποστηρίζει πως οι πολιτικοί θεσμοί δεν θα έπρεπε να καταστρέφονται αλλά να μετατρέπονται σε δέκτες λαϊκής πολιτικής επιρροής, η οποία θα ήταν και το μέσο για την εκσυγχρόνηση και περαιτέρω εκδημοκράτηση τους. Η άποψη της αυτή πηγάζει από το γεγονός ότι για την ίδια, η απλή κατάργηση υπάρχοντων πολιτικών θεσμών μετά από μια επανάσταση θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια σειρά απολυταρχικών αποφάσεων από το κόμμα, που θα το απομάκρυνε περισσότερο από το προλεταριάτο και θα αποτελούσε αρνητικό παράδειγμα για τα υπόλοιπα σοσιαλιστικά κόμματα της Ευρώπης.

Όπως αναφέρει στο κείμενο της, «...το ζωντανό ρευστό της λαϊκής διάθεσης ρέει συνεχώς γύρω από τα αντιπροσωπευτικά σώματα, διεισδύει μέσα τους και τα καθοδηγεί...»,⁹⁰ επισημαίνοντας για άλλη μια φορά τη σημαντικότητα της λαϊκής συμμετοχής στα δημοκρατικά δρώμενα. Για την Λούξεμπουργκ, όπως και για τον Μαρξ, ο πρωταγωνιστής σε αυτά δεν είναι κανένα κόμμα, αλλά το προλεταριάτο.

Αναδεικνύοντας για ακόμη μια φορά τη βαθιά πίστη της στη σοσιαλδημοκρατία, η Λούξεμπουργκ άσκησε δριμύτατη κριτική στους Μπολσεβίκους για τον αποκλεισμό

⁸⁹. Van Duin, Pieter C. (2018) ““Political Life Is Dying Out”: Rosa Luxemburg’s Critique of Bolshevism and the Bolshevik Revolution.” *Studia Politica Slovaca*, vol. 11, no. 1, σ.30

⁹⁰ Λούξεμπουργκ, Ρόζα. (2014) *Η Ρωσική Επανάσταση*. Αργοναύτης, Αθήνα σ.46

των πολιτικών τους αντιπάλων, ή γενικά των πολιτικά αντιφρονούντων, από οποιαδήποτε μορφή δημόσιας έκφρασης, είτε αυτή ήταν το δικαίωμα στην ελευθεροτυπία, είτε το δικαίωμα του συνέρχεσθαι και του συνετairίζεσθαι, αποκλείοντας έτσι ένα μεγάλο κομμάτι του λαού και φέρνοντας στο προσκήνιο μόνο τα Σοβιέτς, δημιουργώντας κατά εκείνη άλλο ένα σύστημα που θα κυβερνούσε αφ' υψηλού.

Τέλος, ερχόμενη στο ζήτημα της δικτατορίας του προλεταριάτου, κατακρίνει τον Λένιν υποστηρίζοντας ότι οι σκληρές πολιτικές που εκείνος προωθούσε καταπιέζοντας την ελευθερία του προλεταριάτου μέσω δρακόντειων μέσων δεν ήταν παρά πρόσκαιρα ανακουφιστικές. Για την Λούξεμπουργκ, ο μόνος τρόπος αναγέννησης της ρωσικής κοινωνίας με σοσιαλδημοκρατικά πρόσημα ήταν μέσω της άμεσης εμπλοκής της δημόσιας ζωής, δηλαδή του λαού, στα πολιτικά δρώμενα. Όπως αναφέρει στο έργο της, *«Μόνο η εμπειρία μπορεί να διορθώσει και να ανοίξει νέους δρόμους. Μόνο η ανεμπόδιστη, αναβράζουσα ζωή εκφράζεται με χίλιες νέες μορφές και αυτοσχεδιασμούς, φέρνει στο φως μια δημιουργική νέα δύναμη, διορθώνει η ίδια όλες τις λανθασμένες απόπειρες. Η δημόσια ζωή των χωρών με περιορισμένη ελευθερία είναι τόσο φτωχική, τόσο άθλια, τόσο άκαμπτη, τόσο άγονη, ακριβώς επειδή, μέσα από τον αποκλεισμό της δημοκρατίας, αποκόπτει τις ζωντανές πηγές του πνευματικού πλούτου και της προόδου.»*⁹¹

Η κριτική της Ρόζας Λούξεμπουργκ απέναντι στη διεξαγωγή και διαχείριση της Επανάστασης και της πρώιμης Ε.Σ.Σ.Δ από τους Μπολσεβίκους τονίζει τα προβλήματα που θα μάστιζαν όλο τον 20^ο αιώνα την Σοβιετική Ένωση, καθώς ένας προς ένας, όλοι τις οι φόβοι σχετικά ήρθαν στην πραγματικότητα. Με το πέρας του Στάλιν στην Σοβιετική ηγεσία, ο ρωσικός λαός θα ερχόταν αντιμέτωπος με μια δικτατορία που κάθε άλλο παρά προλεταριακή θα ήταν. Η σκληρή κολεκτιβοποίηση της γης θα οδηγούσε στο ξέσπασμα ενός ακόμα λιμού, ενώ η στάση των Μπολσεβίκων απέναντι στα κινήματα εθνικής ανεξαρτησίας των μειονοτήτων θα οδηγούσε στο ξέσπασμα μιας σειράς κινήματων εθνικής ανεξαρτησίας, με τη σοβιετική διοίκηση να προχωρά σε ιδιαίτερα σκληρές και αιματηρές καταστολές τους.

Επιπλέον, η έλλειψη ελεύθερης έκφρασης και η κρατική παρεμβατικότητα θα γίνονταν παγκοσμίως συνώνυμες της Ε.Σ.Σ.Δ, με την Κεντρική Επιτροπή και το

⁹¹ Στο ίδιο, σ. 57-58

θεσμικό της εργαλείο, την KGB, να δημιουργούν ένα κλίμα τρόμου που θα κρατούσε από την περίοδο του Σταλινισμού μέχρι και την περίοδο της αποσταλινοποίησης που διεξαγόταν υπό την ηγεσία του Γενικού Γραμματέα του Κόμματος Νικίτα Χρουστσόφ στα μέσα της δεκαετίας του 1950.

Η Ρόζα Λούξεμπουργκ έφτασε εν τέλει ένα βήμα πιο μακριά από τον Λένιν, καταφέροντας να προβλέψει στο έπακρο όσα μπορούσαν να πάνε λάθος αν παρέμεναν τέτοιες οι βάσεις που είχε θέσει ως τότε το κόμμα των Μπολσεβίκων. Βέβαια, δεν πρόκειται για κάποια τυχαία πρόβλεψη, αλλά για το αποτέλεσμα μιας ενδελεχούς έρευνας του Μαρξισμού και της Ρωσικής κατάστασης από μια προσωπικότητα που τόσο άδικα αγνοήθηκε από τους πολιτικούς της συντρόφους, παρά το όσα είχε προσφέρει στο σοσιαλδημοκρατικό κίνημα της Ευρώπης.

Αυτό που την απασχολούσε στην πραγματικότητα ήταν το ενδεχόμενο μιας διαστρεβλωμένης επανάστασης, καθώς ήξερε πως αυτό θα αποτελούσε τεράστιο πλήγμα για την εξέλιξη του σοσιαλισμού παγκοσμίως. Και για άλλη μια φορά είχε δίκιο, εάν κρίνει κανείς την αντίληψη που έχει η πλειονότητα του παγκόσμιου πληθυσμού για τον Μαρξισμό και τον σοσιαλισμό/κομμουνισμό, η οποία είναι πλήρως συνδεδεμένη με κάθε αποτυχία της Ε.Σ.Σ.Δ. Εν τέλει, το νεοσύστατο αυτό κράτος παρείχε στους εκπροσώπους του καπιταλισμού και της αστικής τάξης αρκετό υλικό για τη δημιουργία μιας πλούσιας πολιτικής προπαγάνδας ενάντια στον σοσιαλισμό.

Εν κατακλείδι, ερευνώντας κανείς την πολιτική φιλοσοφία που αναπτύχθηκε γύρω από την ευρωπαϊκή Αριστερά από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα μέχρι και τα πρώτα χρόνια της Ε.Σ.Σ.Δ, μπορεί εύκολα να αντιληφθεί τη ρευστότητα που διαθέτει εν γένει η φιλοσοφία, η οποία σαν ζωντανός οργανισμός γεννιέται, αναπτύσσεται και προσαρμόζεται σύμφωνα με τα τρέχοντα δεδομένα, αλλά και τις τρέχουσες ανάγκες της κοινωνίας που την περιβάλλει. Η γέννηση επομένως του σοσιαλισμού, δεν αποτελούσε ένα τυχαίο γεγονός, αλλά σύναδε πλήρως με το ιστορικό συγκείμενο της περιόδου, τις συνθήκες δηλαδή που είχε δημιουργήσει στη Δυτική Ευρώπη η Βιομηχανική Επανάσταση και ο ανεξέλεγκτα αναπτυσσόμενος καπιταλισμός, αλλά και ως συνέχεια μιας ασταμάτητης φιλοσοφικής πορείας που λάμβανε χώρα ήδη από τον Διαφωτισμό και τη Γαλλική Επανάσταση.

Οι θεωρίες και οι έρευνες των Μαρξ και Ένγκελς κατάφεραν να αφουγκραστούν τις ανάγκες της εξαθλιωμένης κατώτερης τάξης και να της παρέχουν ένα ισχυρό πρώιμο θεωρητικό μέσο για τη χειραφέτηση της από τα δεσμά της μοναρχίας, της αστικής

τάξης και του καπιταλισμού. Ο Μαρξ στο ατομικό του έργο κατάφερε να παρέχει μια ενδελεχή και ιδιαίτερα ακριβή ακτινογραφία του καπιταλισμού, ισχύουσα μέχρι και σήμερα, εντοπίζοντας τις μεγάλες του αδυναμίες και αναπτύσσοντας παράλληλα ένα θεωρητικό πολιτικό-οικονομικό μοντέλο που θα έπρεπε να τον αντικαταστήσει, έχοντας την ελπίδα πως μέσω αυτού η ανθρωπότητα θα άγγιζε επιτέλους την απόλυτη πρόοδο που αναζητούσαν οι Διαφωτιστές.

Η Ευρωπαϊκή κοινωνία των τελών του 19^{ου} αιώνα πάσχιζε απεγνωσμένα για αλλαγή, με αποτέλεσμα η διάδοση των αριστερών θεωριών και ιδιαιτέρως του Μαρξισμού να είναι ασταμάτητη, παρά την προσπάθεια καταπίεσης της από τις εκάστοτε κρατικές αρχές. Με αυτό τον τρόπο και ιδίως μέσω της Α' και Β' Διεθνούς και της όλο και περισσότερης ενασχόλησης πολλών Ευρωπαίων διανοουμένων με το ζήτημα, ο σοσιαλισμός έγινε γνωστός και στην μεγάλη Ρωσική Αυτοκρατορία, που παρά τα ύστερα ιστορικά της μεγαλεία, βρισκόταν τον 19^ο αιώνα σε μια ιδιαίτερα δυσχερή και υποανάπτυκτη κατάσταση, ούσα με το ένα πόδι ακόμη στο φεουδαρχικό σύστημα και το άλλο στον μονοπωλιακό καπιταλισμό.

Οι Ρώσοι ήταν όσο αγανακτισμένοι όσο και οι Δυτικό-Ευρωπαίοι, με τη διαφορά ότι η χώρα τους δεν διέθετε κανένα στοιχείο δημοκρατισμού, με την μόνη και ανώτερη εξουσία να είναι εκείνη του Τσάρου. Ως εκ τούτου, με γνώμονα την ανάγκη για εκδημοκρατισμό και αλλαγή, Ρώσοι διανοούμενοι και επαναστάτες μελέτησαν τις διάφορες αριστερές θεωρίες που διασπείρονταν πέραν του Μαρξισμού, υιοθετώντας μέχρι και τρομοκρατικές τακτικές στο όνομα του αγώνα για την ελευθερία και τη μετάβαση στον σοσιαλισμό.

Έχοντας στον νου τις Βεμπεριανές μορφές και κοινωνικές βάσεις της εξουσίας, είναι εύλογο να αναρωτηθεί κανείς εάν στην περίπτωση της Ρωσικής Επανάστασης βλέπουμε κατά κάποιο τρόπο το φαινόμενο του χαρισματικού ηγέτη, δηλαδή του Λένιν, ο οποίος μετά την τεράστια προσπάθεια οργάνωσης του ρωσικού σοσιαλιστικού κινήματος κατάφερε να οδηγήσει τον λαό στην πρώτη επιτυχημένη σοσιαλιστική επανάσταση που θα έβλεπε η ανθρωπότητα. Φυσικά, μια τέτοια ανάγνωση της ιστορίας δεν φέρει μαρξιστικά πρόσημα, καθώς δεν έχει στο επίκεντρο τη δράση του προλεταριάτου, όμως ίσως μπορεί να φανεί χρήσιμη στην κατανόηση της μετέπειτα πορείας της Σοβιετικής Ένωσης.

Παρόλα αυτά, ένας ερευνητής δεν θα έπρεπε ποτέ να αντιμετωπίζει στην έρευνα του μια πολιτική φιγούρα με παρωπίδες ή προκαταλήψεις και φυσικά ούτε σύμφωνα με βάση τα υποκειμενικά του ιδεώδη. Αυτό σίγουρα ισχύει ακόμη περισσότερο όταν μια

έρευνα είναι αφοσιωμένη στην εξιχνίαση ενός ζητήματος που θεωρείται αμφιλεγόμενο, όπως είναι το ζήτημα της ιστορίας και την πολιτικής φιλοσοφίας πίσω από τη Ρωσική Επανάσταση και τη Σοβιετική Ένωση.

Ο Λένιν στην προκειμένη περίπτωση δεν ξεχωρίζει ως πολιτική φιγούρα μόνο λόγω της γενικότερης πολιτικής του θέσης και ηγεσίας, αλλά και λόγω του γεγονότος ότι εκείνος απέδειξε έμπρακτα την πραγματική υπόσταση του Μαρξισμού. Όπως ο ίδιος ο Μαρξ αναφέρει στο προαναφερθέν του γράμμα στην Βέρα Ζασούλιτς, η θεωρία του δεν αποτελεί μια συνταγή για όλα τα προβλήματα, εν αντιθέσει αποτελεί ένα θεωρητικό μεθοδολογικό εργαλείο που δίνει τη δυνατότητα στους καταπιεσμένους να το εφαρμόσουν κριτικά σύμφωνα με τις συνθήκες που επικρατούν στην δική τους να αποκτήσουν επιτέλους το ιστορικό τους ρόλο ως ενεργά υποκείμενα της ιστορίας.

Ο Λένιν, καταφέρνοντας να αποφύγει τα παιχνίδια μικροπολιτικής και τη δογματική, χωρίς κριτική σκέψη, ανάγνωση του Μαρξισμού που φαίνεται να είχε πλήξει τη Δυτική Ευρώπη, όντως αντιλήφθηκε πως θα έπρεπε να πράξει με τον τρόπο που θα άρμοζε στα ρωσικά κοινωνικό-πολιτικά και οικονομικά δεδομένα που υπήρχαν και όχι να περιμένει το πέρασμα από τον βαθύ καπιταλισμό, όπως συνέβαινε στην ανεπτυγμένη Δυτική Ευρώπη και την μετέπειτα, θεωρητικά επικείμενη, αυθόρμητη αυτοκαταστροφή του συστήματος. Με την αφοσίωση, αλλά και την σκληρότητα που αυτός έδειξε στον αγώνα, μπόρεσε να κάνει τη θεωρία του πράξη και να πετύχει το πέρασμα στο σοσιαλισμό, χαράζοντας τον δρόμο για πολλές ακόμα επαναστάσεις στις «χώρες του περιθωρίου» που θα άλλαζαν δραματικά τις παγκόσμιες ισορροπίες δυνάμεων για όλη σχεδόν τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα αλλά και σε κάποιες περιπτώσεις, μέχρι και σήμερα.

Παρόλα αυτά, η ηρωική εικόνα του Λένιν που έχει δημιουργηθεί εντός των κύκλων της αριστεράς παγκοσμίως, δεν παύει να ακολουθείται, δικαιολογημένα, και από τη σκιά των βάνουσων πολιτικών πρακτικών που ακολούθησε σε πολλές περιπτώσεις κατά τη διάρκεια του εμφυλίου, οι οποίες οδήγησαν στον θάνατο ένα μεγάλο αριθμό συμπατριωτών του, πολλές φορές ανθρώπων της τάξεως που ο Λένιν έπρεπε να υπερασπιστεί. Δεν μπορεί επομένως κανείς να μην σκεφτεί σε αυτό το σημείο το ηθικό πλαίσιο γύρω από την ευρύτερη ιδέα μιας ριζοσπαστικής σοσιαλιστικής επανάστασης, αλλά και το που ακριβώς χαράσσονται τα όρια σύμφωνα με την θεωρία. Είναι επομένως αναπόδραστη η σκέψη πως, στο όνομα των «μεγάλων ιδεών», που για κάποιους μπορεί να είναι μια λαϊκή επανάσταση, ενώ για άλλους η επικράτησης μιας θεόσταλτης μοναρχίας, το μεγαλύτερο θύμα δεν παύει να είναι

πάντοτε ο απλός λαός.

Μετά τον θάνατο του το 1924 και τη λήψη της εξουσίας από τον Στάλιν, ο λενινισμός όχι απλώς παρακάμφθηκε σε μεγάλο βαθμό αλλά και παρερμηνεύτηκε επιτηδευμένα. Η βίαιη κολεκτιβοποίηση που θα έβλεπε η ρωσική κοινωνία σε συνδυασμό με τη γενικότερη σκληρή στάση του Στάλιν, τα γεγονότα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου θα έφερναν την Ε.Σ.Σ.Δ. σε μια νέα φάση, όπου εκείνη θα γινόταν αντιληπτή από τον «έξω» κόσμο ως άντρο του απόλυτου κακού και ως εχθρός της ελευθερίας και της δημοκρατίας, δημιουργώντας έτσι ένα κλίμα παγκόσμιας πόλωσης ανάμεσα σε εκείνη και τις Η.Π.Α, τον βασικό εκπρόσωπο και υπερασπιστή του καπιταλιστικού συστήματος. Αυτή η κατάσταση θα οδηγούσε στην αλλαγή και στην αστάθεια των πολιτικών δυναμικών από τα μέσα τις δεκαετίας του 1950 μέχρι και τα Χριστούγεννα του 1991, όπου από το Κρεμλίνο θα κατέβαινε η σοβιετική σημαία και θα ανεγειρόταν ξανά η σημαία της Ρωσίας.

Επίλογος

Φτάνοντας στο τέλος αυτής της εργασίας, ερχόμαστε στο συμπέρασμα ότι, ο τρόπος με τον οποίο επιτεύχθηκε εν τέλει η μετάβαση προς το σοσιαλισμό στη Ρωσία ήταν, αρχικά στο θεωρητικό επίπεδο. Αυτό επιτεύχθηκε μέσω της επιστημονικής κριτικής ανάγνωσης του Μαρξισμού, πρώτα από τον Πλεχάνωφ και έπειτα από τον Λένιν, που είχε ως αποτέλεσμα την επιστημονική ουσιαστικά προσέγγιση του ρωσικού προβλήματος, με τη χρήση της θεωρίας ως ένα ερευνητικό εργαλείο συντονισμού των υπάρχοντων δεδομένων και όχι δογματικά, ως μια «συνταγή» που λύνει κάθε πρόβλημα με συγκεκριμένο τρόπο. Έτσι, έγινε αντιληπτό το γεγονός ότι ίσως το πέρασμα προς τον Σοσιαλισμό να μην απαιτούσε πρώτα την ανάπτυξη του καπιταλιστικού συστήματος σε μια χώρα όπως η Ρωσία, αλλά όπως υποστήριζε ο Λένιν, σίγουρα θα απαιτούσε μια πλήρως επαγγελματική επαναστατική οργάνωση που δεν θα συνεργαζόταν ποτέ με την αστική τάξη.

Σε αυτό το κλίμα και με το διαρκώς μεταβαλλόμενο ιστορικό συγκείμενο που χαρακτήριζε τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, οι Ρώσοι επαναστάτες άρπαξαν την ευκαιρία και πέρασαν από τη θεωρία στην πράξη. Οι συνθήκες που ακολούθησαν όμως την επανάσταση, δηλαδή οι δυσχέρειες που αντιμετώπισαν οι Ρώσοι τόσο λόγω της

έλλειψης καπιταλιστικών δομών, όσο και λόγω της εσωκομματικής πολιτικής προσέγγισης των Μπολσεβίκων, όχι απλώς δεν έδωσαν μια απάντηση στα φιλοσοφικά διλήμματα περί μετάβασης στον σοσιαλισμό, αλλά ενέγειραν ακόμα περισσότερα ερωτήματα.

Ταυτοχρόνως, η πολιτική των Μπολσεβίκων θα δρούσε ως ένα θεωρητικό και πολιτικό «εγχειρίδιο», το οποίο θα συμβουλευόνταν αριστεροί επαναστάτες σε όλο τον κόσμο, με αποτέλεσμα την όλο και αυξανόμενη διεξαγωγή επαναστάσεων σε χώρες του Τρίτου Κόσμου, με την υποστήριξη της Σοβιετικής Ένωσης. Παράλληλα όμως, οι προβληματικές συμπεριφορές και η απολυταρχία που θα καταλάμβανε τη σοβιετική διοίκηση, θα αποτελούσαν μεγάλα πλήγματα για την εξέλιξη του σοσιαλιστικού κινήματος παγκοσμίως, φέρνοντας στην πραγματικότητα τους φόβους που είχε εκφράσει νωρίτερα η Ρόζα Λούξεμπουργκ.

Κλείνοντας λοιπόν, παραθέτουμε μια από τις σκέψεις που εξέφρασε η μεγάλη θεωρητικός και επαναστάτρια, καθώς αυτή καταφέρνει να συλλάβει στο έπακρο όλα όσα έχουν ήδη προαναφερθεί. Η Ρόζα Λούξεμπουργκ έγραφε μόλις κάποιους μήνες μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση πως, «Στη Ρωσία, το πρόβλημα μπορούσε μόνο να τεθεί. Δεν ήταν δυνατό να λυθεί εκεί. Και με αυτήν την έννοια, το μέλλον παντού ανήκει στον «μπολσεβικισμό»»⁹²

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ashin, Paul, and Richard Sakwa. “Soviet Communists in Power. A Study of Moscow during the Civil War, 1918-1921.” *Russian Review*, vol. 48, no. 4, Oct. 1989.
Accessed 22 June 2022.

⁹² Ρ. Λούξεμπουργκ, . *Η Ρωσική Επανάσταση*. Αθήνα, Αργοναύτης, 2014, σ.70

- Βρανίτσκι, Π. *Ιστορία του Μαρξισμού*. Γ' Έκδοση., Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα, 2008.
- Beaud, M. *Η ιστορία του σοσιαλισμού: το πέραςμα του σοσιαλισμού από το καμίνι της ιστορίας*. Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Μαλλιάρης-Παιδεία Α.Ε., 1985.
- Bochenski, Joseph M. *Soviet Russian Dialectical Materialism (Diamat)*. Dordrecht, Holland, D. Reidel Pub. Co, 1963.
- Bensley, M. “) Socialism in One Country: A Study of Pragmatism and Ideology in the Soviet 1920s.” *Kent Academic Repository*, 2014.
- Burns, E.M. *Ευρωπαϊκή ιστορία: Ο δυτικός κόσμος, νεότεροι χρόνοι*. Εκδόσεις Επίκεντρο, 2006, pp. 540–550.
- Bushkovitch, P. *Η ιστορία της Ρωσίας: Πολιτική, οικονομία, κοινωνία, θρησκεία, τέχνη και επιστήμες από τον 9ο αιώνα έως την περεστρόικα*. Εκδόσεις Αιώρα, 2016.
- Droz, J. *Geschichte Des Sozialismus, “Die Ursprünge Der Sozialdemokratie in Deutschland.”* Vol. 3, Ullstein Taschenbuch Verlag, 1975, pp. 20–21.
- Έλλη Παππά. *Μύθος και ιδεολογία στη ρωσική επανάσταση : οδοιπορικό από το ρωσικό αγροτικό λαϊκισμό στο λαϊκισμό του Στάλιν*. Αθήνα, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, 1990.
- Encyclopedia Britannica. “Narodnaya Volya | Russian Revolutionary Organization.” *Encyclopædia Britannica*, 23 June 2015, www.britannica.com/topic/Narodnaya-Volya-Russian-revolutionary-organization. Accessed 24 Mar. 2019.
- Epochi, rizospastis gr | Synchroni. “Rizospastis.gr - Η πρώτη ρωσική επανάσταση του 1905.” *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ*, 15 Jan. 2006, www.rizospastis.gr/story.do?id=3186662. Accessed 24 May 2022.

- Evans, Alfred B. *Soviet Marxism-Leninism: The Decline of an Ideology*. Google Books, Westport, ABC-CLIO, 1993.
- Friedman, Jeremy, and Peter Rutland. “Anti-Imperialism: The Leninist Legacy and the Fate of World Revolution.” *Slavic Review*, vol. 76, no. 3, 2017, pp. 591–599, 10.1017/slr.2017.166. Accessed 1 Mar. 2020.
- Humphries, J. *Childhood and Child Labour in the British Industrial Revolution*. London, Cambridge University Press, 2010.
- Κατσορίδας, Δ.Α. “Η άποψη του Λένιν για την οικοδόμηση κόμματος νέου τύπου.” *Θέσεις*, vol. 90, 2005, www.theseis.com/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=880. Accessed 9 Apr. 2022.
- Kline, G.L. “A Philosophical Critique of Soviet Marxism.” *The Review of Metaphysics*, vol. 9, no. 1, 1955, pp. 90–105.
- Kline, George L. “Philosophy, Ideology, and Policy in the Soviet Union.” *The Review of Politics*, vol. 26, no. 02, Apr. 1964. Accessed 13 May 2019.
- Lane, David. “V.I. Lenin’s Theory of Socialist Revolution.” *Critical Sociology*, vol. 47, no. (3), 16 Sept. 2020, p. 089692052095845, 10.1177/0896920520958451. Accessed 7 Jan. 2021.
- Λένιν, Β.Ι. “Lenin: The Bourgeois Intelligentsia’s Methods of Struggle against the Workers.” *Www.marxists.org*, 1914, www.marxists.org/archive/lenin/works/1914/jun/x01.htm. Accessed 21 June 2022.
- Λένιν, Β.Ι. *Άπαντα*. Vol. 1, Ινστιτούτο Μαρξισμού- Λενινισμού της ΚΕ του ΚΚΣΕ, 1971.

- . “Η καταστροφή που μας απειλεί και πώς πρέπει να την καταπολεμήσουμε.”
Άπαντα (τ. 34), by Β.Ι. Λένιν, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή.
- . *Karl Marx: A Brief Biographical Sketch with an Exposition of Marxism*. Seventh ed., vol. 28, Granat Encyclopaedia, 1918.
- . “Ο ιμπεριαλισμός, ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού.” *Άπαντα* (τ.27), by Β.Ι. Λένιν, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή.
- . “Σχετικά με τη γελοιογραφία του μαρξισμού και τον ιμπεριαλιστικό οικονομισμό.” *Άπαντα* (τ.30), by Β.Ι. Λένιν, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή.
- . *Τι να κάνουμε;* 1902. Αθήνα, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, 2013.
- . *Τι να κάνουμε; Τα φλέγοντα ζητήματα του κινήματός μας*. 1902. Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 2021, pp. 39–40.
- . “Βλαντιμίρ Λένιν - Η Έναρξη της Επανάστασης στη Ρωσία.” *Www.marxists.org*, 1905, www.marxists.org/ellinika/archive/lenin/works/1905/01/25/begin.htm. Accessed 21 June 2022.
- Linden, Marcel van der. *Western Marxism and the Soviet Union: A Survey of Critical Theories and Debates since 1917*. Google Books, Leiden, BRILL, 30 June 2007.
- Λούξεμπουργκ, Ρόζα. *Η Ρωσική Επανάσταση*. 1922. Αθήνα, Αργοναύτης, 2014.
- . *Κοινωνική Μεταρρύθμιση ή Επανάσταση;* 1899. Εκδόσεις Κοροντζή.
- Μαρξ, Κάρολος. “Κριτική της πολιτικής οικονομίας.” *Το κεφάλαιο (Τ.ΙΙΙ)*, by Κάρολος Μαρξ, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή.
- Μπουχάριν, Ν. “Η Ρωσική Επανάσταση και η σημασία της.” *Ο Οκτώβρης και η Εποχή μας*, edited by Χ. Κεφαλής, Αθήνα, Εκδόσεις Τόπος, 2010.
- . “Ο Λένιν ως Μαρξιστής.” *Ο Οκτώβρης και η Εποχή μας*, edited by Χ. Κεφαλής, Αθήνα, Εκδόσεις Τόπος, 2010.

- Nadezhda Krupskaya. “How Lenin Studied Marx.” *Marxists.org*, 2019,
www.marxists.org/archive/krupskaya/works/howleninstudiedmarx.htm.
- Πλάγγεσης, Γ. *Νεότερη πολιτική και κοινωνική φιλοσοφία: Από τον Machiavelli στον Marx*. University Studio Press, 2020, pp. 437–459.
- Plekhanov, G.V. *The Materialistic Conception of History*. London, Lawrence & Wishart, 1976.
- Plekhanov, G.V. *Essays on the History of Materialism (1893)*. 1976.
- Povroznik, Nadezhda. “XML-Based Analysis of Early 20th-Century Russian State Duma Verbatims.” *ILCEA*, vol. 39, 3 Mar. 2020, 10.4000/ilcea.9338.
- Preve, Constanco. *Κριτική ιστορία του μαρξισμού*. Αθήνα, Εκδόσεις ΚΨΜ, 2010.
- Ράντεκ, Κ. “Λένιν.” *Ο Οκτώβρης και η Εποχή μας*, edited by Χ. Κεφαλής, Εκδόσεις Τόπος, 2010.
- Rapp, F. “Marx and the Soviet System.” *Studies in Soviet Thought*, vol. 26, no. 1, 1983, pp. 15–19.
- Sakwa, Richard. *The Communist Party and War Communism in Moscow, 1918-1921*. 1984, etheses.bham.ac.uk/id/eprint/1408/1/Sakwa84PhD.pdf. Accessed 22 June 2022.
- Service, Robert. *A Biography of Lenin*. Second ed., Pan Books, 2002.
- Van Duin, Pieter C. ““Political Life Is Dying Out”: Rosa Luxemburg’s Critique of Bolshevism and the Bolshevik Revolution.” *Studia Politica Slovaca*, vol. 11, no. 1, 2018, pp. 19–33,
www.sav.sk/journals/uploads/06261401SPS_1_2018_P%20C%20van%20Dui
[n.pdf](http://www.sav.sk/journals/uploads/06261401SPS_1_2018_P%20C%20van%20Dui). Accessed 9 Apr. 2022.

